

Mreža Žena Kosova

Podržava, štiti i promovise prava i interese žena i devojaka na Kosovu

Strategija 2019-2022

© Mreža Žena Kosova, 2018

Sva prava su zadržana. Ova publikacija se može kopirati i distribuirati u celosti ili delimično, citirajući autore. Ova publikacija je realizovana uz podršku Fondacije Kvinna till Kvinna. Stavovi u ovoj publikaciji su stavovi Mreže Žena Kosova i na bilo koji način ne predstavljaju stavove Fondacije Kvinna till Kvinna.

www.womensnetwork.org

Štampano na recikliranom papiru od strane Night Design u Prištini, Kosovo.

Štampanje podržalo:

Sadržaj

Uvod.....	5
Jačanje feminističkog pokreta na Kosovu.....	8
Situacija	8
Glavni izazovi	17
Strategija MŽK-a.....	20
Interesne grupe	25
Žene u politici i odlučivanju.....	26
Zakoni, politike i institucionalni mehanizmi.....	26
Situacija	29
Glavni izazovi	44
Strategija MŽK-a.....	45
Interesne grupe	51
Prava žena na zdravstvenu zaštitu.....	53
Zakoni, politike i institucionalni mehanizmi.....	53
Situacija	55
Glavni izazovi	59
Strategija MŽK-a.....	60
Interesne grupe	63
Život bez rodno zasnovanog nasilja.....	64
Zakoni, politike i institucionalni mehanizmi.....	64
Situacija	68
Ključni izazovi.....	77
Strategija MŽK-a.....	79
Interesne grupe	83
Ekonomsko osnaživanje žena.....	85
Zakoni, politike i institucionalni mehanizmi.....	85
Situacija	88
Ključni izazovi.....	93
Strategija MŽK-a.....	94
Interesne grupe	98
Kvalitetno, jednako obrazovanje	99
Zakoni, politike i institucionalni mehanizmi.....	99
Situacija	103

Ključni izazovi.....	106
Strategija MŽK-a.....	107
Interesne grupe	109
Inkluzija.....	111
Nadgledanje i procena.....	113
Bibliografija	114

Uvod

Misija Mreže Žena Kosova (MŽK) je da podrži, zaštiti i promoviše prava i interese žena i devojaka širom Kosova, bez obzira na njihovu političku i versku opredeljenost, starosno doba, nivo obrazovanja, seksualnu orijentaciju i sposobnosti. MŽK svoju misiju ispunjava putem razmene iskustava i informacija, partnerstava i umrežavanja, istraživanja, zagovaranja i uslugama. MŽK **ima viziju** Kosova u kojoj su žene i muškarci jednaki i imaju jednake mogućnosti za obrazovanje, zapošljavanje, političko učešće, zdravstvenu zaštitu i život bez nasilja.

U pogledu postizanja svoje vizije i misije, MŽK je izradila Strategiju za 2019.-2022. Svrha strategije je usmeravanje rada MŽK-a tokom ovog perioda. Strategija je izrađena podacima članica MŽK-a, Upravnog odbora i drugih ključnih partnera, kao i interesnih strana. Tokom 2018. godine održano je nekoliko konsultativnih sesija, što je rezultiralo u pripremi strategije.

Strategija MŽK-a obuhvata šest programskih oblasti: I) Jačanje feminističkog pokreta na Kosovu; II) Žene u politici i odlučivanju; III) Prava žena na zdravstvenu zaštitu; IV) Život bez rodno zasnovanog nasilja; V) Ekonomsko osnaživanje žena i VI) Kvalitetno, jednako obrazovanje. Na osnovu prethodnih rezultata, ove oblasti su identifikovale članice MŽK-a kao glavne oblasti u kojima MŽK treba da se usmeri u naredne četiri godine. Za svaki od ovih programa, ova strategija daje kratak pregled trenutne situacije; do sada ostvarena glavna dostignuća MŽK-a; ključne izazove koji se još uvek trebaju rešiti; dugoročne ciljeve MŽK-a za programe; ciljeve koje MŽK nastoji da postigne tokom 2019-2022; i rezultate koji se očekuju. Strategija takođe pokazuje indikatore ka postizanju opštih ciljeva, ciljeva i očekivanih rezultata. MŽK je takođe nastojala da identifikuje i druge aktere koji rade u ovim oblastima, za podsticanje koordinacije i saradnje na efikasnim i delotvornim akcijama. Pored toga, u Strategiji se razmatraju važne teme koje se odnose na više sektora i na osiguravanje uključivanja u aktivnosti mreže, kao i na zaštitu životne sredine.

U okviru svoje strategije 2019.-2022., MŽK je uključila i Strategiju za integraciju rodne perspektive u proces pridruživanja Evropskoj Uniji (EU). Ovu strategiju je pripremila MŽK u uskoj konsultaciji sa svojim članicama, organizacijama civilnog društva žena (OCDŽ), partnerima i drugim interesnim stranama. Ova strategija, kao deo opšte strategije MŽK-a, pripremljena je da predvodi buduće zalaganje MŽK-a i njenih partnera u cilju unapređenja rodne perspektive u procesu pridruživanja EU. Dok se Strategija fokusira na Kosovo, ona takođe preuzima regionalnu perspektivu, uzimajući u obzir potencijalne oblasti za saradnju i zajedničko zagovaranje sa OCDŽ partnerima u drugim zemljama Zapadnog Balkana (ZB). Ova strategija je 'živi dokument' i redovno se revidira na osnovu novih razvoja i potreba.

U međuvremenu, MŽK će svoju Strategiju za 2019.-2022. redovno ažurirati, zasnivajući se na Program za rodnu ravnopravnost na Kosovu (PRRK), kada se poslednji finalizuje.

Ovaj strateški dokument Vlade Kosova definiše glavne ciljeve, mere i ključne aktere odgovorne za postizanje rodne ravnopravnosti u svim oblastima društvenog, ekonomskog, političkog, obrazovnog, zdravstvenog i kulturnog života za žene i muškarce na Kosovu.

Jačanje feminističkog pokreta na Kosovu

Situacija

I 1996. godine formirana je Mreža Rruralnih organizacija žena. Nakon toga članice ove mreže zajedno sa drugim organizacijama 2001. godine osnovale su neformalnu mrežu žena i organizacija koje deluju u različitim regionima Kosova. Od tada, MŽK se razvila u mrežu koja zastupa u ime kosovskih žena i devojaka na lokalnom, regionalnom i međunarodnom nivou. Od registracije, kao formalne organizacije u 2003. godini, MŽK je povećala svoje početno članstvo od 42 na 141 organizacija članica koje deluju u 23 opštine na Kosovu¹. Predstavljajući interese organizacija članica, uključujući i organizacije žena svih etničkih grupa širom Kosova, MŽK je sada prepoznata kao vodeća mreža na Kosovu i u regionu. MŽK redovno sarađuje sa drugim formalnim i neformalnim grupama žena u regionu i na međunarodnom nivou.

MŽK je artikulisala i zastupala interese žena i devojaka na nekoliko sastanaka na Kosovu i u inostranstvu. Ovo je uticalo na odluke na međunarodnom nivou, uključujući i Rezoluciju 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih Nacija (SBUN) za žene, mir i sigurnost. MŽK je podržala inicijative za međunarodno istraživanje i zastupanje u unapređenju feminističkog pokreta, povećanju učešća žena u politici, procesu članstva u EU i procesima mira i poboljšanju pristupa organizacija za zaštitu prava žena na finansiranje. MŽK je neprestano udruživala snage sa drugim grupama žena, kako bi se zalagale za pitanja od zajedničkog interesa.

Istorijski na Kosovu, do nedavno, malo žena je koristilo reč feminizam. Ova je reč sada već poznata, ali još uvijek postoji

¹ Broj članica MŽK-a se neprestano menja, pošto se sve više organizacija pridružuje Mreži. MŽK redovno ažurira broj organizacija članica na svojoj web stranici.

nedostatak prihvatanja različitih značenja i kako to izgleda, i kako istu izgraditi. Ova dešavanja se mogu pripisati radu organizacija za zaštitu žena, Univerzitetskom programu za rodne studije i istraživanja na Univerzitetu u Prištini, koji je obrazovao mnoge mlade ljude o feminističkoj teoriji i široj dostupnosti informacija o feminističkim pokretima putem interneta.

Napredak je ostvaren zahvaljujući različitim akterima sa univerziteta, različitim organizacijama i pojedinačnim aktivistima, koji su svoje napore kombinovali za zagovaranje rodne ravnopravnosti, unapređujući međusobno povezani pristup tokom događaja kao što je Međunarodni dan žena i Međunarodni dan ljudskih prava. Ove zajedničke inicijative i njihovi organizacioni kolektivi mogu poslužiti kao važna osnova za unapređenje feminističkog pokreta na Kosovu.

Međutim, i dalje nedostaje solidarnost između žena i još uvek je problem da se ospore odnosi između njih, što može potkopati sveobuhvatan i raznolik feministički pokret. Štaviše, mnogi ljudi i dalje ne znaju šta je feminizam, šta znaci biti aktivna feministkinja u praksi i kako je feminizam povezan sa aktivizmom. Za MŽK, podržavanje naših članica, različitih aktivistkinja za prava žena i žene koje podržavaju, doprinosi napretku feminističkog pokreta na Kosovu. Osnaživanjem različitih organizacija žena i

aktivistkinja i aktivista, podržavamo rast feminističkog ženskog pokreta na Kosovu. Stoga je većina naših prethodnih radova, vezanih za ovaj program detaljno opisanih ovde, fokusirana na osnaživanje naših članica.

2006. godine, MŽK je postala prva mreža nevladinih organizacija (NVO) na Kosovu koja je usvojila Kodeks ponašanja, postavljajući primer transparentnosti i odgovornosti. Od tada, kapacitet ovih organizacija je značajno poboljšan primenom kodeksa ponašanja sa 66% na 80%. *Kodeks ponašanja* apeluje na članice MŽK-a da imaju: jasno definisanu misiju; dobrovoljni i efikasni upravni odbor; ljudske resurse koji doprinose postizanju misije; finansijsku odgovornost i transparentnost; odgovornosti i dužnosti u službi građana; i partnerstva i umrežavanje sa drugim organizacijama i vanparničkim državnim organima.²

Neprestano individualno mentorstvo je značajno doprinelo izgradnji kapaciteta članica MŽK-a, boljem planiranju i izradi predloga projekata, upravljanja projektnim ciklusom, kreiranju i održavanju baze podataka za praćenje rada i evaluacije, kao i zagovaranju kroz pristup "učenje delovanjem". MŽK je pružila više od 5,104 individualnih mentorskih sesija za svoje organizacije članice, pomažući im da iskoriste svoje novo znanje i veštine.

² MŽK, *Kodeks ponašanja i odgovornosti MŽK-a*, Priština, MŽK, 2007, dostupan na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20130206170251812.pdf>

Videći potrebu da se nastavi sa mentorstvom i načinima koji pomažu u izgradnji kapaciteta organizacija članica, uključujući i nove organizacije članice, MŽK je 2018. godine započela sa Procenom organizativnih i zagovaračkih kapaciteta organizacije (OACA). Na osnovu metodologija procjene koje koristi Agencija Sjedinjenih Američkih Država za međunarodni razvoj (USAID) i koje je dalje razvio i osnažio East-Vest Management Institut, ova ugledna metodologija se koristi širom sveta kako bi se procenili i poboljšali organizacioni kapaciteti organizacija i njihove sposobnosti da vrše efikasno zagovaranje. Procena se koristi za identifikaciju snažnih tačaka i potrebe organizacija da razviju svoje kapacitete.

U odnosu sa procesom pristupanja EU, ista je prepoznala značaj finansiranja civilnog društva u zemljama Zapadnog Balkana.³ Međutim, Smjernice EU o podršci civilnom društvu u zemljama proširenja nemaju rodnu perspektivu.⁴ Evropska komisija (EK) i Evropska služba za spoljne poslove (ESSP) su 2015. godine usvojili *zajednički radni dokument - Rodna ravnopravnost i osnaživanje žena: transformacija života djevojčica i žena kroz vanjske odnose EU 2016-2020*,⁵ takođe poznat i kao Rodni akcioni plan (GAP II). On poziva na 'sve akcije, bilo koja vrsta pomoći', bude informisana 'jakom i rigoroznom rodnom analizom koja se odražava u konačnoj implementaciji programa'; konsultacije sa OCDŽ radi

³ Vijeće EU, Vijeće EU 'Angažman u civilnom društvu u vanjskim poslovima' Zaključak, Brisel: juni 2017, na:

<http://www.consilium.europa.eu/media/24003/st10279en17-conclusions-eu-engagement-with-civil-society-in-external-relations.pdf>.

⁴ Smjernice EU o podršci civilnom društvu u zemljama proširenja, na:

<http://europa.ba/wp-content/uploads/2016/12/Guidelines-for-EU-support-to-civil-society-in-enlargement-countries-2014-2020.pdf>. It does not mention

women, men, gender equality, or WCSOs.

⁵ EC, Visoki predstavnik Unije za vanjske poslove i sigurnosnu politiku, SVD (2015) 182, Brisel, at:

https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/staff-working-document-gender-2016-2020-20150922_en.pdf.

informisanja u svim sektorima; podrška političkom učešću OCDŽ; i povećanje „namenskih sredstava za poboljšanje rezultata za djevojčice i žene“.Evropski savet je naglasio potrebu za prikupljanjem sredstava [...] kako bi se osigurala efikasna implementacija [...] GAP'.⁶

Pokreti i OCDŽ su važni akteri za unapređenje rodne ravnopravnosti i osnaživanje žena.⁷ OCDŽ mogu igrati ključnu ulogu u podržavanju, praćenju i zagovaranju za sprovođenje reformi koje se odnose na proces pridruživanja EU. One mogu edukovati glasače o reformama, omogućavajući održivije reforme; doprineti boljoj informisanosti reformskih procesa; i držati nadležne službenike odgovornim. Istraživanja pokazuju da su OCDŽ u zemlji dobro opremljene da poboljšaju efikasnost i efektivnost života žena, doprinoseći postizanju rodne ravnopravnosti na dugoročnije staze.⁸ OCDŽ su u dobroj poziciji da preduzmu veoma efikasne i efektivne inicijative u pravcu rodne ravnopravnosti i prava žena na opštinskom nivou.

Imajući u vidu važnu ulogu grupa žena u promovisanju ženskih ljudskih prava, važno je osigurati da imaju dovoljnu podršku za svoj rad. Međutim, na međunarodnom nivou, istraživanje je pokazalo da je finansiranje organizacija za prava žena smanjeno, uprkos činjenici da je ukupna potrošnja pomoći u porastu, posebno u EU.⁹ Finansiranje OCDŽ-a, naročito na

⁶ Sekretarijat Generalnog saveta, 'Akcioni plan za rodna pitanja 2016-2020 - Zaključci Saveta (26. oktobar 2015), na:

<http://www.consilium.europa.eu/media/24467/st13201-en15.pdf>.

⁷ Ovaj odeljak je preuzet iz MŽK dokumenta "EU fondovi za organizacije žena: izazovi i mogućnosti" (2017), uz podršku Fondacije Kvinna till Kvinna.

⁸ Ford, L, Finansiranje za grupe prava za žene u siromašnim zemljama pada na više od polovine, 8 septembar 2016, na:

<https://www.theguardian.com/global-development/2016/sep/08/funding-womens-rights-groups-poor-countries-falls-awid-forum-brazil>; Udruženje za prava žena u razvoju (UPŽR), *Gde je novac za prava žena??*, str. 17.

⁹ Isto tako., str. 47; Cheney, C. Strana nemačka pomoć je rekordna, a i dalje raste. Evo kako to funkcioniše, 2 septembar 2017,

<https://www.devex.com/news/german-foreign-aid-is-at-a-record-high-and->

Zašto finansirati OCDVŽ i pokrete?

- **Relevantnost:** Obezbeđivanje njihovog učešća u programiranju će poboljšati relevantnost akcija prema različitim ciljnim grupama.
- **Efikasnost:** niži troškovi, bliža lokacija, bolji pristup zainteresovanim stranama, poznavanje konteksta i, ključno, motivisan posvećenjem društvenim promenama, ne profitabilnost.
- **Efektivnost:** Pratiti zapise u društvenoj promeni i dati rezultate.
- **Održivost:** Nakon završenih aktivnosti, OCDVŽ ostaju, prate implementaciju i zagovaranje reformi. Ostaju ulaganja u kapacitete .

osnovnom nivou, na Kosovu je palo između 2000. i 2013. godine.¹⁰ Glavne međunarodne nevladine organizacije i agencije Ujedinjenih Nacija primile su većinu sredstava.¹¹ Poslednjih godina mnoge vlade su smanjile svoje programe u zemljama ZB i nemaju resursa za administriranje malih grantova na nivou države. Stoga, mnoge od njih lakše ugovaraju velike NVO-e ili agencije da obave usluge za njih.¹² Neke javne fondacije mogu finansirati samo nevladine organizacije i dobrotvorne organizacije

[rising-here-is-how-it-works-89366](http://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-data/tab01e.xls); Podaci OECD-a za ODA Neto članova DAC-a2015 godine, 22 decembar 2016 godine,
<http://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-data/tab01e.xls>.

¹⁰ MŽK i Institut Alter Habitus za istraživanja u društvu i kulturi, *Gde je novac za prava žena?* Istraživanje slučaja Kosova, 2013, na:
<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20140617134906912.pdf>.

¹¹ AWID, *Država organizacija žena*, na:
https://www.awid.org/sites/default/files/atoms/files/witm_-_factsheet_1.pdf; AWID, *Gde je novac za prava žena?*
https://www.awid.org/sites/default/files/atoms/files/assessing_resources_and_role_of_donors_fundher.pdf, str. 47.

¹² Razgovori MŽR-a sa donatorima.

registrovane u svojim zemljama, ali koje rade na drugim mestima.¹³

Ostali donatori imaju sredstva do kojih lokalne organizacije dopiru veoma teško. Grupe žena sa ograničenim poznavanjem engleskog jezika imaju poteškoće da dobiju takva sredstva.

U cilju rešavanja gore pomenutih finansijskih izazova sa kojima se suočavaju članice OCDŽ i kako bi im pružili resurse koji su im potrebni za obavljanje njihovog veoma važnog posla, MŽK je osnovala Fond Žena Kosova (KŽK) u 2012., u bliskoj konsultaciji sa svojim članicama i Fondacijom Kvinna till Kvinna.

FŽK nudi male grantove OCDŽ koje žele da unaprede prava žena, posebno među ruralnim i/ili marginalizovanim grupama. MŽK takođe pruža mogućnosti za razvoj kapaciteta za OCDŽ sa pripremom bespovratnih sredstava, upravljanjem projektnim ciklusom i finansijskim menadžmentom. Ovo je više razvilo njihovu sposobnost da apliciraju za finansiranje kod drugih donatora. MŽK takođe radi na daljim kapacitetima zagovaranja primaoca grantova FŽK-a koristeći pristup 'učenje kroz rad'.

Od osnivanja FŽK-a pa sve do decembra 2018. godine, MŽK je na transparentan način dodelila 144 granta OCDŽ, u ukupnom iznosu od 506.830 €. Tokom 2013. i 2014. godine, FŽK je dobio podršku Fondacije Kvinna till Kvinna i Austrijske razvojne agencije (ADA). U periodu 2015.-2017., ADA i Kancelarija EU na Kosovu podržali su FŽK. U 2017. godini, FŽK je takođe dobilo podršku od UN Women na Kosovu, gde su grantovi dodeljeni četiri organizacije članice MŽK specijalizovane za rad sa ženama koje su preživele seksualno nasilje tokom rata na Kosovu. U međuvremenu, 2018. godine, FŽK je nastavila da prima podršku od ADA.

Od uspostavljanja FŽK-a, ukupno je 19,564 žena i devojaka, kao i momaka i muškaraca, iz različitih mesta, direktno pridobilo iz podržanih inicijativa. Od kojih, 3,471 žena je učestvovalo u procesima odlučivanja (neki od njih po prvi put) uključujući

¹³ AWID, *Gde je novaca za prava žena?*, str. 51.

tokom 396 javnih zalaganja, putem kojih je 34 javnih politika dopunjeno, za bolje podržavanje potreba žena i devojaka.¹⁴

Uz podršku FŽK, OPDMK obilježava trotoare u Prizrenu u pogledu njihove pristupačnosti osobama u invalidskim kolicima.

¹⁴ Za izmene pročitajte: *Mali grantovi, velike promene*, Priština: MŽK, 2016, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20170206152130883.pdf>
Ženska Prava su Ljudska Prava, Priština: MŽK, 2017, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/12/20181118225237976.pdf>
Mali grantovi, velike promene, Priština: MŽK, 2017, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20170206152130883.pdf>

Glavna postignuća MŽK-a

Tokom 2015.-2018. godine MŽK je postigla svoj opšti cilj da "organizacije žena i grupe žena na Kosovu, regionu i na međunarodnom nivou, redovno sarađuju i komuniciraju i da se organizuju o pitanjima od zajedničkog interesa ". Detaljnije, MŽK je:

- Omogućila redovnu i kontinuiranu komunikaciju i saradnju između članica MŽK-a i drugih zainteresovanih strana, putem dvomesečnih sastanaka za umrežavanje. Godišnji radni sastanak je stvorio siguran prostor za žene aktivistkinje da razgovaraju o bezbednosnim pitanjima, tabu temama, kako bi na kraju reflektovali o čemu su razgovarale i izgradile solidarnost.
- Povećala je komunikaciju između grupa za prava žena, ključnih aktera i drugih zainteresovanih strana o pitanjima sa kojima se suočavaju žene i devojke na Kosovu, njihovim interesima, kao i raznim inicijativama koje zahtevaju pomoć. MŽK je obavila svoj posao i aktivnosti svojih najistaknutijih članova putem mesečnog biltena Kosova Women's Voice, web stranice, Facebook stranice, Twittera i Instagrama, godišnjih izveštaja itd.
- Uključila je najmanje 3,670 mladih aktivista u ženski pokret na Kosovu, kroz učešće u aktivnostima i rad kao praktikanti ili volonteri u MŽK, čime su osnaženi novi lideri.
- Poboljšala je institucionalne kapacitete MŽK i njenih članica na većem kapacitetu za dugoročno zagovaranje i dugoročnu održivost. Radionice, mentorstvo i Fond Žena Kosova podržali su članice MŽK-a u izgradnji jačih organizacija.
- Povećana je saradnja između žena u regionu u vezi sa feminističkim pokretom, obuhvatanjem glasa žena u procesu pridruživanja EU, radeći na diskriminaciji, tranzicionalnoj pravdi, miru i bezbednosti.

Glavni izazovi

Dok su gore navedena dostignuća MŽK-a u prethodnim godinama, OCDŽ na Kosovu se još uvijek suočavaju sa izazovima:

- Strah od reči feminizam ostaje široko rasprostranjen kod mnogih žena i muškaraca na Kosovu, što može oštetiti izgradnju feminističkog pokreta.
- Vrednosti feminizma ostaju nejasne mnogima na Kosovu, uključujući kako iste primeniti u praksi u okviru pokreta (npr. potreba da se ospore postojeće strukture vlasti koje podrivaju jednakost i potrebu da se obezbedi unakrsni pristup).
- Mediji i negativne kampanje na društvenim mrežama mogu dopreti do mnogo ljudi, suprotstavljajući se feminističkim ciljevima kroz svoje poruke.
- Dok je efektivni raniji prethodni pristup da se ide od vrata do vrata i da se razgovara sa ženama i muškarcima da promene tradicionalne stavove, je mnogo teže organizovati jer uzima puno vremena i resursa usred opadanja voluntarizma u poređenju sa devedesetim godinama.
- Nedovoljna komunikacija i saradnja između feministkinja i konkurencija za sredstva, podrivaju izgradnju feminističkog pokreta. Lična pitanja, individualni interesi (uključujući nepotizam), glasine i tračevi mogu negativno uticati na izgradnju snažnog ženskog pokreta.
- Uloženo je malo napora da se feminizam pomeri izvan teorijskih rasprava, kako bi se došlo do strategije za jačanje feminističkog pokreta ili uključivanje feminističkih principa u politici i donošenju odluka. Feminizam na Kosovu, u regionu i šire, nema jasne strategije za dalje feminističko pokretanje, uključujući povezivanje lokalnih i globalnih pokreta sa onim koji su sveobuhvatni.
- Organizacije se i dalje trude da finansijski prežive. I dalje im je potrebna izgradnja kapaciteta za korišćenje različitih obrazaca

da apliciraju za grantove, kako bi iskoristili mogućnosti za prikupljanje sredstava.¹⁵ Na osnovu istraživanja 90 organizacija žena na Kosovu, ukupna sredstva između 2001. i 2013. godine su zabeležila značajan pad. Ovo istraživanje isto tako pokazuje da je manje od 10% ostvarilo prihode od pojedinaca, imovine, članarine ili aktivnosti koje generišu prihode. Ovo ukazuje na veliku zavisnost od međunarodnih fondova i nizak nivo raznovrsnosti resursa.¹⁶

- Proces nabavke tokom apliciranja za grantove može dovesti do podele izvora nekim kompanijama koje pripremaju kvalitetne predloge, ali ne moraju nužno posedovati stručnost za dalje promovisanje jednakosti i prava žena.¹⁷ Takođe, tenderi za grantove mogu rezultirati konkurencijom između ženskih organizacija, iako saradnja može olakšati promene.
- Oblasti koje OCDŽ smatraju od velikog prioriteta često se ne finansiraju i sredstva su rezervisana za određene radnje ili aktivnosti. Od 90 anketiranih OCDŽ, 58% je izjavilo da u 2011. godini nisu dobile nikakva sredstva za bilo koje pitanje koje je njima bilo od važnosti.¹⁸ Štaviše, fondovi su često rezervisani ili „vezani“ za određene aktivnosti, sprečavajući fleksibilnost za aktivizam OCDŽ.
- Ograničenja donatorima sa kojima se ponekad MŽK suočava, prenose se i na članice MŽK-a, posebno na trajanju i budžetskim ograničenjima grantova. MŽK se od 2012. godine zalagala da podigne svest donatora o potrebama OCDŽ-a kojima predvode žene i o tome da kratki vremenski rokovi i mali iznos otežavaju dugoročne promene. Isto tako je važno napomenuti da su ograničenja u trajnosti i budžetiranju

¹⁵ Mainlevel Consulting AG, spoljašnja procena Mreže Žena Kosova, njene strategije za 2015.-2018. i ključnih programa koji doprinose strategiji, 8. mart 2018. godine, str. 31.

¹⁶ MŽK i Alter Habitus institut za studije u društvu i kulturi, 2013. Kao što je i pomenuto. Ovo istraživanje će biti ponovljeno i ažurirano u 2019.

¹⁷ Isto tako, str. 67.

¹⁸ Isto tako, str. 47.

grantova za FŽK-a bila korisna tokom perioda uspostavljanja FŽK-a i prvih godina (posebno za menadžiranje rizika). Sada, kada je mehanizam FŽK-a testiran, ograničenja ove vrste nisu više potrebna.¹⁹

- Rezervni fondovi MŽK-a su slabi (time utiču na sigurnost plata osoblja), a MŽK pokazuje veliku zavisnost od spoljnih donatorskih sredstava čak i za ubuduće. Ostali prihodi (članarine, savetodavne usluge i individualne donacije) ostaju ograničeni, bez obzira na događaje za prikupljanja sredstava.²⁰
- Kosovo nema pravni okvir koji pojedince i preduzeća podstiče da neprofitnim organizacijama koje rade u javnoj službi daju svoje donacije. Imajući u vidu njihovo zagovaranje i rad, MŽK i njene članice nisu imali dovoljno ljudskih resursa da istražuju mogućnosti filantropije i alternativne izvore koji bi ih mogli dugoročno podržati, ukoliko se ubuduće smanje sredstva iz inostranstva.
- Imajući u vidu njihovo zastupanje i rad, MŽK i njene članice nisu imali dovoljno ljudskih resursa da istraže potencijalne i alternativne resurse koji bi ih mogli podržati ukoliko bi se u budućnosti smanjila strana sredstva.
- Budući da sve organizacije nemaju dugoročne održive projekte, mnoge organizacije angažuju volontere umesto stalnog osoblja. Ovo otežava dugoročnu stabilnost i održivost i doprinosi nepravilnostima čuvanja podataka i transparentnosti. Sa jedne strane, volontiranje podstiče proaktivni pristup organizacija i ovaj pristup zasnovan na volontiranju izbegava prekomernu zavisnost od vanjskih donatora. Sa druge strane, prekomerno volontiranje može biti kontraproduktivno što se održivosti tiče, posebno ako je očekivana promena dugoročna.²¹

¹⁹ Mainlevel Consulting AG, 2018., str. 23.

²⁰ Isto tako, str. 37.

²¹ Isto tako, str. 31.

- Iako su OCDŽ povećale svoje kapacitete kroz mentorstvo koje pruža MŽK, neke organizacije i dalje mogu podići svoje organizacione, finansijske i zagovaračke sposobnosti.²²
- Nedovoljna komunikacija i koordinacija između organizacija, kao i donatora i drugih aktera, može dovesti do dupliranja napora, plasmana i neefikasnosti u radu na rodnoj ravnopravnosti.
- U nekim slučajevima, institucije i javni službenici ometaju napore za rodnu ravnopravnost.
- Dok neke OCDŽ imaju široko iskustvo zastupanja, druge trebaju dodatnu podršku kako bi podržale svoje članice i zajednice u zagovaranju njihovih prava i držanju službenika odgovornim.

Strategija MŽK-a

Kako bi se rešili gore navedeni izazovi i postigla dugoročna održivost MŽK-a i njenih članica, dugoročni cilj ovog programa je: **osnaživanje feminističkog pokreta na Kosovu, regionu i šire.** Ka tom cilju, MŽK će nastojati da postigne sledeće ciljeve u okviru ove Strategije.

Cilj 1.1. Uspostaviti strategiju za unapređenje feminizma i izvršiti napredak u implementaciji iste.

MŽK će sarađivati sa različitim ključnim akterima kako bi istražili i razvili strategiju za unapređenje feminističkog pokreta na Kosovu, koji će uključivati planove za doprinos širim inicijativama za unapređenje feminističkih pokreta na regionalnom i globalnom nivou. Nakon toga, MŽK će ostvariti napredak u sprovođenju ove strategije.

²² Isto tako, str. 22.

Cilj 1.2. Povećati solidarnost između ženskih organizacija.

Iskustvo MŽK-a sugerira da je podsticanje i podržavanje solidarnosti među organizacijama žena ključno za izgradnju održivog feminističkog pokreta. Ova dva cilja će se postići kroz očekivane rezultate navedene u nastavku.

Očekivani rezultat 1.2.1. Članice MŽK-a su obaviještene o inicijativama ostalih članica, aktivnostima MŽK-a, mogućnostima finansiranja i drugim informacijama. Razmena informacija je važna za održavanje mreže i feminističkog pokreta. Glavne aktivnosti za postizanje ovog rezultata uključuju redovnu, kontinuiranu komunikaciju i saradnju između članica MŽK-a i drugih zainteresovanih strana kroz tromesečne sastanke MŽK-a; širenje informacija putem društvenih mreža, uključujući *Glas Kosovskih Žena* MŽK-a; stvaranje i ažuriranje zajedničkog kalendara aktivnosti svih članica; organizovanje godišnje skupštine članica MŽK-a (svakog decembra); i priprema i diseminacija godišnjeg izveštaja MŽK-a.

Očekivani rezultat 1.2.2. Više aktivista i aktivistkinja uključenih u feministički pokret. Feministički pokret može ostati održiv samo ako isti stalno uključuje članice i nove članice, posebno devojke i momke, koji će u narednim godinama održati aktivan pokret. Kako bi postigla ovaj rezultat, MŽK planira uključiti devojke i momke, žene i muškarce u proces zagovaranja svojih prioriteta; da obezbedi praksu da mlade devojke i mladi momci sarađuju sa MŽK-om i njenim organizacijama članicama kako bi stekli iskustva i veštine; da budu više uključeni kao volonteri; kao i da ih uključi u kampanje podizanja svesti i druge aktivnosti.

Očekivani rezultat 1.2.3. Jačanje međuetničkog razumevanja i saradnje između pojedinaca i grupa civilnog društva. Ovo je važno u smislu izgradnje solidarnosti među različitim ženama uključujući ih u pokret žena. MŽK će podržati saradnju među ženama različitih etničkih zajednica, a promovisaće i mogućnosti

da se bolje razumeju. Shvatanje prošlih iskustava različitih žena je važno za izgradnju solidarnosti danas. Stoga će MŽK nastaviti da dopire do organizacija koje podržavaju žene iz etničkih manjinskih grupa i nastaviće svoje angažovanje sa regionalnim organizacijama i šire. Stvaranje razumevanja između različitih etničkih grupa doprineće i jačanju demokratije i ljudskih prava.

Cilj 1.3. Poboljšanje organizacionih i zagovaračkih kapacitet MŽK-a i njenih članica ka dugoročnoj održivosti.

Održivi feministički pokret ne može postojati bez svojih članica, oni održavaju pokret. Stoga će MŽK nastaviti da podržava svoje članice u unapređenju njihovih kapaciteta. Očekivani rezultati u nastavku će doprinijeti ostvarenju ovog cilja.

Očekivani rezultat 1.3.1. MŽK, njene članice i njihov očigledniji rad za potencijalne partnere, međunarodne aktiviste i potencijalne pristalice. Ovo će se postići redovnim ažuriranjem web stranice MŽK-a (www.womensnetwork.org) pripremom i diseminacijom mesečnog elektronskog biltena MŽK-a *Glas kosovskih žena*; organizovanjem raznih kampanja na ulici ili preko društvenih mreža svake godine; pružanjem mentorstva članicama MŽK-a da bi unapredile svoje veštine u odnosima sa javnošću; ohrabivanjem i podržavanjem članica da objavljuju više priča u medijima.

Očekivani rezultat 1.3.2. Više članica će se osposobiti za zahtevanje sredstva, efikasno planiranje, vođenje organizacija i preduzimanje efikasnih inicijativa za zagovaranje. Sprovodeći OACA-u sa korisnicama grantova i ostalim zainteresovanim članicama, MŽK će identifikovati specifične oblasti u kojima članice MŽK-a trebaju podršku. Na osnovu OACA, MŽK će podržati članice u izradi prilagođenih planova razvoja kapaciteta kako bi se rešili njihovi identifikovani prioriteti razvoja kapaciteta. Nakon toga, MŽK će obezbediti pojedinačna mentorstva.. MŽK će nastaviti da pruža grantove putem (FŽK), koristeći metodu

"učenje kroz rad" za zagovaranje, organizaciono upravljanje i upravljanje grantovima. Na osnovu poslednje spoljašnje evaluacije MŽK-a, će mentorstvo fokusirati na dva aspekta: (i) izgradnju kapaciteta članica MŽK-a u izveštavanju o uticajima/ishodima njihovih inicijativa i (ii) izgradnja kapaciteta članica MŽK-a za stvaranje koalicija i umrežavanja (što bi im omogućilo da prikupe više sredstava) nezavisno od MŽK-a.²³

Očekivani rezultat 1.3.3. Kapaciteti osoblja MŽK-a su ojačani. MŽK ima posvećene, snažne članice i članove osoblja, ali MŽK primenjuje značaj učenja i kontinuiranog razvoja veština. U tom smislu, MŽK će nastaviti da ohrabruje svoje osoblje da nastave obrazovanje na višim nivoima, da učestvuju na dodatnim obukama i da im se na radnim mestima organizuju obuke i mentorstvo za dalje podizanje njihovih kapaciteta. MŽK će pripremiti i volonterski program koji će se dalje i primenjivati. U saradnji sa svojim članicama, MŽK će razviti dobar način funkcionisanja ovog programa za bolje organizovanje rada volontera i njihovog uključivanja u feministički pokret, radeći sa MŽK ili njenim članicama.

Cilj 1.4. Poboljšati okolnosti finansiranja za organizacije za prava žena

Iako neke inicijative zagovaranja mogu biti preduzete na dobrovoljnoj osnovi, OCD i dalje trebaju resurse u mnogim aspektima njihovog važnog rada. Održivi aktivizam za prava žena zahteva resurse, a MŽK će nastaviti svoje napore da mobilise dovoljno sredstava od lokalnih i međunarodnih aktera kako bi podržao ženski pokret na Kosovu i šire. Ovo će se postići putem opisanih očekivanih rezultata u nastavku.

²³ Mainlevel Consulting AG, 2018., str. 37.

Očekivani rezultat 1.4.1. Povećati implementaciju strategije MŽK-a za povećanje sredstava. MŽK će sarađivati sa članicama, bordom i partnerima u sprovođenju aktivnosti predviđenih u okviru strategije prikupljanja sredstava. Ovo obuhvata i dalje širenje resursa MŽK-a, radi podržavanja svoje dugoročne održivosti. Osim ovoga, MŽK će istražiti i uspostaviti filantropsku strategiju, koja će identifikovati filantropske i druge alternativne, inovativne oblike prikupljanja sredstava, osim međunarodnih sredstava, koji mogu podržati MŽK i njene članice na dugoročnim stazama. MŽK će preduzeti korake ka implementaciji iste, kao deo svoje strategije za prikupljanje sredstava.

Očekivani rezultat 1.4.2. Poboljšano znanje i razumevanje među relevantnim organima EU i drugim donatorima u vezi sa vrstama podrške različitih OCDVŽ-a. To uključuje poboljšanje njihovog znanja o dugoročnom uticaju koje OCDVŽ mogu imati u ostvarivanju političkih, socijalnih i ekonomskih promena; i važnost pružanja dugoročne, operativne podrške za strateški uticaj. Na osnovu istraživanja MŽK koje će biti urađeno zajedno sa partnerima iz regiona, u 2019. godine, MŽK će se sastati sa raznim donatorima kako bi ih informisala o finansijskoj situaciji OCDŽ i ženskog pokreta, kao i kako bi razgovarali o načinima da se poboljša podrška donatora ženskim organizacijama.

Očekivani rezultat 1.4.3. Poboljšati institucionalnu i javnu svest o važnosti poreskih odbitaka kako bi se podržao važan rad grupa za prava žena. MŽK će sarađivati sa drugim akterima u zagovaranju za bolji pravni okvir koji će potaknuti pojedince i preduzeća da podrže neprofitne organizacije koje rade za javno dobro. MŽK će nastaviti da organizuje javne događaje i edukuje javnost o važnoj ulozi koju imaju u podržavanju organizacija za prava žena.

Interesne grupe

U cilju postizanja ovih strateških ciljeva, MŽK predviđa nastavak saradnje sa svojim organizacijama članicama i grupama za zaštitu prava žena u regionu. Članice MŽK-a, i sama mreža, biće glavna ciljna grupa i korisnik ovog programa. Građani uopšte, posebno žene i djevojke, biće korisnici održivog feminističkog pokreta koji se zalaže za njih. MŽK će sarađivati i koordinisati svoju podršku za organizacije žena i sa drugim akterima koji žele da izgrade kapacitete civilnog društva, kao što su EU, USAID, Švedska međunarodna agencija za razvoj (Sida), Fondacija Kvinna till Kvinna, ADA i Kosovska fondacija za civilno društvo. Partneri za regionalno i međunarodno zastupanje su: Fondacija Kvinna till Kvinna, partnerske organizacije u regionu, Asocijacija za ženska prava u razvoju (AVID), MamaCash, DG NEAR kao odgovorni za finansiranje OCDŽ u zemljama Zapadnog Balkana, DG DEVCO vodeća uloga u međunarodnim finansijskim odlukama, podrška Centra za tematsku izvrsnost u civilnom društvu u DG NEAR, odgovorna za pružanje smjernica i predloženih pristupa za finansiranje organizacija civilnog društva, savjetnici za rodna pitanja u DG NEAR, odgovorni za praćenje i podršku implementacije GAP II. Ostali ključni akteri uključuju: Agenciju za ravnopravnost polova, Instituciju ombudsmana, Ministarstvo za evropske integracije, Kancelariju za dobro upravljanje, članove i članice parlamenta i vladine zvaničnike i zvaničnice. MŽK je dobila podršku za ovaj program od ADA, EU i Fondacije Kvinna till Kvinna.

Žene u politici i odlučivanju

Zakoni, politike i institucionalni mehanizmi

Postoje zakoni i institucionalni mehanizmi za povećanje učešća žena u politici i odlučivanju:

- Konvencija Ujedinjenih Nacija (UN) o Eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (KEDKG)²⁴ navodi da države preduzimaju sve odgovarajuće mere "da eliminišu diskriminaciju nad ženama u političkom i javnom životu zemlje, a posebno ženama garantuju ista prava kao i muškarcima: (a) Da glasaju na svim izborima i javnim referendumima, kao i da budu izabrane u svim javno izabranim organima; (b) Da učestvuju u izradi državne politike i implementaciji iste; da vrše javnu funkciju i da vrše sve javne funkcije na svim nivoima vlasti; (c) Učestvovati u nevladinim organizacijama i nevladinim udruženjima koja se bave javnim i političkim životom zemlje". KEDKG se direktno primenjuje na Kosovo, na osnovu Ustava Republike Kosova.
- Rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih Nacija (RSBUN) 1325 o ženama, miru i bezbednosti, poziva na učešće žena u donošenju odluka u državnim, regionalnim i međunarodnim institucijama u postkonfliktnim zemljama, uključujući rešavanje sukoba i mirne procese²⁵.
- Evropski savet je 30. aprila 2015. godine usvojio predlog Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) za Kosovo i stupio na snagu u aprilu 2016. U njemu su minimalno uključene žene, bez ikakve poznate rodne analize koja je obavljena za informisanje nacrtu SSP-a. Ovo se može videti

²⁴ KEDKG na:

<https://www.ohchr.org/documents/professionalinterest/cedaw.pdf>.

²⁵ RSBUN 1325 za žene, mir i bezbednost, na: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/720/18/PDF/N0072018.pdf?OpenElement>.

u činjenici da se rodna ravnopravnost i prava žena jedva nalaze u njegovom sadržaju. Jedina dva pozivanja na žene u dokumentu se odnose na jednake mogućnosti (u zapošljavanju) i uslovima rada za žene (član 106). Nije pomenutu rodna ravnopravnost.

- Ustav Republike Kosova, član 7.2: "Republika Kosova obezbeđuje rodnu ravnopravnost kao osnovnu vrednost za demokratski razvoj društva, jednake mogućnosti za učešće žena i muškaraca u političkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom životu i drugim oblastima društvenog života".
- Zakon o rodnoj ravnopravnosti (2015) podržava politiku navedenu u Ustavu, i zabranjuje sve direktne i indirektne oblike rodne diskriminacije.²⁶ Poziva žene i muškarce da budu podjednako zastupljeni (50/50) na pozicijama u svim političkim i javnim telima na lokalnom i centralnom nivou. Zakon poziva i na uključivanje rodnog budžetiranja u svim oblastima, kao neophodan instrument kako bi se osiguralo poštovanje načela rodne ravnopravnosti pri prikupljanju, raspodeli i određivanju sredstava.²⁷
- 2005. godine, zakon je uspostavio Agenciju za rodnu ravnopravnost, kao zasebnu instituciju vlade. Službenici za rodnu ravnopravnost su imenovani u opštinama i ministarstvima.
- Zakon o opštim izborima u Republici Kosova²⁸ i Zakon za lokalne izbore na Kosovu²⁹ obuhvata kvotu od 30% za

²⁶ Skupština Republike Kosova, *Zakon za rodnu ravnopravnost na Kosovu*, Zakon br. 05-L-020, Priština: 2015, na <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=10923>.

²⁷ Isto tako.

²⁸ Skupština Republike Kosova, *Zakon za opšte izbore u Republici Kosova*, Zakon br. 2008/03-L-073.

²⁹ Skupština Republike Kosova, *Zakon za lokalne izbore u Republici Kosova*, Zakon br. 2008/03-L072.

učešće žena i muškaraca u nacionalnim i opštinskim skupštinama.

- Zakon protiv diskriminacije zabranjuje diskriminaciju u mnogim oblicima, uključujući seks, pol, godine, bračni status ili seksualnu orijentaciju.³⁰
- Zakon Kosova za policiju apeluje na učešće od 25% za svaki pol.³¹
- Na osnovu obaveza koje proizilaze iz SPP-a, Ministarstvo za evropske integracije (MEI) je izradilo Nacionalni program za implementaciju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (NPISPP). NPISPP zamenjuje sve postojeće dokumente i strategije vezane za integraciju u EU, informišući proces pridruživanja Kosova sve do eventualnog članstva.³² Na početku, NPISPP takođe nije imao rodnu perspektivu; međutim, nakon saradnje između MŽK i MEI, ovo se malo poboljšalo u 2016. godini.

U cilju davanja prioriteta akcijama koje su preduzete na Kosovu u pravcu pridruživanja, u 2016. godini EU i MEI su uveli Evropsku reformsku agendu.³³ Ovo dokumentira kratkoročne prioritete u oblastima (I) dobrog upravljanja vladavine prava, (II) konkurentnosti i investicione klime i (III) obrazovanja i zapošljavanja za Kosovo da se fokusira na maksimiziranje ekonomskih i političkih prednosti SSP-a. Nakon konsultacija koje

³⁰ United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (UNMIK) i Skupština Republike Kosova, *Zakon protiv diskriminacije*, Zakon br. 2004/3.

³¹ Skupština Republike Kosova, *Zakon o policiji*, Zakon br. 03/L-035. Žene su 2017 godine činile 14% policijskih snaga, MŽK, *Rodna analiza, 2018, str. 18*.

³² Republika Kosovo, Vlada, Nacionalni program za implementaciju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (PGZMSA), 2016, na:

https://www.mei-ks.net/repository/docs/2_pkzmsa_miratuvar nga kuvendi final srp .pdf.

³³ Kosovo - Dijalog na visokom nivou EU o ključnim prioritetima - Evropski reformski program (ERA), Priština, 2016, na: http://www.mei-ks.net/repository/docs/era_final.pdf.

je EU organizovala sa civilnim društvom, rodna perspektiva je donekle poboljšana u okviru ovog dokumenta.

Situacija

Integrisanje rodne perspektive u proces pristupanja EU

Značaj uključenosti žena u procesu donošenja odluka dobro je prepoznat u okviru relevantnog međunarodnog političkog okvira. Rezolucija 1325 SBUNA o ženama, miru i bezbednosti (2000.) poziva na učešće žena u postkonfliktnim situacijama. Pored toga, Konvencija UN KESOD ponavlja u preambuli važnost učešća žena u odlučivanju.

GAP II, EK poziva na 'sve akcije, bez obzira na modalitete pomoći (npr. budžetsku podršku)' da budu zasnovan na 'snažnoj i rigoroznoj rodnoj analizi koja se odražava u konačnom sprovođenju programa'; konsultacije sa Nacionalnim mehanizmima za ravnopravnost polova (NMRP) i OCDVŽ da 'informišu programe na nivou zemlje, bez obzira na sektor'; i podršci učešća ženskih organizacija kao agenata za odgovornost u procesima budžetiranja, zakonodavstva i kreiranja politika na svim nivoima'. Pored toga, GAP II zahteva 'Dovoljna sredstva dodeljena institucijama EU i državama članicama (DČ) za ispunjavanje obaveza za rodnu politiku EU', mereno promenom namenskih sredstava za poboljšanje rezultata za devojke i žene'. GAP II uspostavlja važan okvir za promociju rodne ravnopravnosti i programa za prava žena kao deo procesa pridruživanja Kosova i regiona EU. Međutim, od 2016. u njegovoj implementaciji je ostvaren minimalan napredak na [Kosovu i u zemljama ZB i šire](#).³⁴

³⁴ MŽK, *Mind the GAP, Priština, MŽK, 2018, na:*

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/2.pdf> i

CONCORD *analize i preporuke Izveštaj Akcionog rodnog plana 2016, na:*

<http://www.concord.se/wp-content/uploads/final-concord-analysis-on-gap-progress-report.pdf> i

Da bi se priključilo EU, Kosovo mora uskladiti svoje zakonodavstvo sa *Acquis Communautaire*. U okviru zakona EU, pravilo o ravnopravnosti polova *Acquis* se sastoji od svih relevantnih odredbi sporazuma, zakonodavstva i sudske prakse Suda pravde Evropske unije koje se odnose na rodnu ravnopravnost. Relevantni zakoni o rodnoj ravnopravnosti obuhvataju: Član 157 Ugovora o funkcionisanju Evropske unije, kojim se uspostavlja princip jednake plate za žene i muškarce; i direktive o sprovođenju načela jednakih mogućnosti i jednakog tretmana muškaraca i žena u pitanjima zapošljavanja i zanimanja; o jednakom tretmanu muškaraca i žena u zakonskim šemama socijalne sigurnosti, itd. Neke direktive EU direktno i indirektno utiču na radna prava žena, uključujući: uslove roditeljskog odsustva; fleksibilno radno vreme; i jednak tretman.

Prema usklađivanju kosovskih zakona sa EU *Acquis*-om o ravnopravnosti polova, 2015. godine Skupština Kosova usvojila je novi „Paket zakona o ljudskim pravima“, koji se sastoji od Zakona br. 05/19 o Ombudsmanu, Zakona br. 05 / L-020 o rodnoj ravnopravnosti i Zakon br. 05 / L-021 o zaštiti od diskriminacije. Ovi zakoni su značajno poboljšali kosovsko zakonodavstvo u pogledu rodne ravnopravnosti i rodne diskriminacije.

Iako su formalno većina direktiva i koncepata iz pravne tekovine EU za rodnu ravnopravnost 'ispravno transponovana u kosovski zakon', prema dokumentu MŽK-a objavljenom 2017. godine, potencijal postoji za dalje poboljšanje nekih zakona.³⁵ Na primer, Zakon o radu zahteva nekoliko amandmana. Odsustvo oca, roditeljsko odsustvo i negovateljsko odsustvo nisu pravilno transponovani u kosovski zakon.³⁶ Odredbe o

³⁵ Sylvia Cleff le Divellec dhe Katharina Miller za MŽK: Napredak Kosova u usklađivanju svojih zakona sa *Acquis*om Evropske unije o ravnopravnosti polova, Priština: MŽK, 2017, <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20171108105226438.pdf>.

³⁶ Isto tako.

dojenju nisu adekvatne.³⁷ Koncept samozaposlenog kapaciteta EU nije ispravno transponovan u kosovski zakon. Status samozaposlenih roditelja u vezi sa materinskim i roditeljskim pravima treba da bude jednak onome kod roditelja koji su zaposleni.³⁸

Štaviše, implementacija ostaje problematična. Odredbe protiv diskriminacije su pravilno integrisane u kosovsko pravo, ali se vrlo mali broj slučajeva diskriminacije prijavljuje ili tretiraju od strane kosovskih institucija. Iako nedostaju službeni podaci, diskriminacija zasnovana na polnoj pripadnosti naizgled ostaje preovlađujuća na Kosovu, sprečavajući žene da u potpunosti uživaju svoja prava.³⁹ Istraživanja MŽK-a sugerišu da bi diskriminacija zasnovana na polu mogla biti glavni uzrok za nisku stopu učešća žena u radnoj snazi.⁴⁰ Štaviše, Kosovo nema informacije o sprovođenju jednake plate, razlici u platama za žene, neformalnoj ekonomiji, programima socijalne zaštite na radu ili zakonskim sistemima socijalnog osiguranja.⁴¹ Nedostaje sudska praksa. Ovi problemi otežavaju praćenje odgovarajuće primene rodne ravnopravnosti, antidiskriminacije i odredbi jednakih mogućnosti. Koncept 'pozitivne akcije', formalno prenesen u kosovski zakon, retko se primenjuje u praksi.⁴²

³⁷ MŽK, Postizanje ravnoteže: Opcije politike za izmenu kosovskog Zakona o radu u korist žena, muškaraca, poslodavaca i države, Priština: 2016, na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20160504154201373.pdf>

³⁸ MŽK, Napredak Kosova u usklađivanju svojih zakona sa Ackuisom Evropske unije o ravnopravnosti polova, Priština.

³⁹ Isto i Riinvest Institute, Žene u radnoj snazi, 2017, na:

http://www.riinvestinstitute.org/uploads/files/2017/November/10/Women_in_the_workforce1510308291.pdf.

⁴⁰ Istraživanje MŽK, koje će se održati 2019. godine. Samo približno dve od deset žena učestvuju u radnoj snazi Kosova.

⁴¹ MŽK, Napredak Kosova u usklađivanju svojih zakona sa Ackuisom Evropske unije o ravnopravnosti polova, Priština.

⁴² Isto.

Malo OCD-a, uključujući sindikate, su upoznate sa gore pomenutim konceptima ili kako se oni mogu pratiti na Kosovu, što otežava njihovu sposobnost da podrže primenu antidiskriminacionog zakonodavstva.⁴³

NPISSP i ERA su imale malo uticaja na rodnu perspektivu. Nisu bile uključene ni OCDVŽ u konsultacije za pripremu ovih dokumenata. Vremensko ograničenje, naročito za NPISSP s obzirom na njegovu dužinu, onemogućilo je dovoljne konsultacije sa ženama i OCDVŽ, a i ograničilo je i stepen do kojeg eksperti za rodnu ravnopravnost mogu da razmatraju i komentiraju ove dokumente.

EU piše **godišnje izveštaje** nadgledajući progres pristupanja Kosova EU. Neke rasprave o rodnim nejednakostima uglavnom su zastupljene u sekciji o ljudskim pravima. Međutim, do nedavno, rodna pitanja nisu uključena u ove dokumente. Ovo može dovesti do nedovoljnog razmatranja rodne ravnopravnosti, posebno interesa i potreba žena, tokom procesa pridruživanja Kosova EU. Međutim, sa MŽK, među ostalim uključivanjem, rodna perspektiva unutar ovih dokumenata se vremenom poboljšala. Poslednjih godina, zvaničnici EU na Kosovu i Briselu su tražili učešće aktivista u pogledu toga kako bolje uključiti rod u okviru izveštaja o napretku i političkom dijalogu, kao što su odnosi sa ženskim političkim učešćem, nasiljem nad ženama, diskriminacijom na osnovu pola i kršenjem radnih prava. Ponekad zvaničnici EU zatraže pomoć u kratkom roku, kao što je u vezi sa predstojećim dijalogom o politici sa državnim zvaničnicima. U prošlosti, OCDVŽ nisu uvek imale dovoljno informacija ili vremena da odmah odgovore na ove zahteve. OCDVŽ moraju imati dostupne relevantne informacije i dovoljno vremena kako bi brzo odgovorili na takve zahteve.

Da bi podržala Kosovo i druge zemlje Zapadnog Balkana u procesu pristupanja EU, EK je uspostavila Instrument za pretpristupnu pomoć (IPA). Na osnovu nacionalnih strategija i

⁴³ Dolazeće istraživanje MŽK.

akcionih planova, Kosovo mora koristiti sektorski pristup u izradi i podnošenju dokumenata sektorskog planiranja (SPD) EU za finansijsku podršku. Na osnovu ovih dokumenata, Kosovo razvija akcione dokumente (AD), specifične programe u određenim sektorima, za finansiranje iz EU. Od 2015. godine Kancelarija EU (EUO) na Kosovu je ugovorila MŽK kako bi podržala uvođenje rodne ravnopravnosti u ove dokumente. Nakon toga, stepen u koji je rod uključen u ove dokumente je poboljšán.

Generalno, kapaciteti među zvaničnicima u resornim ministarstvima za uključivanje rodnihi pitanja u IPP dokumente su i dalje slabi, mada su poboljšani. Šabloni koji se odnose na SPD, AD, pozivi za predloge, ugovori, evaluacije, smernice i kriterijumi nemaju rodnu perspektivu, uključujući smernice o minimalnim standardima koji se odnose na rodnu analizu u okviru analize stanja, ciljeva, indikatora i ciljeva. Pored toga, potreban je dodatni nadzor i odgovornost u pogledu izveštavanja (vidi: dole).⁴⁴

Ponekad su nejasne veze između pitanja koja se postavljaju u Izveštaju o zemlji/napretku, SSP, NPISSP, ERA, GAP II i finansiranju IPA programa. Ovo otežava osiguranje da se ista pitanja koja se odnose na unapređenje rodne ravnopravnosti uključuju na sličan način u svim ovim dokumentima i procesima.

Pored toga, vremenski okvir za kreiranje ovih dokumenata je bio veoma kratak, podrivajući mogućnosti za konsultacije sa OCDVŽ i NMRP. OCDVŽ i SRR su često izostavljeni iz procesa pripreme SPD i AD, iako GAP II podstiče njihovo učešće. Zvaničnici su izjavili da je to zbog toga što SRR nedostaje ekspertiza specifična za sektor. Štaviše, dokumenti su na engleskom jeziku, koji predstavljaju izazove za konsultacije sa državnim službenicima, NMRP i javnošću šire.

Znanje o zahtevima GAP-a II i rodnihi pitanjima ostaje slabo među nekoliko zvaničnika u Briselu. Izvođači koji implementiraju IPP programe nemaju nikakvih saznanja u vezi sa integracijom

⁴⁴ Vidi MŽK, Čitanje rodne ravnopravnosti 'Spoljne evaluacije Instrumenta za pretprijetupnu pomoć II', 2017.

polova ili njihovom implementacijom. Malo je napora pokrenuto da se osigura rodna perspektiva u implementaciji, praćenju i evaluaciji akcija koje finansira IPP. Izgleda da su minimalni IPP fondovi nastojali da unaprede ravnopravnost polova kao glavni cilj, iako je nadgledanje bilo rijetko.

GAP II može poslužiti kao važan dokument za dalje uključivanje rodni pitanja u proces pridruživanja EU. Međutim, MŽK je identifikovala nekoliko izazova koji se odnose na njegovu implementaciju. Prvo, nedovoljno znanje o GAP-u II i njegovim zahtevima, ponekad u kombinaciji sa slabom političkom voljom, na nivou EU i zemlje, otežava implementaciju GAP-a II. EU može redovno pokrenuti pitanja koja se odnose na ravnopravnost polova tokom političkih dijaloga,⁴⁵ ali imaju tendenciju nedostatka znanja o GAP-u II i njihovoj ulozi u njegovom sprovođenju.⁴⁶ Državama članicama takođe nedostaju informacije i razumevanje vezano za indikatore i njihove odgovornosti za izveštavanje na nivou zemlje. S tim u vezi, slabo znanje o tome kako sprovesti rodnu ravnopravnost, posebno u okviru određenih sektora, čini ga izazovom za rukovodioce zadataka EU da ga implementiraju.

Što se tiče odgovornosti, malo DEU i DČ su adekvatno izveštavale o implementaciji GAP-a II u 2016. godini, uprkos zahtevima za izveštavanje. Informacija koja se odnosi na nekoliko pokazatelja, kao što je finansiranje žena i djevojčica i/ili žena branitelja ljudskih prava, nije se adekvatno pratila. Rodni marker nije pravilno primenjen.

Međutim, nekoliko osnovnih, naznačenih problema sa GAP-om II otežava njegovu implementaciju. Mnoge od ovih pitanja treba rešiti u kreiranju GAP-a III. Prvo, kao radni dokument osoblja, GAP II nije toliko obavezujući koliko može biti. Drugo, IPP programski proces nije usklađen sa GAP-om. IPP

⁴⁵ Indikator GAP II I.1.2. je broj "političkog / političkog dijaloga između aktera EU i partnera u zemlji koji godišnje pokreće pitanja ravnopravnosti spolova i na nivou zemlje".

⁴⁶ MŽK, *Mind the GAP*, 2018.

programiranje je planirano unapred; kako bi se uticalo na aktivnosti, rodne analize koje se odnose na GAP II moraju se obaviti na vreme kako bi se informisalo programiranje, uključujući i relevantne ciljeve. U većini slučajeva, uticaj se može odrediti samo nekoliko godina kasnije. Činjenica da IPP programiranje ulazi u svoje poslednje tri godine, a taj program je već planiran, otežava uključivanje ciljeva i pokazatelja GAP-a u ovoj kasnoj fazi. Treće i s tim u vezi, vlade treba da preuzmu odgovornost za planiranje IPP programa, obezbeđujući usklađivanje sa postojećim sektorskim strategijama. Vlade nisu zakonski obavezne da implementiraju GAP II. Stoga, ukoliko njihova vlastita nacionalna legislativa ne zahteva ravnopravnost polova, postoji malo zakonskih podsticaja za države da implementiraju GAP II. EU može podstaknuti snažnu rodnu analizu i integraciju polova kao deo svojih zahteva za finansiranje, ali ne mogu nužno zahtevati od vlada da implementiraju GAP u odnosu na IPP programiranje.

Postoji nekoliko problema sa GAP II indikatorima. Trenutno, pokazatelji su samo na objektivnom nivou. Bez merenja napretka na nivou cilja / uticaja, biće teško pratiti dugoročni uticaj. Možda bi se neki indikatori na nivou objektivnosti (npr.: koji se odnose na ciljeve održivog razvoja) zapravo bolje uklapali na nivo uticaja. Za neke indikatore nisu potrebni podaci razdvojeni po polu, što je verovatno problematično za bilo koji dokument koji traži rodnu ravnopravnost. Neki indikatori zahtevaju informacije na neadekvatnom nivou za prikazivanje promena. Pored toga, većina indikatora je kvantitativna, a ne kvalitativna.

Konačno, imajući u vidu da je ovo Akcioni rodni plan, malo je pažnje poklonjeno muškarcima. GAP II ignoriše činjenicu da su rodne uloge često relacije, što uključuje međusobne odnose između žena i muškaraca. Stoga, promena rodnih uloga i položaja žena zahteva pažnju na muškarce.

Učešće žena u procesu donošenja odluka

Žene su i dalje ostale nedovoljno zastupljene u politici i odlučivanju na lokalnom i centralnom nivou na Kosovu. Na prevremenim opštim izborima 2017. godine, 38 žena (32%), od kojih je 17 dobilo mesta u Skupštini i to zahvaljujući kvoti (43% žena u parlamentu) i 82 muškaraca (68%) izabranih u Skupštini Kosova. U petom mandatu (2014 - 2017), a ponovno izabrana i u šestom mandatu, žena je izabrana za zamenika predsedavajućeg Skupštine Kosova. Osim toga, u Skupštini Kosova, samo jednom političkom strankom, koja drži 2,4% mesta, rukovodi žena. Što se tiče parlamentarnih grupa, svi su na čelu sa muškarcima, što ukazuje na smanjenje u odnosu na 2010. godinu (žene su vodile tri komisije), i 2013. godinu (komisijom je predsedavala žena).

Sa druge strane, na opštinskim izborima oktobra 2017, od 204 kandidata za gradonačelnika opština, samo 4% su bile žene. Predstavnici političkih partija izjavili su da je nedovoljno zastupanje žena delom zbog toga što žene nisu zainteresovane da se kandiduju za gradonačelnice opština. Kao rezultat ovih izbora, Kosovo ima 38 gradonačelnika opština, a nijedna nije žena. Žene drže 35% ukupnih mesta skupština opština na Kosovu. Od njih, 67% je mesta dobilo zahvaljujući kvoti, dok je 33% bilo direktno izabrano. Ovo predstavlja ohrabrujuće povećanje direktnog biranja žena bez kvota, na opštinskom nivou, od samo 30 žena koliko ih je bilo na poslednjim izborima, na 109 žena u 2017. godini.

Žene, uključujući žene iz nacionalnih manjina, i dalje su nedovoljno zastupljene kao izabrani zvaničnici u skupštinama opština (35%) i u Skupštini Kosova (32%); kao civilni službenici na višim pozicijama za donošenje odluka na opštinskom nivou (20%) i na nacionalnom nivou (27%); na političkim pozicijama kao predsednice stranaka, ministarke (2 od 21, kasnije se jedna

žena povukla) i gradonačelnice opština (0 od 38); i dijalog i pregovaranja.⁴⁷

U međuvremenu, prilikom imenovanja vladinog kabineta od 21 ministra, samo jedna žena. Od 66 političkih savetnika, 14 su žene i 52 muškarca.⁴⁸ Za 11 ministarstva za koja postoje raspoložive informacije, samo je jedna žena imenovana kao šef kabineta ministarstva, u poređenju sa deset drugih muškaraca koji drže istu poziciju. Samo jedna je žena generalni sekretar i jedna je žena vršilac dužnosti generalnog sekretara; 16 ostalih su muškarci. Na opštinskom nivou, dva od 15 zamenika gradonačelnika za zajednice su žene (13%).

Žene poslanici i dalje učestvuju u Parlamentarnoj grupi žena⁴⁹. Ova grupa ima strateški plan, kao i odbor od sedam članova sa po jednim predstavnikom iz svake političke partije. MŽK je podržala njihov rad i sarađivala je na pitanjima od zajedničkog interesa.⁵⁰

Budući da političke partije u velikoj meri kontrolišu stvaranje politika na Kosovu, isti bi trebali što više osnažiti žene i poštovati Zakon o rodnoj ravnopravnosti. Nedostatak demokratizacije kod većine političkih partija, i neadekvatno učešće žena u odlučivanju unutar stranaka, istorijski su značile da žene imaju mali uticaj na odluke u lokalnim i centralnim skupštinama.

Nakon decentralizacije, potreban je dalji rad za izgradnju ljudskih kapaciteta na opštinskom nivou, kao i za edukovanje građana o novim opštinskim nadležnostima kako bi mogli zahtevati odgovornost od institucija. Imajući u vidu da su žene istorijski imale malo odgovornosti u donošenju odluka na opštinskom nivou, njihovo osnaživanje i dalje ostaje ključno da se

⁴⁷ Ovaj deo se direktno odnosi na MŽK, *Rodna analiza Kosova*, 2018, na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20181003125154339.pdf>.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Parlamentarne grupe Kosova, *Grupe žena*,

<http://www.kuvendikosoves.org/?cid=3,196>

⁵⁰ Farnsveden, Ulf dhe Nicole Farnsworth, *Studiranje rodnihi pitanja na Kosovu*, Sida: decembar 2012, str. 9.

obezbedi da žene imaju jednake mogućnosti i mogu ostvariti svoja prava na javne usluge.

MŽK, zajedno sa drugim akterima, uspešno je zastupala da ARR bude postavljena na najviši nivo odlučivanja (u okviru Kancelarije Premijera), kako bi ista mogla uticati na rodna pitanja u celoj vladi i svim zakonima i politikama. Službenici za rodnu ravnopravnost u ministarstvima i opštinski službenici za rodnu ravnopravnost, i dalje se suočavaju sa nekim izazovima. Nemaju dovoljno finansijskih i ljudskih resursa za izvršavanje svojih odgovornosti. Štaviše, nastavljeno je sa minimalnom političkom voljom da se žene uključe u proces donošenja odluka.

Kako bi ojačala položaj žena u politici i donošenju odluka i kako bi rešila gore pomenuta pitanja, MŽK je pokrenula nekoliko inicijativa kroz LRR i putem FŽK, uključujući kampanje za odabir što većeg broja žena na pozicije odlučivanja; prikupljanje podataka o ženama u programima političkih partija; uključivanje birače u zagovaranje sa vlastima kako bi se bavili njihovim prioritetima na lokalnom i centralnom nivou; zalaganje za izmenu politika; revidiranje zakona i politika sa rodne perspektive; itd. Kao rezultat ovoga, MŽK je doprinelo dostignućima pomenutim u donjem polju.

Počevši od 2000. godine, MŽK polako dobija bolji pristup javnim institucijama. U saradnji sa drugim zainteresovanim akterima, zagovaranje MŽK-a doprinelo je za nekoliko zakona i politika na Kosovu, koje su važne sa rodne perspektive. Pored ovoga, za gore pomenute zakone, MŽK je učestvovala i u izradi i/ili reviziji sledećih zakona i politika koje se odnose na žene: Zakon o radu; Nacionalna strategija i akcioni plan za borbu protiv trgovine belim robljem; Zakon za zaštitu od porodičnog nasilja; Nacionalni akcioni plan i strategija za zaštitu od porodičnog nasilja i politike za zaštitu žena koje su bile žrtve seksualnog nasilja tokom rata; Matriks nacionalnog programa za sprovođenje sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (MNPSSP) za 2017 godinu; Nacionalni nacrt akcionog plana za prava za osobe sa ograničenim sposobnostima 2017-2019; Nacrt zakona za izmenu i dopunu zakona br 02/L-249 za zdravstveno

osiguranje; nacrt uredbe o kriterijumima, standardima i procedurama javnog finansiranja NVO-a; Krivični zakona Kosova i Program Kosova za rodnu ravnopravnost 2017-2021 između ostalog.

MŽK je uključila više žena u zalaganju za svoje prioritete, posebno na opštinskom nivou, putem FŽK, i neprestane podrške za LRRK. Ovo je rezultiralo nekim značajnim promenama politike na opštinskom nivou (npr. poboljšanje javnog prevoza za žene, kako bi lakše pristupili školi i radnom mestu; poboljšan pristup javnim objektima za osobe sa ograničenim sposobnostima, radna mesta za žene u ruralnim područjima; javni prostor koji će koristiti NVO-i, smanjenje njihovih organizacionih troškova; budžetska sredstva za rodnu ravnopravnost na opštinskom nivou; prevod za gluvoneme kako bi i oni, između ostalog, mogli pratiti političke procese i imati pristup zdravstvenoj zaštiti). Putem LRR, MŽK je poboljšala odnose između žena iz drugih političkih partija i osnažila ih da se zalažu za pitanja ženskih prava u njihovim opštinama.

Ovim rečeno, MŽK, okupila je žene iz političkog života na centralnom i lokalnom nivou, OCDŽ kojima rukovode žene i žene aktivistkinje, i osnovala je Koaliciju za ravnopravnost, čija je misija i vizija da osnaži i unapredi položaj žena u politici i donošenju odluka i postigne rodnu ravnopravnostu na Kosovu, bez obzira na političku preferenciju, pol, starost, etničku pripadnost, sposobnost, veru, geografski položaj, nivo obrazovanja ili društveno-ekonomski status.

22. juna 2018 godine, osnovana je Koalicija za ravnopravnost, koja se sastoji od žena iz političkog života na centralnom i lokalnom nivou, iz nevladinih organizacija kojima rukovode žene, koje podržavaju i osnažuju jedna drugu za unapređenje pozicije žene u politici, donošenju

Osim ovih napora, MŽK je usko sarađivala sa šest ministarstava i četiri opštine, kako bi im pružila podršku u institucionalizaciji Rodno odgovornog budžeta (ROB) u skladu sa zakonskim obavezama Zakona za rodnu ravnopravnost. Međutim, uprkos angažovanju MŽK-a i uprkos poboljšanjima, ROB još uvek nije u potpunosti institucionalizovan. MŽK će nastaviti da nadgleda institucije, s' obzirom da je ROB važno ne samo za povećano učešće i poboljšanje učešća žena u donošenju odluka, već i za efikasnu i pravičnu raspodelu javnih sredstava.

Do danas, u procesu pristupanja EU nije bilo dovoljno učešća različitih žena.⁵¹ Razgovori MŽK-a sa ženama širom zemlje, ukazuju na to da malo ljudi razume šta zapravo znači članstvo u EU i kako to može uticati na njihove živote, uključujući pravni poredak (*Acquis*) EU-a o rodnoj ravnopravnosti. Slično tome, OCDŽ nemaju informacije o procesima pristupanja EU i kako

⁵¹ Može se reći da su i muškarci bili nedovoljno uključeni. Međutim, podaci o učešću i iskustvu MŽK-a ukazuju da su žene posebno nedovoljno zastupljene. Ova strategija se fokusira na žene, s obzirom na viziju i misiju MŽK.

isti funkcionišu.⁵² Uprkos naporima MŽK-a, samo nekoliko OCDŽ-a su bile uključene u pružanju komentara nacрта zakona i politika izrađenih u vezi sa procesom članstva Kosova u EU. Malo je OCDŽ-a konsultovano o planiranju IPA programa za različite sektore (npr. poljoprivrede, energetike, životne sredine, ljudskih prava). Izgleda da glavni uzroci obuhvataju nedovoljno razumevanje među institucijama o tome šta OCDŽ mogu dodati ovom procesu; i nedovoljno je vremena u okviru ovih procesa za adekvatne i participativne konsultacije. Činjenica da OCDŽ poseduju minimalne informacije o ovim procesima, doprinosi njihovom minimalnom učešću u projektovanju, implementaciji i nadgledanju IPA programa.⁵³ Izgleda da izvođači radova retko vide važnost uključivanja žena. Ograničeni ljudski resursi, odnosno vreme da se angažuju u ovim procesima, isto tako ometaju uključivanje OCDŽ-a.

Nedovoljna uključenost žena (i muškaraca) u proces pridruživanja EU može ugroziti napore za provedbu reformi, jer ljudi nisu svjesni tih reformi ili ne razumiju kako su takve reforme važne za njihove živote. Dalje, nedovoljno uvažavanje posebnih interesa i potreba žena može doprinijeti riziku promjena koje se odnose na proces pristupanja koji ne dopire do žena ili čak nanosi štetu.⁵⁴ Ako nove politike ignorišu potrebe i interese različitih žena, njihova prava su u opasnosti da budu prekršena, i mogu se suočiti s diskriminacijom, čak i nenamjerno. Angažovanje VCSO-a i žena u ovim procesima može bolje da zadovolji njihove potrebe i potencijalno doprinese sprovođenju reformi, jer različite žene i muškarci postaju sve više informisani i uključeni u podršku njihovoj implementaciji.

⁵² Diskusija sa organizacijama članicama MŽK tokom dvomesečnog sastanka MŽK, novembar 2017.

⁵³ Diskusija MŽK-a sa OCDŽ, novembar 2017.

⁵⁴ Na primjer, reforme koje se odnose na neformalnu ekonomiju bez rodne analize mogu predstavljati rizik od negativnog uticaja na žene ako su previše zastupljene u ovom sektoru. Promene u zakonima o radu bez razmatranja tradicionalnih rodni uloga žena i povezanih kulturnih izazova na Kosovu ugrožavaju učešće žena u radnoj snazi.

Shodno Rezoluciji I 325 i APR II, predstavnici kancelarije EU-a koji posećuju Kosovo trebaju redovno konsultovati OCDŽ-e. Međutim, zvanične političke delegacije EU-a se retko sastaju sa aktivistkinjama za tokom njihovih poseta Kosovu. Štaviše, službenici koji dolaze u posetu, često se sastaju sa aktivistima prava žena nakon radnog vremena i nezvanično. Ovo može potkrepiti mišljenja da su žene i njihove potrebe neznatne, što predstavlja slab primer za vladine službenike u pogledu važnosti konsultovanja žena o njihovim perspektivama. Nekoliko vodećih OCDŽ-a, uglavnom sa sedištem u Prištini, uključeno je u ove procese, međutim male i lokalne OCDŽ se ne konsultuju.

Glavna postignuća MŽK-a

- MŽK je osnažila više žena da se kandiduju za službene položaje
- MŽK je uključila više od 3.644 različitih žena u procese odlučivanja u periodu od 2015-2018.
- Putem inicijativa javnog zagovaranja promenjeno je preko 40 javnih politika kako bi se bolje odrazili prioriteti žena kao direktni rezultat podrške MŽK-a.
- Lobi za rodnu ravnopravnost na Kosovu, aktivni u 27 opština, koji okuplja različite žene iz civilnog društva, žene poslanice skupština, civilne službenice, kontinuirano radi na unapređenju rodne ravnopravnosti na opštinskom nivou. Oni su sarađivali kako bi doprineli značajnim promenama politika na opštinskom nivou.
- MŽK je širom Kosova održala 1049 mentorskih sesija sa grupama za lobiranje. Ove sesije služe da osnaže članove grupa za lobiranje u zagovaranju prava žena i rodne ravnopravnosti.
- Kroz ove i druge grupe, žene u politici, OCDŽ i žene glasači, komuniciraju i sarađuju više o pitanjima koja žene smatraju prioritetima.
- Koalicija za ravnopravnost, koja okuplja žene u politici na centralnom i lokalnom nivou, osnovana je na inicijativu MŽK-a, OCDŽ i aktivistkinje za osnaživanje i poboljšanje položaja žena u politici i donošenju odluka i postizanju rodne ravnopravnosti na Kosovu.
- MŽK je podstakla rodno odgovorno budžetiranje. Ovo može ženama pomoći da pristupe programima, uslugama i državnim resursima. MŽK je izgradila kapacitete više od 286 službenika za sprovođenje rodno odgovornog budžetiranja.
- MŽK je sa rodne perspektive razmotrila i/ili pružila informacije o više od 45 zakona i drugih dokumenata različitih politika.

Glavni izazovi

- Žene i dalje nisu dovoljno zastupljene na centralnom, opštinskom i partijskom nivou. Žene ne predstavljaju 50% položaja odlučivanja u skladu sa Zakonom o rodnoj ravnopravnosti. Štaviše, žene i dalje u velikoj meri zavise od kvote u obezbeđivanju 30% mesta u centralnim i opštinskim skupštinama. Posebno su žene iz manjinskih etničkih grupa veoma malo zastupljene.
- Glasački zakon nije usklađen sa novim Zakonom o rodnoj ravnopravnosti.
- Unapređenje rodne ravnopravnosti nije politički prioritet.
- Koreni ovog problema su društvene norme prema kojima se na žene često gleda kao domaćice i majke, ali ne i kao politički lideri. Socijalne i kulturne norme ohrabruju žene da ostanu kući dok muškarci rade u javnoj sferi. Takvi standardi obeshrabruju žene da ulaze u politiku.⁵⁵
- "Muško veće" unutar i između političkih partija čini se da utiče na najvažnije odluke na Kosovu, ostavljajući malo mesta za žene. Nedostatak demokratizacije unutar političkih partija ženama otežava da "poguraju" pitanja koja smatraju da su prioritarna.⁵⁶ Ženama nedostaju pozicije odlučivanja unutar političkih partija, a političke stranke i dalje imaju kontrolu nad svim odlukama donetim na lokalnom i centralnom nivou.⁵⁷ Istovremeno, uspostavljeni partijski savezi će reći da se žene ponekad suočavaju sa poteškoćama u zalaganju za pitanja koja se tiču žena, iako je zastupanje među strankama dosta unapređeno tokom proteklih godina.
- Ženama nedostaje finansiranja za njihove političke kampanje.

⁵⁵ Vidi rodno ispitivanje na Kosovu, str. 19 i Kosovski centar za rodna ispitivanja (KCRI), Kako žene glasaju II, Priština: KCRI, 2013, na: <http://kgscenter.net/images/stories/howdowomenvoteinkosovo.pdf>.

⁵⁶ Intervjui sa ženama i muškarcima u političkim partijama, februar 2014. Isto tako vidi IKS, Priština: IKS, 2011.

⁵⁷ Vidi IKS, *A Power Primer*.

- Žene koje se kandiduju imaju slabu i limitiraju medijsku pokrivenost.
- OCDŽ-a ne učestvuju redovno u procesu pristupanja EU-u i ovaj proces nije uvek bio informisan rodnom analizom i rodnom perspektivom.
- Posebne potrebe posleratnih žena u velikoj meri su ignorisane tokom pregovora sa Srbijom, posebno žena koje su preživele seksualno nasilje, gubitak svojih voljenih i znatne finansijske gubitke. Pitanje nestalih osoba takođe nije adresirano na adekvatan način.
- Iako su službenici i aktivisti za prava žena obavešteni o rodnom budžetiranju tokom nekih obuka, malo njih se oseća sigurno će zaista izvršiti rodno budžetiranje. Mnoge žene i muškarci nemaju dokaza i znanja o tome kako se njihovi porezi troše i da li se troše na pitanja koja pozitivno utiču na njihov život.⁵⁸

Strategija MŽK-a

Dugoročna **svrha** ovog programa jeste da **žene aktivno učestvuju u politici i odlučivanju na lokalnom i centralnom nivou**. **Ciljevi** i očekivani rezultati za 2019-2022, detaljno su dati u nastavku.

Cilj 2.1. Povećati i poboljšati učešće žena u politici i odlučivanju na lokalnom i centralnom nivou, shodno Zakonu za rodnu ravnopravnost (50%).

MŽK će raditi ka postizanju ovoga cilja sledeće očekivane rezultate.

⁵⁸ Za više informacija vidi *Budžetiranje za socijalno blagostanje*, Priština: MŽK, 2014 i praktične smernice MŽK-a o rodnom budžetiranju, na raspolaganju na: www.womensnetwork.org.

Očekivani rezultat 2.1.1. Koalicija za jednakost je funkcionalna na lokalnom i centralnom nivou. Koalicija će nastaviti da dovodi žene u politiku, OCDŽ i žene aktivistkinje za unapređenje rodne ravnopravnosti i pitanja koja su identifikovana kao prioriteti.

Očekivani rezultat 2.1.2. Lobi za rodnu ravnopravnost na Kosovu, funkcionalan u svim opštinama. LRR će nastaviti da dovodi žene u politiku, civilno društvo i civilne službenike za dalje unapređenje rodne ravnopravnosti i pitanja koja se identifikuju kao prioriteti, posebno na opštinskom nivou. To će se postići putem sastanaka između članica LRR-a, sastanaka umrežavanja i podrške MŽK-a za LRR grupu. MŽK će raditi na tome da se uključe veći broj žena sa invaliditetom i žena manjinskih etničkih grupa.

Očekivani rezultat 2.1.3. Razvijanje kapaciteta žena u politici da zagovaraju za prioritete žena. MŽK će nastaviti da osnažuje žene u politici na lokalnom i centralnom nivou kroz LRR i Koalicije za ravnopravnost, obukama i mentorskim sesijama o veštinama zagovaranja.

Očekivani rezultat 2.1.4. Povećana svest o značaju harmonizacije Zakona o rodnoj ravnopravnosti sa drugim relevantnim zakonima. Ostali relevantni zakoni bi trebali da se harmonizuju sa Zakonom o rodnoj ravnopravnosti (ZRR), koji smatra jednako rodnom zastupljenošću uključenje 50% oba roda, zato i drugi relevantni zakoni trebaju biti usklađeni sa ovim zakonom. MŽK će nastaviti da se zalaže za aproksimaciju ovih zakona kroz sastanke sa zvaničnicima i kampanjama za podizanje svesti o važnosti jednake zastupljenosti, u pogledu uravnoteženog i demokratskog upravljanja. Promena Zakona za izbore, Zakona o civilnim službenicima, Zakona o političkim partijama i Zakona o vladi, direktno će doprineti povećanju učešća žena u politici i donošenju odluka.

Očekivani rezultat 2.1.5. Povećana komunikacija i saradnja među ženama u politici, organizacijama za žene i birača o pitanjima koja smatraju prioritetnim. To će se postići kroz očekivani rezultat 2.1.1. i 2.1.2. što će i sakupiti različite žene da zajedno identifikuju i zagovaraju o prioritetima za žene. Ovaj rezultat treba da se postigne i putem komunikacionih napora sa ženama političarkama i biračima; i kroz podršku žena politički da poboljšaju svoje mehanizme za prikupljanje podataka od svojih birača.

Očekivani rezultat 2.1.6. Pokrenuto zalaganje o pitanjima koja žene smatraju prioritetnim. MŽK će osnažiti žene da identifikuju i zagovaraju svoje prioritete. Ovo će se postići kroz grantove za članice MŽK-a, za njihove inicijative za zagovaranje kroz Kosovski fond žena. Fond će podržati i napore članica da nadgledaju i zastupaju primenu postojećih zakona i politika. MŽK će podsticati korisnike grantova iz OCDŽ-a, da blisko sarađuju sa LRR-om i Koalicijom za ravnopravnost.

Cilj 2.2. Poboljšana je institucionalizacija rodnog budžetiranja na Kosovu.

Rodno odgovorno budžetiranje je važno ne samo za povećanje i poboljšanje učešća žena u donošenju odluka, već i za efikasnu i pravičnu raspodelu javnih sredstava. Zato, MŽK nastavlja da nadgleda institucione mogućnosti ka uvođenju rodno odgovornog budžetiranja.

Očekivani rezultat 2.2.1. Konkretno preporuke za unapređenje rodno budžetiranja predstavljene zvaničnicima. Ovo će obuhvatiti i zagovaranje Kosovskog instituta za javnu administraciju, da institucionalizuje obaveznu obuku za rodno odgovorno budžetiranje za sve civilne službenike, i izdvoji dovoljan budžet za sprovođenje istog. MŽK će podnositi

preporuke vladinim i budžetskim organizacijama u vezi sa poboljšanjem rodno odgovornog budžetiranja.

Cilj 2.3. Poboljšati i povećati učešće OCDVŽ-a u procesu pridruživanja EU.

Osim rezultata u nastavku, povećanje raspoloživih sredstava za OCDVŽ-e, kao što je opisano u prvom programu, takođe će doprineti postizanju ovog cilja, omogućavajući OZDŽ više resursa za učešće.

Očekivani rezultat 2.3.1. OCDVŽ i žene su više informisane o procesima pridruživanja EU, njihovoj ulozi i načinu angažovanja.

Kroz redovne sastanke MŽK-a, kao i kroz više pomenute sastanke sa LRR i biračima, MŽK će informisati žene o procesu pristupanja EU i kako mogu da se uključe. Članci na društvenim medijima i e-člancima MŽK-a takođe će nastojati da podignu svest. Kada je to relevantno za njihov rad, MŽK će pozvati OCDŽ da se uključe u određene procese i da ih, ako je potrebno, mentorišu.

Očekivani rezultat 2.3.2. Poboljšano znanje i razumevanje zainteresovanih strana u pogledu važnosti uključivanja OCDVŽ-a u proces pridruživanja EU (npr. među ministarstvima, izvođačima, službenicima EU). Kroz sastanke i zastupanje, MŽK će nastojati da bolje informiše ministarstva, ugovarače i zvaničnike EU o važnoj ulozi OCDŽ u procesu pridruživanja EU, ohrabrujući ih da bolje uključe OCDŽ.

Cilj 2.4. Unaprediti integraciju polova u dokumentima vezanim za pridruživanje Kosova EU i njihovu implementaciju.

Ovo će se postići kroz niže pomenute rezultate.

Očekivani rezultat 2.4.1. Dostavljanje komentara o dokumentima. MŽK će pratiti procese usklađivanja kosovskog zakona sa EU Ackuis-om o ravnopravnosti polova, kao i amandmane na NPISAA, ERA i druga dokumenta relevantna za proces pristupanja EU, kao što su ISP i Izveštaji zemalja. Tamo gde je to moguće, MŽK će podneti komentare i napisati izveštaje o politikama kako bi ih informisali iz rodne perspektive.

Očekivani rezultat 2.4.2. Poboljšano znanje i kapaciteti zvaničnika Kancelarije Evropske Unije vezano za integraciju rodne perspektive u dokumentima procesa pridruživanja EU. Na osnovu potražnje, MŽK će nastaviti da pruža obuku i mentorstvo ovim ključnim zainteresovanim stranama o uvođenju rodne ravnopravnosti u dokumente vezane za pristupanje EU. Tamo gde je to relevantno, MŽK će se takođe zalagati za bolje odražavanje rodne perspektive u procesu pristupanja EU.

Očekivani rezultat 2.4.3. Poboljšana sposobnost raznih komisija, posebno odbora za integraciju u EU, i OCDVŽ za praćenje implementacije sa rodne perspektive. MŽK će se sastati sa članicama parlamenta kako bi se zalagala za poboljšanu rodnu perspektivu, uključujući bolji nadzor rashoda vezanih za pristupanje EU u okviru IPP, kao i najbolje prakse u rodno odgovornom budžetiranju.

Cilj 2.5. Poboljšati implementaciju GAP-a II.

Ka boljoj implementaciji GAP II, MŽK će raditi na postizanju ovih rezultata.

Očekivani rezultat 2.5.1. Poboljšana je svest zvaničnika EU u pogledu potrebe za jačom političkom posvećenošću, dovoljnim budžetom i adekvatnim ljudskim resursima za sprovođenje GAP-a II. MŽK će nastaviti da pruža obuku, mentorstvo i podršku EU i državama članicama u cilju sprovođenja GAP II. Tamo gde je to

relevantno, MŽK takođe može da preduzme zastupanje kroz sastanke, pisma i izjave.

Očekivani rezultat 2.5.2. Poboljšana je svest relevantnih zvaničnika u pogledu reformi potrebnih za dokumente i šablone, u cilju poboljšanja implementacije GAP-a II. MŽK će nastaviti da zagovara za ove promene kroz sastanke, pisma i komentare direktno na uzorke.

Očekivani rezultat 2.5.3. Poboljšana je svest zaposlenih u EU i DČ u vezi sa GAP-om II i njegovom implementacijom. MŽK će nastaviti pratiti implementaciju GAP II, sastanke sa zvaničnicima EU i MS-a kako bi preložila načine za poboljšanje implementacije.

Očekivani rezultat 2.5.4. Poboljšana svest između OCDVŽ i NM RP u vezi sa GAP-om i kako podržati njegovu implementaciju. MŽK će nastaviti da deli svoja iskustva i istraživanja sa OCDŽ na Kosovu, u regionu i na međunarodnom nivou, podižući njihovu svest o tome kako oni mogu da koriste GAP u svom radu.

Cilj 2.6. Poboljšati dizajn GAP-a III na osnovu lekcija naučenih iz GAP-a II.

Ovo će se pokušati postići kroz rezultate u nastavku.

Očekivani rezultat 2.6.1. Poboljšana svest u pogledu potrebnih poboljšanja GAP-a III. Na osnovu naučenih lekcija iz GAP-a II, MŽK će pripremiti kratak pregled politika sa preporukama za stvaranje poboljšanog GAP-a III. Ovo će biti predstavljeno relevantnim zvaničnicima putem e-maila i sastanaka u Briselu.

Cilj 2.7. Poboljšati transponovanje pravne tekovine EU za rodnu ravnopravnost u kosovski zakon.

Ovaj cilj će se postići kroz rezultate u nastavku.

Očekivani rezultat 2.7.1. Da se ARP, MEI i MRSZ bolje informišu u pogledu potreba za poboljšanom transponacijom pravne tekovine EU o rodnoj ravnopravnosti u kosovski zakon. MŽK će nastaviti da daje komentare o zakonima i politikama, kao i političke izveštaje, po potrebi, kako bi informisala transpoziciju EU Ackuis-a o rodnoj ravnopravnosti u kosovsko pravo. MŽK će se pripremiti pismene preporuke za Zakon o radu, Zakon o državnoj službi i Zakon o dojenju, Zakonu o ravnopravnosti polova i Zakonu o zaštiti od diskriminacije. Ovo će se përdati službenicima putem e-maila, sastanaka za zagovaranje i zvaničnom radu, po potrebi. MŽK će surađivati sa Koalicijom ostalih OCDŽ i ostalim akterima kako bi se uspostavilo zagovaranje amandmana i poboljšanje svesti među zainteresovanim stranama, uključujući sindikate, poslovna udruženja i druge aktere u vezi sa obrazloženjem predloženih promena politika.

Interesne grupe

Ciljna grupa i glavni korisnici će biti žene političari na lokalnom i centralnom nivou, koje će biti više uključene u političke i procese odlučivanja, posebno putem LRR i Koalicije za ravnopravnost. OCDŽ i žene birači, biće i glavne ciljne grupe i korisnici. MŽK će ih osnažiti u zalaganju za svoje prioritete i igrace aktivniju ulogu u procesima donošenja odluka. Drugi korisnici će biti ljudi iz političkog života, koji će saznati više o prioritetima žena i kako oni utiču na društvo u celini; i muškaraca i dece, koji mogu imati koristi od promena politike.

Organizacije članice MŽK-a nastaviće da budu ključni partneri ka ostvarivanju ovog dugoročnog cilja. Ovo će pomoći i smanjenju dupliranja aktivnosti i jačanju zalaganja žena, jer je obično glas snažniji kada nekoliko organizacija zajedno zagovara. U tom smislu, MŽK će takođe nastojati da sarađuje sa drugim OCD-ima, sa sličnim interesima.

MŽK će nastaviti da komunicira i koordinira svoj rad u ovom programu i sa drugim zainteresovanim stranama čiji su ciljevi slični. Što se tiče nadgledanja rodnog budžetiranja, MŽK će nastaviti saradnju sa ARR, Kosovski institut za javnu administraciju i Ministarstvom finansija. Mogućnosti za podršku žena u politici će se nastaviti koordinisati sa Organizacijom za sigurnost i surađivanje u Evropi (OSCE) Nacionalnim institutom za demokratiju (NDI), UN Women-om, Programom za razvoj Ujedinjenih nacija (UNDP-om), USAID-om, Švajcarskom saradnjom za razvoj, Helvetas Swiss Inter-cooperation, i drugim zainteresovanim stranama koje mogu raditi u ovoj oblasti ubuduće. Saradnja sa ciljanim akterima, navedenim u nastavku ćetakođe biti od suštinskog značaja: Sida, Ministarstvo rada i socijalne zaštite, radna grupa MRSZ za promenu Zakona o radu, ARR, Institucija Ombudsmana, MEI, Agencija za statistiku Kosova, Riinvest i D4D, Ženski ekonomski forum, Poslovna udruženja i sindikati, Fondacija Kvinna till Kvinna, Inspektorat rada, Skupštinski poslanici i Skupštinski komiteti.

MŽK predviđa da će za ovaj program dobiti podršku Austrijske agencije za razvoj, Evropske Unije i Fondacije Kvinna till Kvinna.

Prava žena na zdravstvenu zaštitu

Zakoni, politike i institucionalni mehanizmi

- Treći cilj Održivog razvoja (SDG)⁵⁹ jeste obezbeđivanje zdravog života i podsticanje blagostanja za sve ljude, svakog uzrasta, i cilja pružanje zdravlja i blagostanja za sve, u svakoj zafi života. Ovaj cilj nastoji da obradi sve glavne zdravstvene prioritete, uključujući i reproduktivno zdravlje, majku i dete, zarazne bolesti, neprenosive i ekološke, pokrivanje univerzalnog zdravlja, i pristup lekovima i vakcinama bezbednih, efektivnih, kvalitetnih i dostupnih za sve. Takođe ima za cilj više istraživanja i razvoja, za povećanje finansiranja zdravstva i jačanje kapaciteta svih zemalja u smanjenju i upravljanju zdravstvenim opasnostima.
- Zakon o zdravstvu⁶⁰ obuhvata jednakost, sveobuhvatnost i nediskriminaciju kao principi. Pruža jednake standarde u zdravstvenoj zaštiti, za sve građane i stanovnike na svim nivoima, kao i pružanje zdravstvene zaštite bez diskriminacije ", na osnovu pola ili seksualne orijentacije.
- *Višegodišnji akcioni program EU za zdravstvo*⁶¹ (2014-2020) postoje ciljevi koji uključuju doprinos novim i održivim zdravstvenim sistemima, povećavaju pristup boljoj i sigurnijoj zdravstvenoj zaštiti i promovišu dobro zdravstveno stanje.

⁵⁹ Ciljevi održivog razvoja, na: <https://sustainabledevelopment.un.org/sdg3>.

⁶⁰ Republika Kosova, skupština, zakon br. 04/L-125 o zdravlju, 2012, član 5.1.2, na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8666>.

⁶¹ Isto.

- Zakon za reproduktivno zdravlje⁶² reguliše sve aktivnosti u oblasti reproduktivnog zdravlja i štiti reproduktivna prava pojedinaca koji pokrivaju širok spektar pitanja, uključujući seksualno prenosive infekcije, planiranje porodice, pristup informacijama, pomoćnu reprodukciju i sigurno materinstvo.
- Zakon za zdravstveno osiguranje⁶³ predviđa pružanje zdravstvenih usluga na jednakoj osnovi svim osiguranicima. Bez obzira na status osiguranja, deca mogu imati pristup uslugama zdravstvene zaštite sa liste osnovnih usluga, a trudnice ili majke uživaju pravo na osnovne zdravstvene usluge i očekuje se da će ovo stupiti na snagu u bliskoj budućnosti.
- Zakon o zdravstvenoj inspekciji⁶⁴ osniva inspektorat kao "administrativni organ Ministarstva zdravlja koji vrši spoljni profesionalni nadzor zdravstvenih ustanova".
- Strategija sektora zdravstva Kosova za period 2014-2020. relevantna je za zdravlje žena i materinstvo.
- Odbor za zdravstvo, rad i socijalnu zaštitu u Skupštini Kosova je parlamentarna komisija odgovorna za praćenje sprovođenja zakona i relevantnih zdravstvenih politika od strane Vlade Kosova.

Zdravstveni sistem Kosova trenutno prolazi kroz važne reforme i neki zakoni i politike mogu biti izmenjeni ili usvojeni u bliskoj budućnosti. Stoga, ovaj deo MŽN strategije verovatno će se ažurirati.

⁶² Republika Kosova, skupština, zakon br. 02/L-76 za reproduktivno zdravlje, 2007, na <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2506>.

⁶³ Republika Kosova, skupština, zakon br. 04/L-249 za zdravstveno osiguranje, 2014, na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=9450>.

⁶⁴ Skupština Republike Kosova, *Zakon za zdravstveni inspektorijat*, br. 2006/02-L38, 2006.

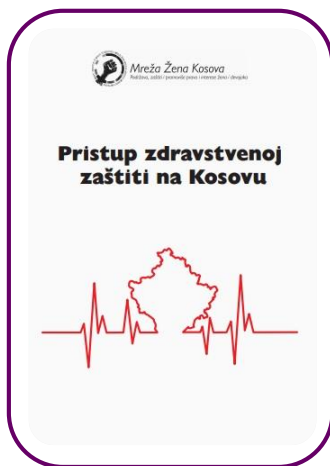
Situacija

Uprkos napretku, osnovni pristup zdravstvu, reproduktivna i ginekološka zdravstvena nega ostaje ograničena na Kosovu. Nizak budžet namenjen zdravstvu, rezultirao je nedostatkom medicinske opreme, nedostatkom medicinskih specijalista, lošim kvalitetom ponuđača zdravstvenih usluga i lošom infrastrukturom zdravstvenih ustanova (kao što su liftovi ili grejalice). Nema budžeta ni za istraživanje i razvoj.

Generalno, 81% stanovnika Kosova smatra da je njihovo zdravlje dobro ili vrlo dobro, iako žene prosečno ocenjuju svoje zdravstveno stanje nešto lošije od muškaraca;⁶⁵ dok je 23% prijavilo očigledna ograničenja u svakodnevnom životu zbog zdravstvenih razloga.

U 2016. godini, MŽK je sprovela istraživanje o pristupu građana Kosova zdravstvenoj zaštiti. Izveštaj je objavljen u februaru 2017. godine, pod naslovom *Pristup zdravstvenoj zaštiti na Kosovu*, gdje je dokumentovano da se žene u ruralnim područjima suočavaju sa više finansijskih i kulturnih barijera u pristupu zdravstvenoj zaštiti nego u odnosu sa muškarcima ili žena u urbanim područjima.⁶⁶

Prema ovom istraživanju, žene iz bošnjačke i turske zajednice imaju veću tendenciju da se bave preprekama nego muškarci istog etničkog porekla, a znatno više nego albanske žene i muškarci. Žene i muškarci iz romske,

⁶⁵ *Pristup zdravstvenoj zaštiti na Kosovu*, Priština: 2018, dostuno na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/6.pdf>. U 2016. godini anketirano je više od 1.300 ljudi, a intervjuisano je 109 zdravstvenih radnika i ključnih stručnjaka.

⁶⁶ Isto.

aškalijske, ekipćanske i goranske zajednice suočavaju se sa preprekama, uključujući finansijskim i kulturnim teškoćama u pristupu zdravstvenoj zaštiti.

Žene koje žive u ruralnim područjima navele su putne troškove kao glavnu prepreku za ginekološki tretman. Žene, naročito u seoskim područjima, često oklevaju da odu na godišnje ginekološke preglede, jer su većina ginekologa muškarci. Socijalne i kulturne norme čine za osobu podrazumevaju "sramotu" da neko ženu vidi голу, osim ako to nije njen muž. Između ostalog, u mnogim seoskim područjima, iako su odeljenja materniteta otvorena, ista ne funkcionišu i nema ginekologa. Iz ovog razloga, na primer, žene i devojke iz 34 sela opštine Dragaš trebaju putovati najmanje 60 kilometara kako bi obavili ginekološku pregled.

Drugo važno pitanje jeste neadekvatno seksualno obrazovanje u školama. Iako nastavni plan i program postoji, studenti izveštavaju da mali broj nastavnika prati nastavne planove i programe. Ovo je delom zbog kulturoloških normi koji teme ove vrste čine tabu u javnosti, a postoji i neadekvatna obuka nastavnika o tome kako odgovoriti na takva pitanja. OCDŽ su radile na podizanju svesti o seksualno prenosivim bolestima kod mladih i osetljivih grupa. Međutim, potreban je institucionalni pristup.

Ograničen pristup planiranju porodice i besplatnim ili jeftinim kontracepcijskim sredstvima, ometa žensko pravo na donošenje odgovarajućih odluka o svom reproduktivnom zdravlju.⁶⁷ Iako se abortus (a ponekad i rodno-selektivan abortus)⁶⁸ smatra prihvatljivim među mnogim udatim ženama, predbračni seks i abortus kod neudatih žena su tabu teme u mnogim mestima na Kosovu. Ovo je rezultiralo nebezbednim abortusima i napuštanjem dece od strane mladih majki. Dok se vrednosti i misli o predbračnim seksualnim odnosima polako menjaju,

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ Diskusije između članicama MŽK-a, tokom sastanka održanog za pripremu strategije, Drač 2018.

posebno u gradovima, potrebno je više pažnje za seksualnim obrazovanjem i planiranje porodice.

Jeta Vita organizuje marš sa sloganom "Rano otkriće = Spas" kako bi se solidarisala i podigla svest o kanceru dojke.

MŽK je podržala napore Kosovskog Centra za borbu protiv raka dojke Jeta/Vita, značajno su povećali svest o ovim bolestima. Više žena je tražilo redovne kontrole, mamografije i ginekološke preglede. Uz podršku FGK-a, Centar za promociju prava žena, uspešno se zalagao kod odeljenja zdravstva za omogućavanje mamografije za 35 žena i uzimanje PAP testa za 19 žena iz sela Štutica, Terstenik i Godanci. Osim toga, 35 žena je pridobilo od lekova sa esencijalne liste lekova. Vita Jeta se uspešno zalagala kod Udruženja za Osteoporozu za korišćenje DXA aparata, putem kojeg je 315 osoba iskoristilo besplatne kontrole osteoporoze.

Osim toga, OCDŽ su radile na potkopavanju percepcije osoba obolelih od raka i poboljšanju podrške okruženja za žene sa rakom. Organizacije vode grupe podrške, savetovanje i pomoć u nabavljanju lekova za žene koje pate od ove bolesti.

Glavna postignuća MŽK-a

- Uz pomoć MŽK-a, oko 3.847 žena je imalo pristup zdravstvenoj zaštiti od 2012. godine. U međuvremenu, oko 6.390 žena i devojaka je saznalo više o njihovim pravima na pristup zdravstvenoj zaštiti.
- Javna svest o raku dojke znatno je porasla, mamografska oprema je dostupna, a stotine žena vrši besplatne pregled zahvaljujući zalaganju i naporima podizanja svijesti od strane MŽK i njenih članova. Na primjer, uz podršku FGK-a i MŽK-a, članice su se uspešno zalagali sa lokalnim vlastima u Opštini Uroševac da zatraže pomoć za mamografiju od Ministarstva zdravlja. Ministarstvo je finansiralo dve takve opreme.
- Podržano od strane FGK-a, preduzete su različite inicijative za zagovaranje, i to kao sledeće: NVO Bliri uspešno je zagovarao sa centrom za glavnu porodičnu medicinu u opštini Drenas i obezbedila besplatne ginekološke i mamografske preglede; Artpolis je u partnerstvu sa Centrom za promociju prava žena, razgovarao sa Ministarstvom obrazovanja, nauke i tehnologije za uvođenje seksualnog obrazovanja u nastavne planove i programe za srednje škole; Akcija za majku i dete uspešno je promovisala otvaranje centra "Učionice za majke " u okviru Centra za glavnu porodičnu medicinu u Prizrenu. Zalagali su se i za uvođenje teme postporođajne depresije u obrazovni program tokom časova za majku; i NVO Foleja uspešno se zalagala u Glavnom centru porodične medicine u opštini Prizren za pružanje besplatnih ginekoloških pregleda.

Glavni izazovi

- Najveći izazov pristup žena kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti je možda slabo finansiran zdravstveni sektor na Kosovu. Ovo zbog činjenice da se zdravstvena zaštita ne smatra prioritetom za budžet Kosova. Nedovoljno finansiranje dovodi do slabih resursa i usluga.
- Još jedno ozbiljno pitanje je nedostatak podataka koje prikuplja i održava Ministarstvo zdravlja. Podaci se evidentiraju u matičnim knjigama koje se ručno popunjavaju, a ne u elektronskim sistemima i često su informacije nepotpune, što otežava praćenje mogućih zdravstvenih epidemija i kvalitet pružanja usluga, osnivajući se na rodn perspektive.
- I 2018. godine javno zdravstveno osiguranje i dalje ne postoji. Ovo sprečava neke od kosovara da uživaju kvalitetnu zdravstvenu zaštitu. Korupcija i kontrola usluga se i dalje pojavljaju unutar zdravstvenog sistema.⁶⁹ Imajući u vidu relativno ograničen pristup žena radnim i porodičnim resursima, iste su najugroženije (iako su potrebna dalja istraživanja).
- Postoje izveštaji o seksualnom zlostavljanju i rodnoj diskriminaciji za radnike i osobe koje primaju usluge unutar zdravstvenog sistema a koji nisu adekvatno adresirani.⁷⁰ Lezbejke, biseksualne i transrodne osobe prijavile su da su se suočile sa diskriminacijom i nedostatkom lekara prilikom traženja zdravstvene zaštite.
- Društvene norme nastavljaju da sprečavaju neke žene da pristupe godišnjim ginekološkim pregledima i zaštiti tokom trudnoće, što negativno utiče na majke i dojenčad.

⁶⁹ UNDP, Javni puls – akcioni dokumenat o zdravstvu na Kosovu: zadovoljavajući nivo sa uslugama zdravstvene nege i shvatanje o prisustvu korupcije, Priština: UNDP, 2013.

⁷⁰ Prijavljeni slučajevi u MŽK.

- Žene sa ograničenim sposobnostima često se suočavaju sa dodatnim izazovima u pristupu zdravstvenoj zaštiti zbog ograničene mobilnosti, ograničenog pristupa javnom prostoru, nedovoljnih finansijskih sredstava i neadekvatnog razumevanja o njihovim specifičnim potrebama.
- Na zdravlje žena i pristup zdravstvenoj zaštiti utiče se dosta nasiljem u porodici.⁷¹
- S'obzirom da je predbračni seks tabu tema društva, posebno kod devojaka, roditelji ne razgovaraju sa svojom decom o praksi bezbednog seksa. Iz istog razloga ne postoji adekvatno seksualno obrazovanje u školama. Takođe postoji ograničen pristup za planiranje porodice i besplatne ili jeftine lekovi kontracepcije.

Strategija MŽK-a

Dugoročni cilj ovog programa je: **Žene imaju pristup kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti sa pristupačnim troškovima.** Pošto

reproduktivno zdravlje žena čini se treba biti fokus glavnih razvojnih aktivnosti, MŽK smatra važnim opšte blagostanje žena, izvan reproduktivne uloge. Istovremeno, holistički pristup zdravstvenoj zaštiti žena obuhvata zdravlje majke i

Vita-Jeta omogućava svojim članicama besplatne testove za osteoporozu.

⁷¹ MŽK, *Nema više opravdanja: analiza stavova, incidenata i institucionalnih reakcija protiv nasilja u porodici na Kosovu*, Priština: MŽK, 2015.

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/17.pdf>

reproduktivno zdravlje. Zato, ovaj će program indirektno podržati Kosovo u postizanju ciljeva postavljenih u *SDG, višegodišnji akcioni program EU-a o zdravlju (2014-2020)* i *Strategija zdravstvenog sektora za Kosovo 2014-2020*.

Cilj 3.1. Povećati odgovornost javnih službenika i zdravstvenih institucija za rešavanje kršenja prava žena na zdravstvenu zaštitu.

Za postizanje ovog cilja, MŽK će raditi sa OCDŽ i građanima, kako bi držali odgovorne službenike za kršenje prava žena u okviru sistema zdravstvene zaštite i uslugama zdravstva zaštite. Ovo će rezultirati iz niza međusobno povezanih rezultata.

Očekivani rezultat 3.1.1. Poboljšani kapaciteti grupa za zaštitu žena kako bi dokumentovali kršenje prava žena u zdravstvenoj zaštiti. Postoje dobro dokumentovani ograničeni podaci o slučajevima rodne diskriminacije u zdravstvenom sektoru.⁷² Identifikacija konkretnih slučajeva diskriminacije i adekvatno dokumentovanje kršenja prava, važno je za identifikaciju i rešavanje barijera za žene da pristupe kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti. Prema ovom rezultatu, MŽK će angažovati stručnjake za obučavanje i pružanje mentorstva za članica MŽK-a, kako bi dokumentovali kršenje prava žena.

Očekivani rezultat 3.1.2. Više javnih službenika, žena, devojaka i muškaraca poseduje više znanja o pravima žena na zdravstvenu zaštitu i kršenje njihovih prava. Na osnovu rezultata ranijeg istraživanja MŽK i dokument OCDŽ o kršenju prava, MŽK i njene članice će nastaviti da se sastaju sa nadležnim službenicima kako bi se zalagali za rešavanje identifikovanih pitanja. MŽK i njeni članice će organizovati kampanju za podizanje svesti kako bi se osiguralo da je javnost obaveštena o svojim pravima. MŽK može odlučiti da koristi metode kao sudsku ili slučajeve javnog ponižavanja kao metode da odgovornost traže od službenika,

⁷² Izveštaj urađen za MŽK.

ako su napori za zalaganje neuspešni. Ove akcije će doprineti poboljšanju zdravstvenog sistema, obezbeđujući bolji pristup kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti što će rezultirati boljem zdravlju uopšte.

Rezultat 3.2. Povećati pristup žena kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti.

Ka postizanju ovog cilja, MŽK će podržati više žena da imaju pristup kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti. MŽK i njeni članice će raditi na tome da obezbede da je pristup žena kvalitetnim zdravstvenim uslugama institucionalizovan i održiv, putem rezultata u nastavku.

Očekivani rezultat 3.2.1. Žene i devojke koje znaju više o svojim pravima za zdravstvenu zaštitu i o važnosti pristupa zdravstvenoj zaštiti. Podizanje svesti o pravima i važnosti preventivne nege je preduslov za žene da pristupe kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti. Dakle, preko FGK-a, MŽK će podržati podizanje svesti i zastupanje organizacija članica da više žena ima pristup kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti. Podizanje svesti može se fokusirati na važnost redovnih zdravstvenih kontrola za prevenciju, njihovim pravima u okviru novog pravnog okvira i otkrivanju ranih simptoma raka i važnosti dijagnoze osteoporoze. Članice MŽK-a će raditi sa ljudima koji nemaju pristup takvim informacijama, posebno u ruralnim područjima i nekim etnički manjinskim grupama.

Očekivani rezultat 3.2.2. Više žena se zalaže za svoja prava na kvalitetnu zdravstvenu zaštitu. Putem FGK-a, MŽK će podržati napore članica da uključe više žena u zagovaranje njihovog prava na kvalitetnu zdravstvenu zaštitu, posebno kada se takva prava krše i/ili za institucije radi rešavanja pitanja koja su podrivali pristup žena kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti. Inicijative za zagovaranje mogu obuhvatiti, na primer, zagovaranje institucija da bolje prikupe i održavaju podatke; za zdravstveno osiguranje

koje će se implementirati i biti raspoloživo za sve, uključujući i žene koje rade kod kuće; za bolje finansiranje države za zdravstvenu zaštitu; za bolje nadgledanje privatnih zdravstvenih klinika; i protiv privatizacije javne zdravstvene zaštite.

Interesne grupe

Ciljna grupa i glavni korisnici biće žene iz Kosova, posebno one sa ograničenim pristupom kvalitetnim zdravstvenim uslugama. Još jedna ciljna grupa i potencijalni primarni korisnik biće zvaničnici u zdravstvenim ustanovama čiji se kapaciteti mogu povećati uvođenjem podizanja svesti i zalaganja. Sekundarni korisnici obuhvataju sve kosovare koji će pridobiti od poboljšanja u sistemu zdravstvene zaštite.

Organizacije članice MŽK-a će biti ključni partneri u sprovođenju ovih napora. MŽK će takođe nastojati da sarađuje i koordinira i sa drugim akterima koji su usredsređeni u ovom sektoru, uključujući koaliciju C10, Populacioni fond Ujedinjenih Nacija (UNFPA), Svetsku zdravstvenu organizaciju, Međunarodni dečiji fond za hitne slučajeve Ujedinjenih Nacija (UNICEF), Međunarodnu zdravstvenu alijansu Sjedinjenih Država, Vladu Luksemburga, Svetsku banku, Univerzitetski program za studije i rodna istraživanja na Univerzitetu u Prištini, koledž Dartmouth, institucije Kosova za javno zdravstvo, zdravstvenim radnicima i građani koji mogu podržati zagovaranje MŽKi njenih članica.

Život bez rodno zasnovanog nasilja

Zakoni, politike i institucionalni mehanizmi

- KESODŽ preporukom 19 u vezi nasilja nad ženama uspostavlja princip odgovornosti države da preduzme odgovarajuće mere za borbu protiv svih oblika rodno zasnovanog nasilja, uključujući nasilje u porodici, seksualno nasilje, psihičko zlostavljanje, eksploataciju žena (naročito trgovinu ljudima), seksualno uznemiravanje i prisilnu sterilizaciju.
- UN Deklaracija osnovnih pravnih principa za žrtve krivičnih dela i zloupotrebe moći je uspostavila osnov za intervenisanje i standarde za odgovor na slučajeve nasilja u porodici.⁷³ Ove mere žrtvama obezbeđuju: sudsko zastupanje; informacije o sudskom postupku; sudsku naknadu za pretrpljeno nasilje; psihološku i medicinsku pomoć, smeštaj (sklonište) i pomoć.
- Rezolucija 1325 UNSCR-a o ženama, miru i bezbednosti poziva na zaštitu od seksualnog nasilja tokom ratova koja predviđa pravdu za zločine ove vrste.
- Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja u porodici i nasilju nad ženama, poznata kao „Istanbulska konventa“ ima opširnu definiciju o nasilju u porodici.⁷⁴ Ona psihičko zlostavljanje smatra krivičnim delom, iako kosovski zakoni to ne čine.

⁷³ Generalna skupština Ujedinjenih nacija, *Deklaracija UN-a o osnovnim principima pravde za žrtve krivičnih dela i zloupotrebu vlasti*, A / RES / 40/34, 1985.

⁷⁴ Savet Evrope, Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, CETS br. 210, 2011.

- U SDG 2015-2030, petom cilju o rodnoj ravnopravnosti, tačka 5.2 poziva na eliminisanje svih oblika nasilja nad ženama i devojkama u javnim i privatnim sferama, uključujući trgovinu ljudima, seksualnu eksploataciju i sve druge vidove eksploatacije tačka 5.3 o eliminisanju sve štetne prakse kao što su rani i nasilni brakovi, i obrezivanje ženskih genitalija.
- APRR II EU takođe ima za cilj „svet u kome se prava žena i devojaka promovišu, cene i poštuju od strane svih, i kome su svi u stanju da ostvare svoj potencijal i doprinesu pravičnom društvu“. Cilj 7 ovog dokumenta zahteva da „žene i devojke budu slobodne od svih oblika nasilja nad njima, u javnoj i privatnoj sferi“.
- Krivični zakon Kosova⁷⁵ i Zakon o krivičnom postupku Kosova⁷⁶ obuhvata niz prekršaja u porodičnim odnosima koji se mogu smatrati nasiljem u porodici. Oni sadrže odredbe u vezi sa ostalim vidovima nasilja nad ženama, kao npr. silovanje (uključujući silovanje maloletnice), seksualno nasilje, trgovinu ljudima, i ostale vidove seksualne eksploatacije.
- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici ima za cilj sprečavanje nasilja, zaštitu žrtvi, tretiranje izvršilaca i ublažavanje posledica nasilja u porodici.⁷⁷ U njemu su opisane procedure i sadržaj naloga za zaštitu.
- Zakon o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštita žrtvi trgovine ljudima služi za rešavanje ovog problema i posledica istog.⁷⁸

⁷⁵ Skupština Republike Kosovo, Krivični zakon Kosova. 2013, br 04 / L-082.

⁷⁶ Skupština Republike Kosovo, *Zakon o krivičnom postupku Kosova*. 2013. br. 04/L-123.

⁷⁷ Skupština Republike Kosovo, *Zakon o zaštiti od nasilja u porodici*, zakon br. 03 / L-182, 2010.

⁷⁸ Skupština Republike Kosovo, *Zakon o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine*, 2013, zakon br. 04 / L-218.

- Zakon o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova, civilnim Źrtvama i njihovim porodicama je izmenjen i dopunjen 2014. godine kako bi se zastupile i Źrtve seksualnog nasilja za vreme rata.⁷⁹
- Zakon o zaštiti od diskriminacije zabranjuje diskriminaciju i uznemiravanje, ukljućujući nepoŹeljno seksualno i psihološko ponašanje koje povređuje dostojanstvo nekog lica.⁸⁰
- Zakon o rodnoj ravnopravnosti ističe da seksualno uznemiravanje čini rodnu diskriminaciju; i zabranjuje seksualnu diskriminaciju na radnom mestu.⁸¹
- Zakon o socijalnim i porodićnim uslugama ukljućuje odredbe za pružanje pomoći osobama u nevolji, npr. osobama koje su preŹivele nasilje u porodici ili trgovinu ljudskim bićima.⁸²
- Nacionalni plan delovanja (NPD) za sprovođenje UNSCR-a 1325 o ženama, miru i bezbednosti 2013-2015 uspostavlja plan razvoja ove Rezolucije na Kosovu. Mađutim on je istekao.
- Nacionalna strategija i plan delovanja za borbu protiv trgovine ljudskim bićima 2011-2014 ima za cilj koordiniranje borbe protiv trgovine ljudima.⁸³
- Nacionalna strategija Republike Kosovo za zaštitu od nasilja u porodici i Plan delovanja (2016-2020) imaju za cilj „(a)

⁷⁹ Skupština Republike Kosovo, *u vezi statusa i prava poalih boraca, invalida, veterana, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova, civilnih Źrtava rata i porodica istih*, Zakon br. 2011/4-L-061 2014.

⁸⁰ Skupština Kosova, zakon br. 05/L-021- *Zakon o zaštiti od diskriminacije*.

⁸¹ Skupština Kosova, zakon br. 05/L-020 – Zakon o ravnopravnosti polova, 2015, dostupno na:

<https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/05-L-020%20s.pdf>, *Zakon o rodnoj ravnopravnosti na Kosovu*, zakon br. 2004/2.

⁸² Skupština Kosova i UNMIK, Zakon o porodićnim i socijalnim uslugama, zakon br. 02/L-17.

⁸³ Dostuno na: http://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/docs/SRB_Strategija_Kombetare_kunder_Trafikimit_me_njerez_12.03.2015.pdf

jačanje postojećih mehanizama i uspostavljanje novih mehanizama za brzo reagovanje za borbu i rad na slučajevima nasilja u porodici; (b) koordiniranje mera i obezbeđivanje finansijske održivosti za sprečavanje, zaštitu, rad, rehabilitaciju i reintegraciju žrtava kojima se treba pružiti prilika da žive jednako i dostojanstveno kao i ostali članice porodice i društva; (c) preduzimanje odgovarajućih mera za kažnjavanje (odgovornost) i stalnu rehabilitaciju izvršioca nasilja, kao i (d) organizovanje informativnih aktivnosti i kampanja za angažovanje čitavog društva za borbu protiv nasilja u porodici“⁸⁴.

- Različite postavke standardnih operativnih procedura (SOP) obezbeđuju sveobuhvatan okvir za 1) odgovor na prijave nasilja u porodici; i 2) preduzimanje mera za borbu protiv trgovine ljudima, posebno.
- Policija Kosova ima jedinice za istraživanje slučajeva nasilja u porodici, u svakoj policijskoj stanici po dva službenika obučena za rad na slučajevima nasilja u porodici (jedna žena i jedan muškarac) spremnih da odgovore na telefon 24/7.

⁸⁴ Ministarstvo pravde, Republika Kosovo „Nacionalna strategija Republike Kosovo za zaštitu od nasilja u porodici i plandelovanja 2016-2020“, nê: <https://abgi.rks-gov.net/Portals/0/Strategija%20Komb%C3%ABtare%20e%20RK%20p%C3%ABr%20mbrojtie%20nga%20dhuna%20ne%20familje%202016-2020.pdf>.

Situacija

Svaki vid nasilja koju neka osoba vrši nad drugom, samo zbog rodne pripadnosti iste se zove rodno zasnovano nasilje. Ekonomsko, fizičko, psihičko i seksualno nasilje su neki oblici nasilja, dok je na Kosovu i u svetu najprisutniji oblik nasilja nasilje u porodici i nasilje od intimnog partnera. MŽK-a je 2015. godine sprovedla istraživanje *Dosta više sa opravdanjima*, kojim se saznaje da je više od 68% žena na Kosovu doživelo nasilje u porodici tokom celog života (56% od supruga). Samo u 2014. godine 42% žena i 20% muškaraca je reklo da je pretrpelo nasilje.⁸⁵

Iako među građanima postoji uverenje da se nasilje u porodici dešava samo u siromašnim porodicama, u porodicama u kojima su članice iste neobrazovani, ili u ruralnim sredinama, istraživanje MŽK-a sprovedeno 2015. godine, dokazuje suprotno. Tačnije, prema ovom istraživanju, ne primećuje se nikakva veza između geografskog porekla, obrazovanja ili ekonomskih uslova i nasilja u porodici. Žene su, za razliku od muškaraca, izjavile da su iskusile više nasilja, kako od roditelja tako i od partnera, dok su muškarci koji su izjavili da su doživeli nasilje, naveli roditelje kao glavne izvršioci nasilja nad njima. Veoma interesantan nalaz je to što su žene koje su u vezi sa zaposlenim partnerima, doživele više nasilja od istih, 2014. Godine. Što se tiče informisanosti građana u vezi sa time kome mogu prijaviti nasilje u porodici, 73,6% istih je odgovorilo da bi kontaktiralo policiju, a samo nekoliko je pomenulo da bi kontaktiralo ostale institucije kao što su: Centar za socijalni rad ili zaštitnika žrtava.

MŽK-a je 2017. godine pratila tok sprovođenja pravnog okvira u vezi sa rodno zasnovano nasilje i Strategije Republike Kosova i plan delovanja za zaštitu od nasilja u porodici 2016-

⁸⁵ Farnsworth, Nicole, Ariana Qosaj Mustafa, Iliriana Banjska, Adelina Berisha i Donjeta Morina, za MŽK-a, *Nema više opravdanja*, Priština, 2015, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/17.pdf>, str. 5.

2020, izveštaj koji je objavljen marta 2018. godine pod nazivom „*S reči u dela?*“⁸⁶, na osnovu kojeg se jasno vidi da se isti sprovodi samo oko 19%. Iz ovog praćenja MŽK-a se, u pogledu performanse insitucija, vidi blago

poboljšanje sprovođenja pravnog okvira iz oblasti nasilja u porodici, dok u pogledu ostalih oblika rodno zasnovanog nasilja, i dalje postoji dosta propusta.

Policija Kosova je preko Jedinica protiv nasilja u

porodici upoznata sa nasiljem u porodici, ali im nedostaje informacija o seksualnom uznemiravanju ili dostojanstvenom tretiranju slučajeva silovanja. I javna tužilaštva su takođe imenovala tužioce koji će raditi na predmetima nasilja u porodici, a i oni isto poseduju znanje o nasilju u porodici, ali im nedostaje znanje u pogledu drugih oblika nasilja nad ženama, ili o značaju shvatanja odnosa vlasti između muškaraca i žena. Što se tiče zaštitnika žrtava, MŽK-a je primetila da su oni upoznati sa pravnim okvirom u pogledu pružanja zaštite žrtvama kriminala, ali, zbog opterećenosti različitim predmetima, to može uticati i na njihovu performansu. Sudski savet Kosova (SSK) je imenovao sudije koje će raditi na predmetima nasilja u porodici, kako u odeljenju za građanska pitanja tako i u krivičnom. Dok su nekoliko pratili dovoljno obukai dalje ima onih sudija koji pokušavaju da „okrive žrtvu“⁸⁷.

⁸⁶ MŽK, *Sa reči na dela?*, na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/1-1.pdf>.

⁸⁷ MŽK, *Sa reči na dela?*, str. 3.

Na osnovu podataka preuzetih od MŽK-a se zaključuje da od „5,024 predmeta rodno zasnovanog nasilja rešenih od 2015. do 2017. godine, 73% rezultira nekim oblikom kazne, 1% predmeta je oslobođeno tužbi, 2% je odbijeno od strane suda, 16% je zatvoreno zbog isteka ograničenja vremena, a 8% je rešeno na različite načine. Od 76 rešenih slučajeva koji su se ticali seksualnog nasilja, 59% je završeno sa nekim oblikom kazne, 4% je oslobođeno od tužbi, 5% je odbijeno od strane suda, 8% je zatvoreno zbog zastarelosti i 24% je rešeno na različite načine. Bez obzira na pojedinosti svakog slučaja, na osnovu navedenog se zaključuje da se predmeti seksualnog nasilja mnogo manje kažnjavaju, češće se oslobađaju optužbi ili je odbijeno od strane suda i postoji velika verovatnoća za „drugačije rešavanje“ u poređenju sa predmetima u vezi drugih krivičnih dela⁸⁸.

Još jedan oblik seksualnog nasilja je onaj koji je počinjen nad ženama tokom rata na Kosovu. Seksualno nasilje, uključujući silovanje, je korišćeno kao oblik ratnog oružja protiv civila⁸⁹. To je uključivalo nasilnu trudnoću žena od strane srpskih snaga, što je korišćeno kao taktika etničkog čišćenja.⁹⁰ Generalno, na osnovu različitih izvora se ocenjuje da je tokom rata silovano od 10 do 45 hiljada žena.⁹¹ Seksualno nasilje je takođe prijavljivano i nad muškarcima i dečacima, kao i nad ženama raznih etničkih pripadnosti, iako se o tome mnogo manje govorilo u javnosti. Još

⁸⁸ Isto tako, str. 53.

⁸⁹ Pogledajte Human Rights Watch (HRW), *Povreda humanitarnog prava na Kosovu*, SAD: HRW, 1998; HRW, *Nedelja užasa u Drenici: Povreda humanitarnog prava na Kosovu*, SAD: HRW, 1999; OEBS, *Kosove / Kosova: kako se na to gleda, kako se o tome priča, III deo*; UNFPA, *rodno zasnovano nasilje na Kosovu*, Priština: UNFPA, 2005, str. 6; i Chris Corrin, *Post-konfliktno stanje na Kosovu* na *Ako ne sada, kada?*, 2001, str. 93.

⁹⁰ HRW, *Kosovo: Silovanje kao oružje za etničko čišćenje*; OEBS, *Kosove / Kosova: kako se na to gleda, kako se o tome priča*; Coomaraswamy, par. 82; Corrin, *post-konfliktno stanje na Kosovu*, str. 93; i UNIFEM, f. 62.

⁹¹ Sastavljeno od strane Farnsworth, Nicole za MŽK-a, *Istražna studija o stepenu rodno zasnovanog nasilja na Kosovu i uticaj istog na reproduktivno zdravlje žena*, MŽK-a, Priština: 2008.

nijedna osoba nije kažnjena za izvršavanje ovog krivičnog dela na Kosovu.⁹² Žene koje su preživele seksualno nasilje tokom rata se suočavaju sa poteškoćama bivanja u izolaciji, preživljavanjem trauma, fizičkih ozleđa, i siromaštva.⁹³

Veliki broj pripadnika „mirovnih“ vojnih snaga na Kosovu je povećao potrebu za seksualnim uslugama, što je dovelo do povećanja trgovine ljudima, posebno žena i devojaka.⁹⁴ Izgleda da je trgovina za seksualnu eksploataciju opala od 2002. godine. Na Kosovu je 2017. godine od strane policije registrovano 18 slučajeva trgovine ljudima, od kojih sve žene, među njima 10 devojaka. Iste te godine je uhapšeno 38 njih, 34 muškarca i 4 žene.⁹⁵ Potreba za seksualnom eksploatacijom nije skrenula veliku pažnju javnosti na Kosovu. Rodna neravnopravnost koja podržava i potencijalno doprinosi prostituciji, takođe uopšte nije diskutovana. Iako MŽK ne radi direktno sa žrtvama trafikinga, organizacije članice su direktno uključene u ovo polje.

Seksualno uznemiravanje se dešava na radnom mestu, u školama, na univerzitetima i javnim institucijama MŽK-a je 2016. godine objavila izveštaj „[Seksualno uznemiravanje na Kosovu](#)“, rezultati kojeg ukazuju na to da je oko 48.5% kosovara doživelo seksualno uznemiravanje tokom njihovog života. 45.2% kosovara je samo tokom 2014. godine izjavilo da je doživelo seksualno uznemiravanje. Žene i devojke su češće žrtve seksualnog uznemiravanja čineći 64.1% slučajeva. Studija Kosovskog centra za rodne studije iz 2010. godine potvrđuje da je 16.6% javnih službenika najmanje jednom doživelo seksualno uznemiravanje tokom svoje karijere.⁹⁶ Fokus grupe koje su održane na Univerzitetu Prištine sugerišu na to da je seksualno uznemiravanje rasprostranjeno ali ne i dovoljno prijavljivano. I

⁹² Pogledajte MŽK-a, *1325 činjenice & Fabula*, Priština: MŽK-a, 2011.

⁹³ Diskusije članova MŽK-a sa ženama.

⁹⁴ MŽK, *1325 činjenice & Fabula*.

⁹⁵ MŽK-a „*Rodna analiza na Kosovu*“.

⁹⁶ Demolli, Luljeta za KCRS-e, *Percepcija javnih službenika u vezi sa seksualnim uznemiravanjem na radnom mestu*, Priština: KCRS, 2010, str. 10.

kada je prijavljivano, ono je ignorisano. Kako bi istaklo potrebe studenata i akademskog osoblja Univerziteta Prištine „Hasan Priština“ (UP), MŽK-a je, u saradnji sa nekoliko članica, studenata i osoblja UP-e, preduzela nekoliko inicijativa za poboljšanje procesa prijave i tretmana slučajeva seksualnog uznemiravanja na UP. Ovo uključuje podršku sastavljanja uredbi o prijavljivanju seksualnog uznemiravanja, formiranje mehanizama za prijavljivanje i kreiranje plana delovanja za sprečavanje i zaštitu od seksualnog uznemiravanja.

Trenutni zakoni su veoma zbunjujući u pogledu prijavljivanja seksualnog uznemiravanja.⁹⁷ MŽK-a se 2017. i 2018. godine zalagala za to da seksualno uznemiravanje uključi u Krivični zakon kao posebno krivično delo, definicija koja je prihvaćena od Ministarstva pravde i Skupštine Kosova, a koja će stupiti na snagu 2019. godine.

Rodno zasnovano nasilje takođe utiče na lezbejke, gejeve, biseksualce, transrodne osobe, interseksualce ili drugačije identifikovane (LGBTI) osobe. Iako Ustav i zakon o zaštiti od diskriminacije sadrže odredbe u vezi sa takvom vrstom diskriminacijom, odgovor institucija i mehanizmi prijavljivanja su i dalje veoma slabi.⁹⁸ Veliki broj LGBTI osoba je bilo predmet verbalnih uznemiravanja i fizičkog nasilja.⁹⁹ Izgleda da negativna

⁹⁷ MŽK-a, seksualno uznemiravanje na Kosovu, na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/15.pdf>.

⁹⁸ Intervjui MŽK-a, 2014.

⁹⁹ Pogledajte: pokret mladih za ljudska prava (YIHR) i Centar za socijalni razvoj grupe, *Sloboda i zaštita lezbejki, gejeva, biseksualaca i transrodnih osoba na Kosovu*, Priština: YIHR, 2013; Savić, Marija za fond Heartefact, *nevidljivost LGBT: izveštaj o položaju zajednice LGBT na Kosovu*, Beograd: Fond Heartefact, januar 2013; Huygens, Pierre, Eva Marn, i Nenad Maksimović, *Analiza situacije i odgovora: Uskraćivanje prava zajednica LGBT na Kosovu 2012. godine: u ime „tradicije“*, 2013; Libertas, *Anketa o stavovima kosovskog društva prema homoseksualnosti: kvalitativno i kvantitativno istraživanje mišljenja građana Kosova*, Priština: Libertas, 2012; Evropski parlament je takođe izrazio zabrinutost u vezi sa diskriminacijom na osnovu seksualne orijentacije svojom Rezolucijom od 29. marta 2012. Procesom evropskih integracija Kosova, 2011/2885 (RSP), paragraf 38.

javna percepcija u vezi sa LGBTI osobama sugerise na potrebu za još većim povećanjem odgovornosti u pogledu prava pripadnika LGBTI zajednice.

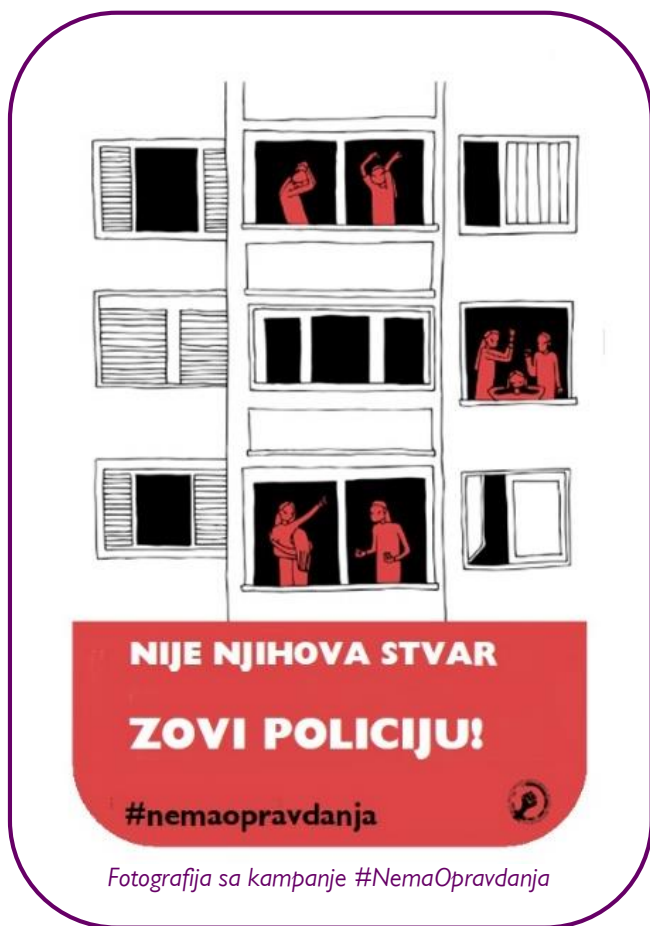
Od 2014. MŽK je podržavala javna zbivanja za podršku LGBTI prava, označavajući internacionalni dan protiv homofobije ili paradu ponosa. MŽK će nastaviti podržavati LGBTI grupe.

Opšta bezbednost žena i muškaraca izaziva druge probleme. UNSCR 1325 poziva na bezbednost žena i devojaka u postkonfliktnim situacijama. Međutim, slaba kosovska infrastruktura, kao što je nedovoljno javno osvetljenje, može pružiti odgovarajuće okruženje za rodno zasnovano nasilje. Lokalne grupe za delovanje i Saveti za bezbednost u zajednici su pokrenuli nekoliko projekata za rešavanje takvih pitanja, uključujući povećanje broja uličnih svetiljki, s obzirom na to da žene i devojke putuju do posla i škole. Žene se na severu Kosova se mogu suočiti sa drugačijim bezbednosnim problemima, kao rezultat slabe vladavine prava i nesporazuma u vezi sa institucionalnim nadležnostima između Kosova i Srbije, uz opšte stanje nesigurnosti koje vlada u tom delu.¹⁰⁰

MŽK-a je organizovala nekoliko nacionalnih kampanja koje su smanjile predrasude prema osobama koje su pretrpele rodno zasnovano nasilje i podstakla je osobe da prijave nasilje, time ga preobražujući iz privatnog u veoma javno pitanje. Rad MŽK-a na

¹⁰⁰ Intervju, februar 2014, sproveden za *Rodni profil države*.

ovom programu je tokom prethodnih godina pokazao neke rezultate (pogledajte prilog).

Glavna postignuća MŽK

- MŽK je sarađivala sa stručnjacima i njenim članicama u pružanju podataka i radu na usvajanju većine gore pomenutih zakona i politika za rešavanje rodno zasnovanog nasilja na Kosovu. Na primer, MŽK je doprinela izradi nacrtu Nacionalne strategije i akcionog plana protiv nasilja u porodici 2016-2020, gde je 70% preporuka MŽK uključeno u ovaj dokument. Preporuke MŽK-a su takođe uključene u nedavne izmjene i dopune Krivičnog zakona kako bi seksualno uznemiravanje i nasilje u porodici bili krivična djela.
- U bliskoj saradnji sa ARR i UNDP, MŽK je sprovela prvo nacionalno istraživanje o nasilju u porodici u 2008, kako bi prikupila važne ključne podatke koji informišu novi pravni okvir Kosova. Praćenje učinka institucija sugerše da je MŽK posvećena poboljšanju implementacije postojećih zakona i politika koje se odnose na nasilje u porodici i trgovinu ljudima.
- MŽK je sprovela prvo istraživanje o obimu seksualnog uznemiravanja na Kosovu u 2015. godini: "Seksualno uznemiravanje na Kosovu 2015".
- U 2016. godini, MŽK je, u saradnji sa članicama nevladinih organizacija, Girls Coding Kosova i Open Data Kosovo, pokrenula aplikaciju "Ec Shlire" čiji je cilj da omogući prijavljivanje seksualnog uznemiravanja.
- U 2017. godini MŽK je nadgledala slučajeve rodno zasnovanog nasilja, čiji su rezultati objavljeni u martu 2018. godine u izvještaju "Od riječi do djela?".

Glavna postignuća MŽK

- MŽK je podržala skloništa tako što je uspešno zagovarala finansiranje od strane vlade za pružanje usluga skloništa.
- MŽK i njene članice proširile su policijske i bezbednosne kapacitete i domaće i međunarodne mirovne snage na odgovarajuće načine kako bi ostvarile interakciju sa ženama koje su doživele rodno zasnovano nasilje.
- Kroz demonstraciju 8. marta 2012, MŽK je skrenula pažnju javnosti na nedostatak poštovanja, usluga i pomoći ženama koje su pretrpjele seksualno nasilje tokom rata. To je rezultiralo novim zakonskim odredbama za njihovu zaštitu. MŽK je takođe podržala osnivanje Nacionalnog saveta predsednika za žrtve seksualnog nasilja tokom rata.
- MŽK je podržala poboljšanje koordinacije između različitih lokalnih i međunarodnih aktera koji rade na pitanjima trgovine ljudima i nasilja u porodici. To je uključivalo zagovaranje nacionalnih koordinatora za nasilje u porodici i trgovinu ljudima, koji prate i izveštavaju o provedbi postojećih zakona i politika.

Ključni izazovi

Pravni i institucionalni okvir za rešavanje pitanja rodno zasnovanog nasilja je sveobuhvatan i koordinacija između OCDŽ i odgovornih institucija je povećana. Međutim, neki izazovi ostaju povezani sa društvenim normama i primenom pravnog okvira:

- Pojedinci često pripisuju nasilje u porodici teškoj ekonomskoj situaciji, nezaposlenosti, alkoholu, ratnim traumama, kao i nedostatku obrazovanja. ovo omogućava opravdanje i obeshrabrjuje ljude da prijave nasilje policiji.¹⁰¹
- Brakovi obično završavaju razvodom ako je nasilje prijavljeno, a veliki broj žena nema dovoljno finansijskih sredstava za samoizdržavanje nakon razvoda.¹⁰² Relativno loša ekonomska situacija žena je uobičajen razlog zbog kojeg sudovi brigu o detetu daju muškarcu razmatrajući njegovu ekonomsku situaciju kao prednost za fizičko i psihičko blagostanje deteta. Davanje starateljstva nad detetom počiniocu nasilja, može predstavljati veliki rizik po dete i može uticati na žene da ne prijave nasilje u porodici.¹⁰³
- Kašnjenja sudskog sistema u pogledu uručivanja odluka i izdavanja naloga za zaštitu, u odgovarajućem roku u skladu sa pravnim okvirom.¹⁰⁴
- Patrijarhalna percepcija ukorenjena u društvo može negativno uticati na mišljenje sudija i tok postupka.¹⁰⁵ Sudovi i advokati se opredeljuju za pomirenje, ali povratak žrtve u prethodno prebivalište je često bilo neefikasno. Ocenjuje se da je 80% ljudi (pretežno žena) koji pate od nasilja vraćeno u

¹⁰¹ UNDP, *Javni puls o polu*, str. 39; MŽK, bezbednost počinje u kući, str. 16-22.

¹⁰² Za više informacija pogledajte MŽK-a, više od „Reči na papiru“? Reakcija pružalaca pravde na nasilje u porodici na Kosovu, Priština, MŽK-a, 2009.

¹⁰³ *Bezbednost počinje u kući*, str. 85.

¹⁰⁴ *Rodna alaiza na Kosovu*, str. 18; *Bezbednost počinje u kući*, str. 82.

¹⁰⁵ MŽK-a, Više od „Reči na papiru“, str. 29.

porodicu, istu kuću, nakon vremena provedenog u sklonište.¹⁰⁶ Nedovoljan pristup pravdi, kao i neefikasna i neefektivna pravda za počinjene zločine doprinosi ponavljanju nasilja.¹⁰⁷

- Finansijska podrška skloništa koje pokriva država je nedovoljna za pokrivanje svih njihovih troškova, a skloništa se oslanjaju na pomoć međunarodnih donatora za dodatnu podršku.¹⁰⁸ Kvalitet usluga koje pružaju skloništa je potrebno još poboljšati. Kosovo i dalje nema dovoljno sistema za rehabilitaciju i reintegraciju.
- Komunikacija između sudova i policije i dalje nije odgovarajuća. Sudovi se veoma često upliću onda kada dođe do kršenja naredbi za zaštitu i/ili kada hrana nije plaćena. Kašnjenja, nedostatak hitnog reagovanja i neizvršavanja dužnosti su veoma česta pojava. Iako je sve to poboljšano od osnivanja službe Nacionalnog koordinatora 2013. godine, to i dalje ostaje jedan od problema.¹⁰⁹
- Neki tužioci nisu dovoljno upoznati sa propisima o nasilju u porodici. Pored toga, nedostatak funkcionalnog sistema za zaštitu svedoka može sprečiti žrtve ili svedoke da prijave ili svedoče o rodno zasnovanom nasilju. Dalje, pravne takse su veoma često prepreka, a besplatna pravna pomoć nije uvek dostupna.¹¹⁰
- Naredbe za zaštitu se veoma često smatraju zamenom za pokretanje krivičnog postupka, iako se zločini počinjeni u

¹⁰⁶ Isto tako,, str. 19.

¹⁰⁷ Isto tako, str. 6.

¹⁰⁸ Za više informacija pogledajte Farnsworth et al. Za MŽK-a, *Po kojoj ceni? Budžet za sprovedenej pravnog okvira za borbu protiv nasilja u porodici na Kosovu*, 2012.

¹⁰⁹ Intervjui sa policajcima i sudijama u Đakovici, 2014, sprovedeni za *Rodni profil države*.

¹¹⁰ Farnsworth et al. Za MŽK. *Po kojoj ceni?*, 2012.

sklopu porodice trebaju (odmah) krivično goniti po službenoj dužnosti..¹¹¹

- Usluge koje nudi policija, sudije i tužioci se još više mogu poboljšati, uključujući veći broj obuka preko SSK i Tužilačkog saveta Kosova.¹¹²
- Silovanje se ne prijavljuje, posebno u slučaju bračnih supružnika, što mnoge osoje još uvek ne smatraju krivičnim delom, bez obzira što je zakonom definisano kao krivično delo..
- Seksualno uznemiravanje se treba smatrati ozbiljnim problemom od strane javnih institucija, UP, preduzeća i društva uopšte. Jako malo napora je uloženo u rešavanje tog problema, jako malo ljudi ga prijavljuje, posebno zbog ekonomske situacije i straha od gubitka radnog mesta.
- Pravda nije postignuta za rodno zasnovano nasilje tokom rata na Kosovu. Žene koje su pretrpele rodno zasnovano nasilje imaju potrebe za stalnom podrškom u smislu rehabilitacije i reintegracije.

Strategija MŽK-a

S obzirom na ove izazove, dugoročni cilj ovog programa je: **Žene i devojke trebaju živeti život slobodne od rodno zasnovanog nasilja.** Ciljevi i očekivani rezultati za postizanje ovog cilja su detaljno izneti u nastavku.

Cilj 4.1. Poboljšanje primene pravnog okvira koji se tiče nasilja u porodici, uključujući institucionalnu odgovornost za pomaganje osoba koje su pretrpele nasilje¹¹³.

¹¹¹ MŽK, *Više od „slova na papiru“?* str. 6.

¹¹² Diskusija sa članicama Odbora MŽK-a 2014.

¹¹³ Ovaj rezultat direktno doprinosi sprovođenju Cilja I Nacionalne strategije i plana delovanja za borbu protiv nasilja u porodici 2016-2020, tačnije aktivnost I.2.5.

Primena pravnog okvira koji se tiče nasilja u porodici će doprineti cilju da žene i devojke žive život slobodan od nasilja, sprečavajući nasilje, podsticanje pravde, sprečavajući ponavljanje istog i bolje tretiranje osoba koje su pretrpele nasilje. Rezultati u nastavku će doprinjeti ispunjavanju ovoga cilja.

Očekivani rezultat 4.1.1. Znanje je poboljšano u pogledu stepena u kojem je pravni okvir koji se odnosi na nasilje u porodici implementiran , kao i svest o sprečavanju nasilja u porodici¹¹⁴. MŽK-a će uz podršku ADA, ponoviti monitoring primene pravnog okvira i Nacionalne strategije i plana delovanja za zaštitu od nasilja u porodici (2016-2020) u 2022. Istovremeno, MŽK-a će oceniti i promene u pogledu podizanja javne svesti o rodno zasnovanom nasilju.

Očekivani rezultat 4.1.2. Institucije i drugi akteri su svesni stepena primene pravnog okvira o nasilju u porodici. MŽK-a će objaviti rezultate istraživanja. MŽK će se potom sastati sa nadležnim institucijama kako bi se založila uzimanje preporuka u obzir.

Očekivani rezultat 4.1.3. MŽK-a i članice MŽK-a se angažuju za poboljšanje primene implementacije pravnog okvira o nasilju u porodici. MŽK-a će sarađivati i podržavati organizacije članice preko FGK u zalaganju za primenu pravnog okvira. To na primer

¹¹⁴ Ova aktivnost će direktno doprineti sprovođenju Cilja 2 Nacionalne strategije i plana delovanja za borbu protiv nasilja u porodici 2016-2020, tačnije aktivnost 2.3.7 (povećanje resursa i osoblja, Kancelarija nacionalnog koordinatora za borbu protiv nasilja u porodici, koji opisom radnih zadataka treba da budu posebno odgovorni za podržavanje sprovođenja i praćenje Nacionalne strategije za zaštitu od nasilja u porodici). Ovo će takođe doprineti praćenu Cilja 3, tačnije aktivnosti 3.3.2 (efikasno sprovođenje naloga za zaštitu, praćenje i odgovarajuće kažnjavanje i podizanje svesti o ovoj vrsti povreda, uključujući i podizanje kapaciteta Kosovske korektivne službe za smanjenje stope recidivizma

može uključivati zalaganje za: omogućavanje održivog finansiranja za pružaoce usluga sigurnih kuća; uspostavljanje službi za rehabilitaciju i reintegraciju osoba koje su pretrpele nasilje u porodici preko poboljšanja među-institucionalne odgovornosti; i zagovaranje za druge preporuke koje proizidu iz istraživanja.

Očekivani rezultat 4.1.4. Poboljšanje performanse i kvaliteta usluga skloništa, posebno u pogledu rehabilitacije i reintegracije ¹¹⁵ . MŽK-a će sarađivati više sa svojim organizacijama članicama, posebno skloništim i javnim institucijama (odnosno Odeljenjem za socijalnu zaštitu), u pogledu poboljšanja kvaliteta usluga osobama koje su pretrpele nasilje u porodici i druge oblike rodno zasnovanog nasilja. To će uključivati zalaganje za povećanje državnih sredstava za pokrivanje svih troškova skloništa, uključujući rehabilitaciju i reintegraciju, kao i si rad sa skloništim kako bi osigurali održivo finansiranje . MŽK-a će sarađivati sa MRSZ-e na prioritizaciji stručnog usavršavanja i zapošljavanja žena koje su pretrpele rodno zasnovano nasilje (pogledajte sledeći program MŽK), u cilju reintegracije istih.

Cilj 4.2. Povećanje sveti i pažnje zvaničnika i građana o rešavanju problema rodno zasnovanog nasilja, uključujući nasilje u porodici, silovanje i seksualno uznemiravanje.

Povećanje svesti građana i zvaničnika o rodno zasnovanom nasilju i pravima osoba koje su pretrpele nasilje je veoma bitno, uključujući obezbeđivanje prijavljivanja slučajeva rodno zasnovanog nasilja, u cilju rešavanja istih. Takođe je veoma bitan preobražaj društvenih normi u cilju smanjenja rodno zasnovanog nasilja, kao što i predviđa ovaj program. Ovaj cilj će se postići kroz rezultate u nastavku.

¹¹⁵ Ova aktivnost će doprineti sprovođenju aktivnosti 1.1.9 Nacionalne strategije i plana delovanja za borbu protiv nasilja u porodici 2016-2020.

Očekivani rezultat 4.2.1. Veći broj građana informisanih o pravnom okviru i njihovim pravima. To će doprineti podizanju svesti građana ka očekivanom rezultatu. To će uključivati kampanje za podizanje svesti na nacionalnom i opštinskom nivou, uključujući organizacije članice uz podršku FGK. Posebna pažnja će se dati oblicima rodno zasnovanog nasilja, uključujući rodno zasnovano nasilje i silovanje. Napori će se uložiti ka transformaciji društvenih normi ka sprečavanju nasilja.

Očekivani rezultat 4.2.2. Povećana pažnja i učinak predstavnika institucija tokom rada sa rodno zasnovanim nasiljem. Putem pravnih savetovanja i strateških sudskih postupaka, MŽK-a će angažovati advokate da zastupaju individue i porodice, u cilju traženja pravde. Nadgledaju slučajeve u toku i analiziraju zatvorene slučajeve ali će također i tražiti poboljšanje performanse domaćih institucija u pogledu rešavanja predmeta rodno zasnovanog nasilja.

Cilj 4.3. Postojanje politika i poboljšanih postupaka za suzbijanje seksualnog uznemiravanja.

Ovaj cilj će nastojati da uspostavi bolju politiku i postupke za prijavljivanje i rešavanje problema seksualnog uznemiravanja u različitim sredinama i institucijama, u pravcu postizanja navedenog cilja.

Očekivani rezultat 4.3.1. Koordinacija između Organizacija civilnog društva (OCD) kojima upravljaju žene, javnih institucija, kao i drugih radnih mesta poboljšana u smislu uspostavljanja boljih mehanizama za prijavljivanje i istraživanje slučajeva seksualnog uznemiravanja. MŽK-a i članice iste će sarađivati sa različitim akterima za pružanje podrške istim u uspostavljanju najboljih procesa za prijavljivanje i istraživanje slučajeva seksualnog uznemiravanja, u cilju smanjenja istog.

Cilj 4.4. Poboľjšati institucionalnu i javnu podršku osoba koje su doživjele seksualno nasilje tokom rata.

Ovaj cilj je usmeren na rešavanje negativnih posledica rodno zasnovanog nasilja koje se dogodilo tokom rata na Kosovu, budući da žene i devojke ne mogu živeti slobodne od rodno zasnovanog nasilja ako trauma nedavnog nasilja ostane sa njima. Za postizanje ovog cilja, MŽK-a će pomoći i nadgledati sprovođenje nedavnih izmena Zakona o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova, civilnim žrtvama rata i njihovim porodicama i slične zakone i procedure. Ovo će uključivati nastavak saradnje sa članicama MŽK koje su specijalizovane u ovom radu da poboľjšaju institucionalnu pomoć ženama koje se doživjele seksualno nasilje tokom rata.

Očekivani rezultat 4.4.1. MŽK-a i njene članice podržavaju osobe koje su doživjele seksualno nasilje tokom rata.

Zastupljenost ženskih organizacija je veoma bitna budući da su one te koje su stekle poverenje žena pogođenih ratom i mogu olakšati pristup žena uslugama koje pruža država. MŽK-a i članice iste će, u pogledu ovog rezultata, nastaviti da podržavaju osobe koje su doživjele seksualno nasilje u dobijanju pomoći. MŽK-a će nastaviti da se zalaže za dobijanje pravde za rodno zasnovane zločine tokom rata, kako bi se sprečilo pojavljivanje ovakvih zločina u budućnosti.

Interesne grupe

Glavni korisnici ovog programa će biti žene i devojke koje su doživjele, koje doživljavaju ili su u riziku da dožive rodno zasnovano nasilje. Cilja se na odgovorne institucije za sprovođenje postojećeg pravnog okvira o rodno zasnovanom nasilju, uključujući: Nacionalnog koordinatora za borbu protiv nasilja u porodici, Policiju Kosova, Centre za socijalni rad, sudski sistem, skloništa, Kancelariju za zaštitu žrtava i pomoć, , ARR,

Kancelarije za pravnu pomoć, SSK i Tužilački savet Kosova. Pored toga, raditi će se na podizanju javne svesti u vezi sa postojećim pravnim okvirom i načinima traženja pomoći, kao i o transformaciji društvenih normi.

MŽK-a će nastaviti sa ovim programom blisko sarađujući sa svojim organizacijama članicama, posebno sa skloništima. MŽK-a će takođe sarađivati sa drugim akterima u pogledu nasilja u porodici, uključujući: Koordinacionu grupu za rodnu bezbednost, UN Kosovski Tim, UN Women, UNDP, UNFPA, OEBS, Misiju Evropske unije za vladavinu zakona na Kosovu (EULEX), Univerzitetski program za studije i rodna istraživanja na UP, Care International, Evropski centar za pitanja manjina i Centar za pravnu pomoć i regionalni razvoj. U pogledu prava pripadnika LGBTI zajednice, MŽK-a će nastaviti blisku saradnju sa drugim organizacijama u podržavanju LGBTI osoba, kao i programima koje podržava USAID i EU u ovom smeru. MŽK-a smatra da će za ovaj program dobiti podršku Austrijske agencije za razvoj i UN Women-a.

Ekonomsko osnaživanje žena

Zakoni, politike i institucionalni mehanizmi

- Direktiva EU-e o jednakom tretiranju poziva na jednake mogućnosti i tretman muškaraca i žena u pitanjima zapošljavanja i zanimanja.¹¹⁶
- Direktiva EU-e o trudnicama određuje smernice za radnike tokom i nakon trudnoće.¹¹⁷ Ona pokriva teme kao što su: izlaganje opasnim aktivnostima, trajanje porodiljskog odmora i slobodno vreme za lekarske preglede. Ovo nije bilo potpuno zastupljeno u pravni okvir Kosova.
- Direktiva EU-e o uspostavljanju opšteg kadra za jednako tretiranje prilikom zapošljavanja i zanimanja, čime se uspostavlja opšti okvir za jednako tretiranje prilikom zapošljavanja i zanimanja. Iako uputstvo nije usvojeno na Kosovu, ono je služilo kao izvor Zakona za zaštitu od diskriminacije.¹¹⁸
- Direktiva EU-e o roditeljskom dopustu propisuje pravo na najmanje četiri meseca odsustva za očeve i mlade majke.¹¹⁹ Ovo uputstvo još nije uključeno u pravni okvir Kosova.
- APRR II, ima nekoliko ciljeva koji se povezuju sa ekonomskim osnaživanjem žena, cilj 13 jednak pristup devojaka i žena svim nivoima kvalitetnog obrazovanja i stručnog usavršavanja (OSU) bez diskriminacije, cilj 14 pristup žena svih uzrasta pristojnom radu i cilj 15 jednak pristup žena finansijskim uslugama, izvorima proizvodnje, uključujući zemljište, trgovinu i preduzetništvo.

¹¹⁶ Evropska unija, Direktiva o jednakom tretiranju, 2006/54/EC, 2006.

¹¹⁷ Evropska unija, Direktiva o trudnim radnicama, 92/85/EC, oktobar 1992.

¹¹⁸ Evropska unija, Direktiva o uspostavljanju opšteg kadra za jednako tretiranje prilikom zapošljavanja i zanimanja, 2000/78/EC, decembar 2000.

¹¹⁹ Evropska unija, Direktiva o roditeljskom odsustvu, 2010/18/EU 2010.

- Ustav Republike Kosovo poziva Vladu da obezbedi rodnu ravnopravnost uključujući pristup zapošljavanju.
- Zakon o radu ima za cilj regulisanje prava i obaveza koje proizilaze iz zapošljavanja.¹²⁰ Ovo se odnosi na zaposlene i poslodavca u javnom i privatnom sektoru, i bavi se pitanjima kao što je porodijsko odsustvo. Zaposlena žena ima pravo na 12 meseci porodijskog odsustva, sa šest meseci naknade od 70% osnovne plate koju plaća poslodavac, tri meseca koje plaća Vlada u iznosu od 50% prosečne plate na Kosovu, i tri meseca besplatnog odsustva. On takođe daje dozvolu očevima nakon rođenja deteta, ali samo dve nedelje besplatnog odsustva i dva dana plaćenog.
- Zakon o zaštiti od diskriminacije zabranjuje diskriminaciju u različitim oblicima, uključujući rodno zasnovanu diskriminaciju, starosnu, diskriminaciju na osnovu bračnog stanja ili seksualnog opredeljenja, koja se primenjuje u praksi na radnom mestu.¹²¹
- Zakon o nasleđivanju na Kosovu propisuje da muškarci i žene imaju ista prava na nasledstvo, iako se to ne primenjuje nužno.¹²²
- Zakon o vlasništvu i drugim imovinskim pravima se bavi vlasništvom nad fizičkim objektima, uključujući i napuštanje i registraciju imovine.¹²³ Zakon tretira sve stranke jednako bez obzira na rod i ne pruža nikakvu odredbu u vezi sa pravima žena i imovinskim pravima.
- Zakon o rodnoj ravnopravnosti izričito navodi da mora postojati jednaka zaštita i tretiranje u radnim odnosima (ovde

¹²⁰ Skupština Republike Kosovo, Zakon o radu, br. 03/L-212.

¹²¹ Skupština Republike Kosovo, Zakon o zaštiti od diskriminacije, zakon br. 05/L-021.

¹²² Skupština Kosova i UNIK, zakon o nasleđivanju na Kosovu, zakon br. 2004/26.

¹²³ Skupština Republike Kosovo, Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima, zakon br. 03 / L-154.

je uključena zabrana rodne diskriminacije u radnim odnosima i šemama socijalne zaštite na poslu, ocena neplaćenog rada i pristupa robi i uslugama).¹²⁴

- Vizija Vlade Republike Kosovo i MRSZ-e za 2020. godinu cilja ka uspostavljanju društva u kojem su „sve osobe koje su dostigle uzrast za zapošljavanje i koje su sposobne za rad obučene i imaju jednak pristup zaposlenju.“ Strateški ciljevi MRSZ-e uključuju povećanje zapošljavanja i veština, povećanje socijalnog blagostanja sa fokusom na ugrožene grupe i smanjenje neformalnog zapošljavanja.
- Nacionalna strategija za razvoj 2016-2021 ističe da se treba „povećati zastupljenost dece u predškolske ustanove kako bi se povećalo učešće žena u tržište rada“.¹²⁵
- Strategija za razvoj privatnog sektora na Kosovu 2018-2022 u pasusu pod nazivom „Žene u preduzetništvu“ opisuje potrebu za eliminisanjem „rodnog jaza u privatnom sektoru kako bi se povećao ukupan broj preduzetnika, što bi dovelo do veće zaposlenosti i produktivnosti i pozitivno uticalo na ekonomski rast“.¹²⁶

¹²⁴ Skupština Republike Kosovo, Zakon o rodnoj ravnopravnosti, zakon br. 05/L-020, poglavlje III.

¹²⁵ Republika Kosovo, ured premijera, *nacionalna strategijaza razvoj 2016-2021*.

¹²⁶ Republika Kosovo, Ministarstvo trgovine i industrije, *Strategijaza razvoj privatnog sektora 2018-2022*.

Situacija

Na Kosovu je samo 20% žena registrovano da aktivno učestvuje u radnom tržištu, dok ta brojka kod muškaraca iznosi 66%.¹²⁷ U odnosu na realne stope zaposlenosti samo 13% žena radne starosti su zaposlene, dok je 47% muškaraca zaposleno.¹²⁸ U 2017. sektori obrazovanja, zdravstva i trgovine su zaposlili najveći broj žena (47% svih zaposlenih su žene).¹²⁹ Za muškarce, glavni sektori zaposlenja su proizvodnja i trgovina (47% svih zaposlenih muškaraca).¹³⁰ Ovi procenti se tokom godina nisu mnogo promenili, što ukazuje na to da je tržište rada na Kosovu veoma fragmentirano iz rodne perspektive.

Najveći rodni jaz se može videti u stopi neaktivnosti gde je 80% žena radnog uzrasta je neaktivno, dok je muškaraca samo 34%.¹³¹ Starost je veoma važna za žene, budući da ukupna nezaposlenost žena iznosi 37%. Međutim, nezaposlenost među mladim ženama je 64% i 48% među muškarcima (u dobi od 15 do 24 godine).¹³² Razlika između ukupnog broja i broja mladih iznosi 18.5%. Uzrok neaktivnosti kod muškaraca je što oni idu u školu, obrazuju se i obučavaju (37%).¹³³ Dok je za žene ovo drugi najčešći uzrok. Glavni razlog zbog kojeg su žene neaktivne je taj što su one odgovorne da vode brigu u kući, posebno o deci (32%).¹³⁴ Veoma mali broj muškaraca pominje ovo kao razlog koji sprečava njihovo učešće u radnoj snazi. Samo 1%¹³⁵ predlaže da bi dostupnost ekonomski pristupačne brige o deci omogućila većem broju žena ulazak na tržište rada, kako preko otvaranja novih radnih mesta, tako i preko olakšavanja pristupa brizi o deci.

¹²⁷ MŽK-a, *Rodna analiza na Kosovu*, Priština,; 2018, str. 37.

¹²⁸ Upravo tu.

¹²⁹ Upravo tu.

¹³⁰ Upravo tu.

¹³¹ Upravo tu.

¹³² Upravo tu, str.2.

¹³³ Upravo tu.

¹³⁴ Upravo tu.

¹³⁵ Upravo tu.

Ovi procenti ilustriraju načine na kojima muškarci i žene uglavnom provode svoj dan. Preko ankete o korišćenju vremena se zaključuje da muškarci, prosečno, potroše 400% više vremena (3.9 sati dnevno) u radnom odnosu od žena (0.9 sati dnevno).¹³⁶ Dok, žene potroše 300% više vremena od muškaraca na kućne poslove i brigu o deci (odnosno 7.1 sati i 2.3 sata).¹³⁷

Građani Kosova, koji su učestvovali u anketu, navode jednako tretiranje muškaraca i žena na radnom mestu (32.2%), jednake plate za jednake mogućnosti (25.4%), dostupnost radnih mesta na pola radnog vremena ili fleksibilno zaposlenje (16.6%) i pristup centrima za brigu o deci (14.2%) kao glavno pitanje za aktivnije učešće žena u tržište rada.¹³⁸

Istraživanja koje je sproveo institut „Riinvest“ pokazuje da „u javnom sektoru“ visok procenat žena oko 72%, ima ugovor o radu na neodređeno, a oko 28% ima ugovor na određeno vreme sa prosečnim trajanjem od 14 meseci.¹³⁹ Takođe, u javnom sektoru se ugovori produžuju nakon isteka, budući da je postojanje ugovora na određeno vreme često samo formalnost. Međutim, oni su pronašli da je „manje od polovine žena zaposlenih u privatni sektor (48%) ima dugoročni ugovor, oko 52% istih ima ugovor na određeno vreme, koji u proseku traje 10 meseci.“¹⁴⁰

U privatnom sektoru oko 30% žena radi bez ugovora, a oko 50% ima ugovor na određeno vreme.¹⁴¹ U javnom sektoru samo 25% ima ugovor na određeno vreme.¹⁴² Veruje se (iako postoji jako malo konkretnih brojki) da neformalni sektor uključuje oko

¹³⁶ Saradnja Milenijumskog izazova, Studija o radnoj snazi i vremenu na Kosovu, Priština: 2017, str. 12.

¹³⁷ Upravo tu.

¹³⁸ MŽK-a, *Rodna analiza Kosova*, Priština: 2018, str. 38.

¹³⁹ Institut Riinvest, *žene na tržištu rada: analiza uslova rada za žene na Kosovu*, Priština: 2017, str. 39.

¹⁴⁰ Upravo tu.

¹⁴¹ Upravo tu, str.9.

¹⁴² Upravo tu.

10% kosovske ekonomije i da većinu uključenih čine žene.¹⁴³ Ova pojava ima mnogo negativnih posledica po ekonomsko osnaživanje žena: male plate, teške uslove rada, nedostatak socijalne zaštite i nedostatak penzionog osiguranja.

Prema kulturnim normama muškarci nameravaju da upravljaju porodičnim nekretninama i imovinom. Bez obzira na to što zakon garantuje pravo žena na nasleđivanje imovine, veliki broj žena nastavlja sa tradicijom na osnovu koje imovina pripada muškarcima. Iskustvo sugeriše da žene same odustaju od svog prava na porodičnu imovinu, shodno postojećim kulturnim normama i kako bi sačuvale „dobre odnose“ sa članicama porodice. Bez ovih sredstva one nemaju nikakvu garanciju kako bi podigle kredit, i samim tim nemaju pristup kapitalu za razvoj svog poslovanja.

Žene glave porodice se suočavaju sa posebno teškim uslovima, budući da veoma često nemaju pristupa sredstvima za razvoj svog poslovanja i tržištima za prodaju proizvoda koje proizvode (zadatak koji su ranije obavljali njihovi muževi). Žene glave porodica su među najsiromašnijima na Kosovu.

Mnoge žene prodaju proizvode kao što su povrće i prerađena hrana. One takođe često pružaju porodične usluge, negu i bave se frizerskim poslovima. U ruralnim sredinama, žene doprinose neplaćenim uslugama, kao što su staranje o stoci na farmama, neplaćeni rad u porodičnim prodavnicama, i poljoprivredni rad. Međutim, muškarci tradicionalno trguju proizvodima i upravljaju porodičnim finansijama. Iz tog razloga, jako malo žena ubira plodove svog teškog rada, i ima jako malo prava na odluke u pogledu finansijskih sredstava odlučene od strane porodice.¹⁴⁴

Nedovoljan pristup tržištu rada, imovini i porodičnim finansijama dovodi žene u nesiguran položaj. Ženama nedostaje moć donošenja odluka u njihovim porodicama. Žene koje dožive

¹⁴³ Riinvest 2013, str. 7.

¹⁴⁴ *Rodni profil države*, str. 17.

nasilje u porodici nisu u mogućnosti da izbegnu nasilne situacije i plaše se gubitka starateljstva nad decom.¹⁴⁵ Bez obrazovanja i radnih veština, žene koje su bile žrtve nasilja u porodici nastoje da se zaposle i reintegrišu u društvo. Podrška žena u pogledu pristupa obrazovanju, zaposlenju i kapitalu je od ključnog značaja za ekonomsko osnaživanje žena.

Uz podršku FŽK, Udruženje inicijativa žena podržalo je mlade žene sa profesionalnom obukom i zagovaralo kod gradonačelnika Dragaša za njihovo zapošljavanje. Kao rezultat toga, 24 žene su sada zaposlene u novoj fabrici.

¹⁴⁵ MŽK-a, *Bezbdnost počinje u kući i više od „slova na papiru“?*

Glavna postignuća MŽK

- Kao direktna posljedica podrške FGK, više od 41 žena, uglavnom ruralnih područja, dobilo je zaposlenje.
- MŽK je podržala odprilike 30 grupa za ženska prava kako bi pomogla svojim članicama da identifikuju nova tržišta za svoje proizvode, povećaju produktivnost i njihove rezultate i povećaju profit. Kao rezultat toga, 223 žene su obučene da razviju i upravljaju uspješnim poslovanjem, a 125 žena ima bolji pristup tržištima.
- Nakon objavljivanja izvještaja 'Postizanje ravnoteže', MŽK se pridružila Ženskom ekonomskom forumu, sarađuje sa drugim zainteresiranim stranama kako bi zagovarala promjenu politike rodne diskriminaciju na radnom mjestu i kako bi se promenile sadašnje odredbe o materinstvom, očinskom i roditeljskom odsustvu.
- MŽK je sprovela i objavila studiju o potražnji, ponudi i opcijama za povećanje dostupnosti brige o deci na Kosovu, pod nazivom „Tko vodi brigu?“. Ono ispituje pokrivene i nepokrivene potrebe za uslugama brige o deci na Kosovu. Ono takođe informiše zagovaranje za veći broj usluga za decu.
- MŽK je podigla svest o imovinama žena. 6.088 građana u pet opština (3150 žena i 2938 muškaraca) su svesniji važnosti registrovanja imovine na ime žena, od kojih 153 žene su započele proces registracije imovine.
- MŽK se takođe uspešno zalagala da Vlada produži rok Administrativnog uputstva za zajedničku registraciju imovine.

Ključni izazovi

Ključni izazovi ekonomskog osnaživanja žena na Kosovu proizilaze uglavnom iz kulturnih normi.

- Slaba primena postojećih zakona o nasleđivanju i imovini i nizak nivo svesti među sudijama u vezi sa tim kako da postupe u predmetima koji se tiču prava žena na imovinu i nasleđa, sprečavaju žene da realizuju svoja prava na imovinu.¹⁴⁶
- Žene se suočavaju sa poteškoćama prilikom dobijanja kredita i sticanja prihoda zato što nemaju kolaterala, istorije kredita i veza. Samo 3% kredita komercijalnih banaka se daje ženama. To otežava kupovinu imovine i pokretanje poslovanja.¹⁴⁷
- Društvene norme ohrabruju žene da ostanu u kući i vode računa o domu, a da muškarci rade izvan kuće i održavaju porodicu. Ovo može uticati u slučajevima kada žene žele da rade, ako im muževi i članice porodice dozvole/podstaknu da rade, i ako poslodavci (često muškarci) žele da ih zaposle. Rad žena se nadoknađuje jako malo, iako se društvo oslanja na ovaj slobodan rad kako bi funkcionisalo. Nedostatak ekonomski pristupačnih i kvalitetnih obdaništa i centara za dnevni boravak dece, takođe otežavaju mogućnost žena za ulazak na tržište rada.
- Neki poslodavci očitо diskriminišu žene tokom zapošljavanja i da im ne plaćaju porodijsko bolovanje.¹⁴⁸ Muškarci su diskriminисani iz pravnog pogleda po pitanju roditeljskog dopusta, što omogućуje očevima da provedu malo vremena sa njihovim novorođenčem.

¹⁴⁶KCRS-e, *prava žena na nasleđivanje na Kosovu*, 2011.

¹⁴⁷ UNDP, *izveštaj o humanom razvoju na Kosovu 2012*.

¹⁴⁸ MŽK-a, *postizanje jednakosti*, Priština: 2016, str. 7 & 30

Strategija MŽK-a

Dugoročni cilj ovog programa je: **muškarci i žene imaju jednake ekonomske mogućnosti u kući i javnosti.** MŽK-a će preko ovog programa nastaviti da podržava MRSZ-e u realizaciji ciljeva *Vizije Vlade Republike Kosovo i MRSZ-e za 2020. godinu*, kao i *Nacionalna strategija za evropsku integraciju 2020*, koja citira rodnu ravnopravnost, jednako tretiranje radnika i anti-diskriminacione mere kao važna i fundamentalna prava. Ovi programi će doprineti sprovođenju nacionalne strategije i ekonomskom osnaživanju žena na Kosovu.

Cilj 5.1. Poboljšati uslove za učešće žena u radnoj snazi.

Kako bi žene i muškarci imali više jednakih mogućnosti u ekonomiji i kod kuće, potrebno je povećati učešće žena u radnu snagu. Strategija MŽK-a se poklapa sa Nacionalnim programom za ekonomsko osnaživanje žena, izrađenom od strane Ekonomskog foruma žena koji vodi javno zagovaranje ka ekonomskom osnaživanju žena na Kosovu.

Očekivani rezultat 5.1.1. Institucije i glavni akteri su svesniji stepena rodno zasnovane diskriminacije na radnom mestu na Kosovu i načinima rešavanja tog problema. Ovo će pomoći rešavanju prepreka zapošljavanja žena. MŽK-a će zagovarati za promenu zakona i politika i njihovu implementaciju na osnovu istraživanja sprovedenog 2018. godine u sklopu regionalnog projekata koji cilja ka borbi protiv rodne diskriminacije na poslu i osnaživanju ženskih organizacija da drže relevantne institucije odgovornim za sprovođenje zakona za borbu protiv diskriminacije u vezi sa pravima žena na rad. Zagovaranje će takođe doprineti poboljšanju pristupa žena pravdi u oblasti rodne diskriminacije na poslu. Osim toga, na osnovu istraživanja MŽK-a sprovedenog 2016. godine i 2018. godine o rodno zasnovanoj diskriminaciji na poslu, MŽK-a će nastaviti da se zalaže za primenu njihovih preporuka, uključujući i podeljeni

odsustvo kako bi se ženama i muškarcima pružile jednake mogućnosti brige o porodici i zapošljavanju. To će doprineti usklađivanju kosovskih zakona sa Direktivom EU o roditeljskom dopustu i Direktivom za trudnice koje rade.

Očekivani rezultat 5.1.2. Svest među zainteresovanim stranama, uključujući zvaničnike, OCD i sindikate povećana u vezi sa pravnim okvirom protiv diskriminacije i načinom za poboljšati njegovu implementaciju. Koristeći nalaze iz svog istraživanja sprovedenog 2018. godine, MŽK će se sastati i sarađivati sa ovim zainteresovanim stranama u cilju poboljšanja njihovog poznavanja pravnog okvira koji se odnosi na rodnu diskriminaciju i kako ga prijaviti kada se pojavi.

Očekivani rezultat 5.1.3. Dostupnost informacija, uključujući i razliku između rodnih plata, neformalnu ekonomiju i šemu socijalnog osiguranja poboljšana. MŽK će zagovarati kod kosovskih institucija da bolje skuplja i pruža podatke o rodnoj razlici u plaćama i neformalnoj ekonomiji. Te informacije će podržati MŽK, njene članice i drugi aktere u zagovaranju za bolje afirmativne mere u rješavanju nejednakosti u vezi sa učešćem ženske radne snage, doprinoseći na taj način povećanje njihovog učešća.

Očekivani rezultati 5.1.4. Pristup pravosuđu u slučajevima rodno zasnovane diskriminacije na poslu poboljšan. MŽK će sarađivati sa svojim partnerima na Kosovu i u regionu kako bi podržala žene u traženju pravde za rodnu diskriminaciju na poslu, kroz pravne savete i strateške parnice.

Očekivani rezultat 5.1.5. Više pristupačnijih mogućnosti za brigu o deci. Briga o deci je od suštinskog značaja za omogućavanje zaposlenja većem broju žena. Prema tome, MŽK-a će u sarađivati sa organizacijama članicama i posebno Ekonomskim forumom žena, da nastavi zalaganje za otvaranje centara za brigu

o deci, obdaništa i drugih alternativnih mogućnosti za brigu o deci.

Cilj 5.2. Povećati procenat žena koje imaju pristup nasledstvu i vlasništvu imovine.

Jednake mogućnosti nasleđivanja imovine i vlasništva su ključne za ekonomsko osnaživanje žena. Povećanje posedovanja imovina žena će omogućiti prijateljsku sredinu za žene da pokrenu i povećaju poslovanja, doprinoseći sprovođenju Strategije privatnog sektora. MŽK-a će koordinirati napore sa ostalim akterima koji rade na ovom pitanju i efektivnosti realizacije zajedničkih ciljeva.

Očekivani rezultati 5.2.1. Više građana informisano o pravima žena na nasleđe i posedovanje imovine. MŽK-a i njene članice podržane kroz Fond žena Kosova će učestvovati u kampanjama preduzetim od strane drugih aktera u smislu 1) povećanja odgovornosti porodica, žena, muškaraca, dečaka i devojčica, u vezi sa značajem činjenice da žene i muškarci imaju jednaka prava na bogatstvo i nasleđe; i 2) za registraciju imovine na ime žena. Ovo će uključivati koordinirane medijske kampanje, javne sastanke i posete od vrata do vrata od strane članica MŽK-a unutar njihovih zajednica.

Cilj 5.3. Poboljšanje rodne perspektive reformi povezanih sa procesima pristupanja EU

Proces pristupanja EU uključuje nekoliko važnih reformi politika. Pored toga, EU obezbeđuje redovnu podršku putem Instrumenta za pretpristupnu pomoć kako bi podržala Kosovo u ovom procesu reforme. Potencijalni uticaj takvih političkih reformi i programa EU-e za žene i muškarce na Kosovu se treba oceniti iz rodne perspektive, u slučaju da reforme mogu nejednako ili negativno uticati na žene, ugrožavajući ekonomsko osnaživanje žena. Stoga, MŽK će nastaviti da prati ovaj proces i

prati reforme, kako bi se osiguralo da reforme i programi razmatraju potencijalno različite potrebe žena i muškaraca.

Očekivani rezultat 5.3.1. Nadgledanje politika i programa EU na Kosovu iz rodne perspektive je poboljšano.. MŽK-a i njene članica će: da prate uticaj koji proces integracije u EU može imati na ekonomsko osnaživanje žena, na osnovu lekcija naučenih preko primera drugih zemalja; da prate usvajanje i amandmane zakona i politika u vezi sa pristupom EU sa rodne perspektive na oblast Državnog izveštaja koji se odnosi na ekonomiju; i da prate programe i projekte koje finansira EU-a na Kosovu, u cilju obezbeđivanja jednake koristi muškaraca i žena od ovih projekata.

Interesne grupe

Žene će biti glavni korisnici ovog programa, naročito marginalizovane žene. Njihove porodice će biti sekundarni korisnici i biće u boljem ekonomskom položaju. Ciljane institucije za razvoj kapaciteta i preporuka, takođe mogu imati koristi nakon što poboljšaju svoje sposobnosti za unapređivanje jednakog pristupa žena programima koje finansira država.

MŽK-a će nastaviti saradnju sa organizacijama članicama iste, posebno sa onima koje su usredsređene na ekonomsko osnaživanje, podizanje svesti, praćenje i pravnu pomoć.

MŽK-a će sarađivati i podržavati G7, Ekonomski forum žena i Žene za žene. MŽK-a će se koordinirati sa drugim akterima u ekonomskom osnaživanju žena uključujući ARR, MRSZ-e, Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije, Katastarsku agenciju Kosova, Komoru notara Republike Kosovo, USAID/TetraTech program za imovinska prava, Program transformacionog upravljanja USAID/World Learning, Program USAID-a za zajedničko unapređenje Kosova, USAID/Chemonics međunarodno partnerstvo za razvoj, EU, GIZ, UNDP projekat za aktivne politike tržišta rada, UN Women, OEBS i Svetsku banku, između ostalih aktera.

MŽK-a planira dobiti podršku za ovaj program od Austrijske agencije za razvoj i Evropske komisije, dok se dodatni izvori trebaju osigurati.

Kvalitetno, jednako obrazovanje

Zakoni, politike i institucionalni mehanizmi

Mnogobrojni zakoni i institucionalni mehanizmi usmereni su ka povećanju pristupa žena i devojaka obrazovanju:

- Opšta preporuka br.3 KEDŽ podstiče države da usvoje programe za obrazovanje i javno informisanje, koji će pomoći u eliminisanju predrasuda i praksi koje ometaju društvenu ravnopravnost žena.¹⁴⁹
- Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta¹⁵⁰ poznaje pravo dece na obrazovanje. Ova konvencija se direktno primenjuje na Kosovu preko Ustava.¹⁵¹
- Modelirana direktiva EU sadrži odredbe za sprovođenje načela jednakog tretiranja u stručnom usavršavanju i obezbeđivanju ravnopravnosti u pitanjima zanimanja i zaposlenja. Direktiva je pretežno prenetu u zakone Kosova, ali je primena iste slaba.¹⁵²
- Cilj održivog razvoja (COR) br.4 UN-a cilja ka obezbeđivanju kvalitetnog sveobuhvatnog i ravnopravnog obrazovanja, kao i promovisanje mogućnosti celoživotnog obrazovanja.¹⁵³ Ustav garantuje pravo na besplatno osnovno obrazovanje i obavezuje javne institucije da obezbede

¹⁴⁹ UN, CEDAW, 1981.

¹⁵⁰ UN, Konvencija o pravima deteta, 1990, član 28:

https://www.unicef.org/magic/media/documents/CRC_albanian_language_version.pdf.

¹⁵¹ Ustav, član 22.

¹⁵² Cleff le Divellec i Miller za MŽK-a, 2017.

¹⁵³ UN, ciljevi održivog razvoja, 17 ciljeva za transformisanje našeg sveta.

jednake mogućnosti obrazovanja za sve, shodno sposobnostima i potrebama istih.¹⁵⁴

- Zakon o predškolskom obrazovanju predviđa sveobuhvatno učešće dečaka i devojčica u predškolsko obrazovanje.¹⁵⁵
- Zakon o obrazovanju u kosovskim opštinama obavezuje MONT-e da promoviše nediskriminatorski sistem, u kojem se poštuju prava svakog pojedinca na obrazovanje i kojim su svima dostupne mogućnosti školovanja.¹⁵⁶
- Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju u Republici Kosovo obezbeđuje učešće devojaka i dečaka u sistem obrazovanja. Ovaj zakon garantuje pristup preduniverzitetskom obrazovanju bez diskriminacije, između ostalog uključujući rodnu pripadnost i bračni status.¹⁵⁷ Zakon takođe zahteva da preduniverzitetsko obrazovanje uključi i pripremu učenika na život uopšte, u duhu rodne ravnopravnosti.¹⁵⁸ Dalje, on ističe da se promovisanje rodne ravnopravnosti mora uzeti u obzir u svim fazama: planiranja, upravljanja i pružanja preduniverzitetskog obrazovanja.¹⁵⁹
- Zakon o visokom obrazovanju u Republici Kosovo opisuje princip ravnopravnosti, jednake mogućnosti bez diskriminacije i diverzitet kao osnovne principe visokog

¹⁵⁴ Član 47.

¹⁵⁵ Republika Kosovo, Skupština, zakon br. 02/L-52 o predškolskom obrazovanju, 2006, član 1, na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2401>. Registracija je dobrovoljna.

¹⁵⁶ Republika Kosovo, Skupština, zakon br. 03/L-068 o obrazovanju u kosovskim opštinama, 2008, član 3(b), na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2543>.

¹⁵⁷ Skupština Republike Kosovo, zakon br. 04/L-032 o preduniverzitetskom obrazovanju u Republici Kosovo, 2011, član 3.6, na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2770>.

¹⁵⁸ Upravo tu, član 1.2.5.

¹⁵⁹ Upravo tu, član 3.4.

obrazovanja.¹⁶⁰ On takođe obezbeđuje učešće muškaraca i žena, garantujući im pravo na pristup obrazovanju bez ikakve diskriminacije.¹⁶¹

- Zakon o obrazovanju i obučavanju odraslih u Republici Kosovo osigurava da muškarci i žene učestvuju u obrazovanje i obučavanje odraslih.¹⁶²
- Zakon o stručnom obrazovanju i obučavanju zasnovan je na princip inkluzivnosti, obezbeđujući muškarcima i ženama učešće u stručno obrazovanje i obučavanje.¹⁶³
- Zakon o jačanju učešća mladih obavezuje institucije da obezbede mladima učešće i tucaj na važne procese donošenja odluka koje utiču na njihove interese. Zakon takođe objašnjava oblasti u kojima je učešće mladih obavezno, uključujući: obrazovanje, zapošljavanje, socijalna pitanja i javno zdravlje. Ovaj zakon ne pominje rod.¹⁶⁴
- Strategija za zastupljenost zajednica Roma i Aškalija u kosovsko društvo 2017-2021 uključuje rodnu perspektivu u odnosu na obrazovanje, uključujući i naznake konkretnih aktivnosti po rodu, kao što su: podsticanje pohađanja predškolskog obrazovanja i organizovanje aktivnosti za

¹⁶⁰ Republika Kosovo, Skupština, zakon br. 04/L-037 o visokom obrazovanju u Republici Kosovo, 2011, član 2, na

<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20o%20visokom%20obrazovanju.pdf>.

¹⁶¹ Upravo tu, član 5.

¹⁶² Republika Kosovo, Skupština, zakon br. 04/L-143 o obrazovanju i obučavanju odraslih u Republici Kosovo, 2013, na

<https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20za%20obrazovanje%20i%20osposobljavanje%20odraslih%20u%20Republici%20Kosovo%20Kosovo.pdf>.

¹⁶³ Republika Kosovo, Skupština, zakon br. 04/L-138 o stručnom obrazovanju i obučavanju, 2013, član 3.1., na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8676>.

¹⁶⁴ Republika Kosovo, Skupština, zakon br. 03/L-145 o jačanju učešća omladine, 2009, na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2654>.

podizanje svesti zajednica Roma i Aškalija o značaju upisa u i pohađanja škole, sa posebnim fokusom na devojčice.¹⁶⁵

- Nacionalna strategija za razvoj (NSR) 2016-2021 daje prednost uključivanju dece uzrasta od 0-6 godina u predškolske programe.¹⁶⁶ Tu se između ostalog ističe da će to pozitivno uticati na povećanje učešća žena u radnu snagu.
- NPSSSP cilja ka poboljšanju standarda obrazovanja, uključujući stručno obrazovanje i obučavanje, kao i rad na razvoju politika za mlade dečake i devojke, bez rodno zasnovane diskriminacije, rase, religije, uverenja, etničke pripadnosti, invaliditeta, starosti ili seksualne orijentacije.¹⁶⁷
- Program za evropske reforme (PER) navodi da bi isti trebao da se sprovodi u skladu sa Zakonom o Rodnoj Ravnopravnosti, uključujući i primenu u odnosu na reforme obrazovanja, povećavajući stopu učešća u predškolsko obrazovanje i poboljšanje kvaliteta SOO-a i prelazak iz škole na posao.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Republika Kosovo, ured premijera, „Strategijaza zastupljenost zajednica Roma i Aškalija u kosovsko društvo 2017-2020”, 2017, na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/srb-Draft_Strategija_per_komunitetet_romashkali_dhe_egjiptian_2016-2020_.pdf.

¹⁶⁶ Republika Kosovo, Vlada, Nacionalna strategija za razvoj (NSR) 2016-2021, 2016, na: http://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/docs/Strategija_Kombetare_per_Zhivillim_2016-2021.pdf.

¹⁶⁷ NPSSSP, 2017-2021.

¹⁶⁸ PER, 2016, Određuje kratkoročne prioritete u sledećim oblastima: a) dobro upravljanje i vladavina zakona; b) konkurentnost i investiciona klima i c) zapošljavanje i obrazovanje.

Situacija

MŽK-a pronalazi svoje početne korene u Mreži žena iz ruralnih sredina, koja se uglavnom fokusirala na proširenje pristupa obrazovanja devojkama tokom devedesetih.¹⁶⁹ Glavne aktivnosti nekih od najstarijih organizacija članica MŽK-a je doprinela fundamentalnim promenama pristupa devojaka obrazovanju. Delimično zbog njihovih napora, procenat žena koje pohađaju obrazovanje je značajno porastao u poslednje dve decenije. Mnoge članice MŽK-a nastavljaju svoj važan rad i dana, fokusirajući se na poboljšanje pristupa obrazovanju od strane manjinskih etničkih grupa i dece sa smetnjama u razvoju.

Van klasičnog koncepta obrazovanja, ovaj program razmatra važnost omogućavanja obrazovanja u vezi sa feminizmom.

Novembra 2013. godine, MŽK-a je organizovala Regionalni forum mladih feministkinja 2013, gde se 40 novih mladih feministkinja sa Kosova i susednih zemalja (Srbije, Makedonije, Hrvatske) sastalo i diskutovalo o strategijama zastupanja, feminizma i učešća žena u donošenje odluka.

Regionalni forum mladih aktivistkinja

¹⁶⁹ Na sastanku članova MŽK-a, održanom aprila 2018. godine, na osnovu zahteva članova, je odlučeno da se Strategiji MŽK-a doda još jedna programatska oblast: obrazovanje.

U finalnoj Deklaraciji forum¹⁷⁰, žene sutražile od Ministarstva obrazovanja, nauke i tehnologije (MONT), Ministarstva finansija i Skupštine da obezbede knjige i prevoz za devojke, posebno ako njihove porodice nisu u stanju da priušte troškove njihovog obrazovanja zbog finansijskih ograničenja. Mlade feministkinje su takođe tražile od vlade da sprovede Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju, koji od roditelja zahteva slanje dece u školu. One su pozvale školske psihologe da pomognu devojkaма da prevaziđu izazove koji im se mogu naći na putu nastavka školovanja.

U 2013. MŽKje nastavila podržavati obrazovanja devojaka uz podršku Fondacije „Par Bućinca“ za obrazovanje devojčica. Nadžija i Fahri Bujćinca su 60 godina radili na formalnom i neformalnom obrazovanju devojčica, oni su otvorili fondaciju za omogućavanje pristupa devojkaма u obrazovanju u narednim godinama. MŽK je podržala gala večer i skupila je iznos od 23,969€ za fondaciju „Par Bućinca“ pretežno od lokalnih preduzetnika, organizacija i pojedinaca, gde je i MŽK-a donirala 1,000€ za ovu fondaciju. MŽK-a je pohvalila doprinos para Bućinca dodelom zahvalnice.

¹⁷⁰ MŽK, Deklaracija regionalnog foruma mladih feministkinja, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20140616142548177.pdf>

MŽK-a je 2016. godine objavila izveštaj „Budžetiranje za bolje obrazovanje“¹⁷¹. MŽK je surađivala sa MONT-om u institucionalizaciji BRP-a koja je uključivala rodnu analizu rada ovog ministarstva. Ovo je identifikovalo nekoliko oblasti u kojima se rodna ravnopravnost može poboljšati u odnosu na obrazovanje na Kosovu.

U međuvremenu MŽK-a je podržala različite inicijative zastupanja ka povećanju pristupa devojaka i žena obrazovanju preko podrške organizacija članica MŽK preko FŽK.

2017. godine, uz podršku FŽK-a, Akcija za majke i decu (AMD) se zalagala kod predstavnika Univerziteta u Prištini, Medicinskog fakulteta, za saradnju sa AMD za angažovanje studenata u projekte AMD-e. Takođe, AMD se zastupala kod Rukovodioca jedinice za zdravlje majki i dece u Ministarstvu zdravlja, što je dovelo do uključivanja post-porođajne depresije u nastavni materijal za čas o majkama.

Centar za umetnost i zajednice „Artpolis“ je, uz podršku FŽK-a, u partnerstvu sa Centrom za promovisanje prava žena preko umetnosti 130 žena i devojaka iz Prištine i Glogovca informisao o pravima na reproduktivno

The Action for Mother and Child trains nurses and midwives to treat women with post-partum depression.

¹⁷¹ MŽK, *planiranje budžeta za bolje obrazovanje*, na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/13.pdf>.

zdravlje i seksualno obrazovanje. Partnerske organizacije MŽK su se takođe zalagale pred MONT da se seksualno obrazovanje uključi i implementira u nastavni program srednjih škola.

Ključni izazovi

- Stopa pohađanja preduniverzitetskog obrazovanja od strane devojčica i dečaka je slična (48% devojčica, 52% dečaka), sa izuzetkom predškolskog obrazovanja, gde je pogađanje istog od strane dečaka malo veće (54%).¹⁷² Uopšteno gledano, učešće u predškolsko obrazovanje na Kosovu je nisko zbog nedovoljnosti predškolskih institucija koje su pristupačne,¹⁷³ Iz tog razloga je Kosovo daleko od Barselonskih ciljeva EU-e.¹⁷⁴
- U pogledu etničke pripadnosti, stopa pohađanja predškolskog obrazovanja od strane učenika je takoreći u proporciji sa demografijom Kosova.¹⁷⁵ Ipak, obrazovni sistem nema dovoljno podelenih podataka o etničkoj i rodnoj pripadnost, što otežava pravljenje razlike između dečaka i devojčica.¹⁷⁶
- Na Kosovu postoji pet Resurnih centara i dve škole za decu sa posebnim potrebama i više dečaka (59%) nego devojčica (41%) sa posebnim potrebama pohađa obavezno

¹⁷² MŽK-a, *Rodna analiza Kosova*, 2018.

¹⁷³ Pogledajte MŽK-a, *Ko vodi brigu o deci? Potražnja, ponuda i mogućnosti za proširenje dostupnosti brige o deci na Kosovu*, MŽK-a, 2016, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/12.pdf>.

¹⁷⁴ „Barselonski ciljevi“ određeni 2002. od strane EU-e. Oni glase da predškolsko obrazovanje treba da se ponudi za 90% dece uzrasta od tri godine i uzrasta obaveznog školovanja, i za 33% dece mlađe od tri godine (*SE, Barselonski ciljevi: razvoj institucija za brigu o maloj deci u Evropi u cilju povećanja održivosti i sveobuhvatnosti*, str. 5, na: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/130531_barcelona_en.pdf).

¹⁷⁵ MŽK-a, *Rodna analiza Kosova*.

¹⁷⁶ MŽK-a, *Rodna analiza Kosova*, str. 36.

obrazovanje¹⁷⁷. Iako zakon predviđa posebne odredbe za decu sa posebnim nastavnim potrebama,¹⁷⁸ budžet za implementaciju istih nije podeljen.

- Odnos između žena i muškaraca je 40% odnosno 60% među nastavnicima srednjih škola, i 99.6% odnosno 0.4 među učiteljima predškolskih institucija.¹⁷⁹ Razlika je manja u osnovnim i nižim srednjim školama, gde odnos nastavnika čini 54% žena i 46% muškaraca.¹⁸⁰
- Postojeći nastavni planovi na Kosovu često i dalje jačaju rodne stereotipe.¹⁸¹ Transformisanje socijalizovanih rodni uloga u nastavni program može unaprediti rodnu ravnopravnost u svim sferama života.
- Izgleda da u školama jako malo mladih uči o pitanjima koja su povezana sa seksualnošću i seksualnom i reproduktivnom zdravljom u školama.¹⁸² Isto važi i u pogledu obučavanja o upotrebi kontraceptiva, i kaže se da nastavnici redovno izbegavaju reproduktivno zdravlje, uopšte ne predaju o istom.¹⁸³ Niti ne uče o kontraceptivima jer učitelji najčešće preskoče časove o reproduktivnom zdravlju. Ograničeno znanje o kontraceptivima može uticati na stepen abortusa ili povećanje rizika od polno prenosivih bolesti.¹⁸⁴

Strategija MŽK-a

¹⁷⁷ SAK, platforma SAK-a.

¹⁷⁸ Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju u Republici Kosovo, član 39 i 40.

¹⁷⁹ MŽK-a, rodna analiza stanja na Kosovu, str. 36 na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20181003125154339.pdf>.

¹⁸⁰ Upravo tu.

¹⁸¹ Pokret mladih za ljudska prava – Kosovo (YIHR KS), diskriminatorni jezik u školskim udžbenicima, 2017.

¹⁸² MŽK, Pristup zdravlju na Kosovu

¹⁸³ Problematika identifikovana na osnovu redovnih izveštaja MŽK-a.

¹⁸⁴ Mreža žena Kosova, rodna analiza Kosova, 2018. str. 56.

S obzirom na ove izazove, dugoročni cilj ovog programa je: **Poboljšanje pristupa kvalitetnom obrazovanju izazivanjem postojećih rodni normi i odnosa vlasti.** Ciljevi i očekivani rezultati za godine 2019-2022 su detaljno navedeni u nastavku.

Cilj 6.1. Povećan broj centara za brigu o deci u proporciji sa brojem dece kojima je potrebna.

Otvaranje većeg broja centara za brigu o deci i predškolskih institucija bi ostvarilo radna mesta, doprinelo učešću žena u radnu snagu i poboljšanje nastavnih rezultata dece, preko bolje kvalifikacije za rad u budućnosti.¹⁸⁵ Ovo će uključivati nastavak saradnje sa MONT-om. Ovo će doprineti i realizaciji ciljeva Nacionalne strategije za razvoj.

Očekivani rezultat 6.1.1 Više zvaničnika je svesno o potrebama za više predškolskih centara i centara za brigu o deci. MŽK-a će se zajedno sa svojim članicama zalagati na opštinskom i centralnom nivou za podizanje svesti u vezi sa ovim pitanjem.

Očekivani rezultat 6.1.2 Inspekcija predškolskih institucija je češća u pogledu toga kako primenjuju zakon o predškolskom obrazovanju. MŽK-a će se, u saradnji sa svojim članicama, zalagati za bolju inspekciju obdaništa u pogledu kvaliteta obrazovanja koje se pruža u skladu sa zakonom o predškolskom obrazovanju.

Cilj 6.2. Poboljšati nastavni planovi i programi i školske udžbenike u pogledu rodne perspektive.

MŽK će nastaviti surađivati sa njenim članicama i ostalim partnerima u zagovaranju za uklanjanje rodni stereotipa iz školskih udžbenika i univerzitetskih knjiga

¹⁸⁵ Mreža žena Kosova, rodna analiza Koova, 2018. str. 5.

Očekivani rezultat 6.2.1. Preporuke za poboljšanje nastavnog plana i programa kreirane i uručuju se relevantnim akterima. MŽK će pratiti proces pregleda nastavnog plana i programa sa rodne perspektive. Na osnovu praćenja MŽK će pružiti preporuke za promenu nastavnih planova i programa za predškolske i školske institucije u cilju smanjenja rodni nejednakosti, transformisanja rodni uloga i promene rodni normi i odnosa moći.

Očekivani rezultat 6.2.2. Kreirane preporuke za razmatranje nastavnog plana i programa Pravnog fakulteta iz rodne perspektive. Nastavni tekstovi ovog posebnog univerzitetskog smera bi trebali da ciljaju na obrazovanje budućih advokata, tužioca i sudija Kosova, u vezi sa tim kako se trebaju tretirati predmeti zasnovani na rodnoj osnovi. MŽK će sarađivati sa drugim akterima kako bi zagovarali za razmatranje i pregled trenutni tekstova, za bolje promovisanje rodne ravnopravnosti i pristupa pravdi žena.

Očekivani rezultat 6.2.3 Institucije su odgovorne za prikladno predavanje seksualnog obrazovanja u školama. Školski udžbenici treba da budu ključni izvori tačnih informacija o seksualnosti, seksualnom i reproduktivnom zdravlju, kao i o upotrebi kontraceptivna. Tačno informisanje utiče na smanjenje rizika od polno prenosivih bolesti, kao i stepen abortusa. MŽK će sarađivati sa svojim članicama na praćenju kvaliteta i pružanja ovog obrazovanja, kao i zalaganja za poboljšano seksualno obrazovanje u školama.

Interesne grupe

Ciljana grupa i potencijalni primarni korisnici će biti zvaničnici nastavnih institucija, kapacitet kojih se može povećati prateći povećanje odgovornosti i napore zalaganja. Sekundarni korisnici će uključivati sve kosovare, koji će imati koristi od poboljšanja sistema obrazovanja.

Organizacije članice MŽK-a će biti glavni partneri za sprovođenje ovih napora. MŽK-a će takođe tražiti saradnju i koordinaciju sa ostalim akterima koji rade u ovom sektoru, kao što su MONT, kosovske opštine uključujući i Odeljenja za obrazovanje, Univerzitet Prištine „Hasan Priština“ i posebno Pravni fakultet, univerzitetski program za rodne studije i istraživanja na Univerzitetu u Prištini, ARR, Kosovski centar za obrazovanje (KEC), Mrežu vaspitača vršnjaka (PEN), Kancelariju Evropske unije na Kosovu, Austrijsku agenciju za razvoj (ADA), GIZ, USAID, UNICEF, Care International, Balkan Sunflowers, Kosovski omladinski savet i The Ideas Partnership.

Inkluzija

U skladu sa svojom misijom, MŽK-a osigurava da će u njene programe i aktivnosti biti zastupljene različite osobe, bez obzira na politička uverenja, veru, starost, nivo obrazovanja, seksualnu orijentaciju, rod, sposobnost ili etničku pripadnost. MŽK-a i njene članice osiguravaju da će u svim aktivnostima tokom implementacije različitih programa ove strategije imati u vidu određene interese i posebne potrebe različitih osoba.

Rodna ravnopravnost je deo organizacione misije, vizije, strateških programa i akcija MŽK-a. Dizajniranje programa i inicijativa MŽK-a se uvek zasnuju na rodnoj analizi. Kao deo rodne analize, uvijek se analizira relevantni pravni okvir. MŽK redovno prati svoje ciljne grupe, razdvajajući po polu, starosti, sposobnosti, etničkoj pripadnosti i lokaciji. Evidencija se čuva u bazi podataka MŽK-a za monitoring i evaluaciju. Rodno osetljivi indikatori se razvijaju u ovoj bazi podataka i koriste se za redovno mjerenje napretka. Sistematske prepreke za jednak pristup resursima i uslugama za žene i muškarce se identifikuju i rešavaju prvenstveno kroz inicijative koje podržava FŽK, ali i kroz zagovaranje na nacionalnom nivou. MŽK nastoji da reši prepreke za učešće u procesima donošenja odluka na nivou domaćinstva kroz redovno mentorstvo, posete ruralnim i urbanim oblastima i podršku za napore na lokalnom nivou kroz FŽK, KLRR i Koaliciju za jednakost.

Što se tiče **socijalne inkluzije**, MŽK nastoji da osigura da nijedan pojedinac ili grupa nisu isključeni, već nastoji da obezbedi uključivanje u MŽK, KLRR i inicijative koje podržava FŽK, kao deo pristupa "Ne ostavljaj nikog iza". Pored toga, sa 141 različitim ženskim organizacijama kao članicama, MŽK teži da dopre do ruralnih i urbanih, muškaraca i žena različitih nacionalnosti, sposobnosti, uzrasta i geografskih regiona. MŽK radi na jačanju socijalnih, ekonomskih i političkih sposobnosti svojih organizacija članica, od kojih mnoge pripadaju marginalizovanim grupama. Ovo se postiže kroz mentorske

sesije, politički angažman u KLRR, Koaliciju za jednakost i omogućavanje njihovog pristupa grantovima FŽK, posebno za one koji nemaju pristup resursima.

MŽK je analizirala relevantni pravni okvir i informisala je svoje inicijative, kao i one koje primaju grantovi FŽK. MŽK i primaoci bespovratnih sredstava FŽK kontinuirano prate korisnike, razdvajajući podatke po polu, starosti, sposobnosti, etničkoj grupi i lokaciji. Informacije se upisuju u bazu podataka monitoringa i evaluacije MŽK-a.

MŽK smatra okolinu važnom i neophodnom. MŽK obezbeđuje izgradnju kapaciteta za svoje članice u minimiziranju uticaja materijala za odnose sa javnošću na životnu sredinu, koristeći ekološku štampu i uštedu resursa tamo gde je to moguće. Svi korisnici FŽK grantova dobijaju obuku u vezi sa zaštitom životne sredine kao deo obaveznih sesija orijentacije. MŽK teži da zaštiti okolinu kroz svoje organizacione prakse, uključujući uštedu energije, recikliranje, korišćenje ekoprijateljske štampe i korišćenje javnog prevoza i deljenja vozila kada god je to moguće. MŽK takođe podržava svoje članice i partnere u zalaganju za poboljšanje uslova životne sredine na Kosovu.

Nadgledanje i procena

MŽK nadgleda i procenjuje napredak u implementaciji svoje Strategije koristeći bazu podataka za monitoring i evaluaciju koja sadrži indikatore za napredak u pogledu svakog cilja i očekivanog rezultata. MŽK izveštava o napretku svojim članicama semestralno i objavljuje ove informacije u svom Godišnjem izveštaju. Dodatne informacije o pokazateljima i ciljevima MŽK-a dostupne su na zahtjev.

Bibliografija

Asatiani, Tengiz, Procena hitnih slučajeva obstetričke nege na Kosovu, Priština: 2008.

Centralna izborna komisija, 2014 *parlamentarni izbori, rezultati izabranih kandidata*, Priština: Centralna izborna komisija Republike Kosovo, 2014, na: <http://www.kqz-ks.org/wp-content/uploads/2018/04/3.-Rezultatet-e-t%C3%AB-gjith%C3%AB-kandidat%C3%ABve-2014.pdf>

Corrin, Chris, „Post-konfliktno stanje na Kosovu“ na *Ako ne sada, kada?*, 11-16. juni 2001.

Ćosaj-Mustafa, Ariana i Nicole Farnsworth za MŽK-a, *Više od „Reči na papiru“? Odgovor pravosudnih organa na nasilje u porodici na Kosovu*, Priština: UNDP, 2009, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/25.pdf>.

Demolli, Luljeta o Kosovskom centru za rodne studije (KCRS), *Percepcija javnih službenika u vezi sa seksualnim uznemiravanjem na radnom mestu*, Priština: KCRS, 2010, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/15.pdf>.

Evropska unija, *Uputstvo za jednako zapošljavanje*, 2000/78/SE, decembar 2000.

_____. Direktiva o jednakom tretiranju, 2006/54 / EK, 2006.

_____. *Višegodišnji program delovanja za zdravlje* (2014-2020), COM / 2011 / 0709.

_____. *Uputstvo za roditeljsko odsustvo*, 2010/18/EU-a 2010.

_____. *Uputstvo za trudne radnice*, 92/85 / EC, oktobar 1992.

Evropska komisija, *Izveštaj o progresu Kosova 2013*, 2013, na: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/brochures/kosovo_2013.pdf.

Evropski parlament, *Rezolucija od dana 29. marta 2012. godine o procesu evropskih integracija Kosova*, 2011 / 2885 (RSP).

Farnsveden, Ulf i Nicole Farnsworth, *Rodne studije na Kosovu*, Sida: decembar 2012, na:

http://www.swedenabroad.com/ImageVaultFiles/id_8560/cf_347/Sida_Gender_Study_in_Kosovo_2012-12-20_ORGUT_Final.PDF.

Farnsveden, Ulf, Ariana Qosaj-Mustafa, i Nicole Farnsworth, *Rodni profil države: Analiza rodni razlika na svim nivoima Kosova*, Priština: Kosovski okvir za rodne studije sa Švedskom ambasadam i Orgut Consulting, april 2014 na:

http://www.swedenabroad.com/ImageVaultFiles/id_20757/cf_2/Orgut_Kosovo_Gender_Profile_FINAL_2014-05-08.PDF.

Farnsworth, Nicole za MŽK-a, *Istražna studija o stepenu rodno zasnovanog nasilja na Kosovu i uticaj istog na reproduktivno zdravlje žena*, MŽK-a, Priština: 2008, na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/21.pdf>.

_____ i Ariana Qosaj-Mustafa za MŽK-a, *Sigurnost počinje od kuće*, Priština: Agencija za rodnu ravnopravnost, 2008, na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/26.pdf> . _____ i Elmaze Gashi

za MŽK-a i Alterhabitus, *Gde je novac za prava žena?:studija slučaja za Kosovo*, Priština: MŽK-a, 2013, na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20140617134906912.pdf>.

_____ Ariana Qosaj-Mustafa, Milva Ekonomi, Ada Shima i Dua Dauti-Kadriu za MŽK-a, *Po kojoj ceni? Budžetiranje za pravni okvir protiv nasilja u porodici na Kosovu*, Priština: MŽKA-a, 2012, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20.pdf>.

Generalna skupština Ujedinjenih nacija, *Deklaracija UN-a o osnovnim principima pravde za žrtve krivičnih dela i zloupotrebe vlasti*, A/RES/40/34, 1985.

Hieros International i Shevolution, *Spoljašnja procena Fonda žena Kosova*, 15. april 2014. na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20140528100924728.pdf>.

Hope Fellowships, Komisija za ekonomiju, *Žene u ekonomiji Kosova*, Priština: Hope Fellowships, 2014.

Human Rights Watch (HRW), *Nedelja užasa u Drenici: Povreda humanitarnog prava na Kosovu*, SAD: HRW, 1999.

_____. *Povrede humanitarnog prava na Kosovu*, SAD: HRW, 1998.

_____. *Kosovo: Silovanje kao oružje za etničko čišćenje*.

Huygens, Pierre, Eva Marn, i Nenad Maksimović, *Situacija i analize: Uskraćivanje prava zajednica LGBT na Kosovu 2012. godine: u ime „Tradicije“*, 2013.

Institut Riinvest, *Platiti ili ne platiti: perspektiva neformalnog biznisa na Kosovu*, Priština: Institut Riinvest 2013.

Kosovska inicijativa za stabilnost (KIS), *Primarna moć: priručnik o politici, ljudima i strankama na Kosovu*, Priština: KIS, 2011, na:

http://www.iksweb.org/repository/docs/politicallandscape_ENG_913183.pdf.

Kosovski centar za rodne studije (KCRS), *Kako glasaju žene II*, Priština: KCRS, 2013, na:

<http://kgscenter.net/images/stories/hoëdoëomenvoteinkosovo.pdf>.

Kosovski institut za politike, istraživanja i razvoj (KIPRED) i Demokratija u akciji, *Izborna analiza: Trendovi i pouke*, Priština: KIPRED, 2008.

Libertas, *Anketa o stavovima kosovskog društva prema homoseksualnosti: kvalitativno i kvantitativno istraživanje mišljenja građana Kosova*, Priština: Libertas, decembar 2012.

Metaj, Elida, *Srednjeročno razmatranje projekta „Podrška, zaštita i promovisanje prava i interesa žena i devojaka“*, 8. avgust 2014, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20140909165618570.pdf>.

Ministarstvo finansija, *opšti prihodi i rashodi Vlade*, <http://mf.rks-gov.net/en->

[us/ministriaefinancave/buxhetiirepublikessekosoves/buxhetigendrore.aspx](https://ministriaefinancave/buxhetiirepublikessekosoves/buxhetigendrore.aspx).

Ministarstvo javne uprave, *Demografska i socijalna analiza i praćenje reproduktivnog zdravlja na Kosovu*, Priština: Republika Kosovo, 2010.

Mreža Žena Kosova (MŽK), *1325, Činjenice & Fabule*, Priština: MŽK-a, 2011, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/22.pdf>.

_____. *Izveštaj o praćenju kodeksa ponašanja, MŽK-a i Plan razvoja kapaciteta članica*, Priština: MŽK-a, 2012, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20130415125557473.pdf>.

_____. *Kodeks etike i odgovornosti MŽK-a*, Priština: MŽK-a, 2007, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20130206170251812.pdf>.

_____. *Mali grantovi, velike promene*, Priština: MŽK-a, 2015-2016, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20170206152130883.pdf>.

_____. *Mali grantovi, velike promene 2013*, Priština: MŽK-a, 2017, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/12/20181118225237976.pdf>.

_____. *Više od „Reči na na papiru“? Odgovor pravosudnih organa na nasilje u porodici, Kosovo*, Priština: MŽK-a, 2009, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/25.pdf>.

_____. *Glas glasača*, Priština: MŽK-a, 2009, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20130206170138815.pdf>.

_____. *Pravo žena na nasleđivanje imovine na Kosovu*, Priština: KGSC, 2011, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20130530153942500.pdf>.

OEBS, *Kosovo / Kosova: Kako se na to gleda, kako se o tome priča, deo III*.

- Savić, Marija za Heartefact Fund, *LGBT nevidljivi: Izveštaj o položaju LGBT zajednice na Kosovu*, Beograd: Fond Heartefact, januar 2013,
- Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija, Rezolucija 1325 o ženama, miru i bezbednosti, 2000.
- Savet Evrope, *Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*, CETS br. 210, 2011.
- Shima, Ada i Nicole Farnsworth za MŽK-a, *Planiranje budžeta za socijalnu zaštitu: Brza analiza kao osnov za određivanje rodno ravnopravnog budžeta u Ministarstvu rada i socijalne zaštite na Kosovu*, Priština: MŽK-a, Nemačka saradnja (GIZ), 2014, na; <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/18.pdf>.
- Skupština Kosova i Privremena misija Ujedinjenih nacija na Kosovu (UNMIK), Zakon o borbi protiv diskriminacije, zakon br. 2004/3.
- _____. Zakon o rodnoj ravnopravnosti na Kosovu, zakon br. 2004/2, Priština:2004.
- _____. Zakon o nasleđivanju na Kosovu, zakon br. 2004/26
- _____. Zakon o porodičnim i socijalnim uslugama, zakon br. 02/L-17.
- Skupština Republike Kosovo, Krivični zakon Kosova, br. 04/L-082.
- _____. Zakon o krivičnom postupku Kosova 2013. br. 04/L-123.
- _____. Zakon o opštim izborima u Republici Kosovo, zakon br. 2008/03-L-073.
- _____. Zakon o zdravlju, br. 2012/04-L-125, 2012.
- _____. Zakon o inspektoratu zdravstva, br. 2006/02-L38 2006.
- _____. Zakon o zdravstvenom osiguranju, br. 04/L-249 2014.
- _____. Zakon o radu, br. 03/L-212, 2010.
- _____. Zakon o lokalnim izborima u Republici Kosovo, zakon br. 2008/03-L072.
- _____. Zakon o policiji, zakon br. 03/L-035.
- _____. Zakon o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtvi trgovine ljudima, 2013, zakon br. 04/L-218.

- _____. *Zakon o imovini i drugim imovinskim pravima*, zakon br. 03/L-154.
- _____. *Zakon o zaštiti od nasilja u porodici*, zakon br. 03/L-182 2010.
- _____. *Zakon o reproduktivnom zdravlju*, br. 2006/02-176.
- _____. *Zakon o statusu i pravima palih boraca, invalida, ratnih veterana, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova, civilnim žrtvama rata i porodicama istih*, zakon br. 2011/4-L-061 2014.
- UNDP, *Izveštaj o humanom razvoju na Kosovu 2012: privatni sektor i nezaposlenost*, Priština: UNDP, 2012.
- _____. *Javni puls akcioni dokument o zdravlju na Kosovu: zadovoljstvo uslugama zdravstvene zaštite i percepcija prisustva korupcije*, Priština: UNDP, 2013, na:
http://www.ks.undp.org/content/dam/kosovo/docs/publ icpulse/DokumentiPerVeprim_Anglisht.pdf.
- _____. *Javni puls o polu*, Priština: UNDP 2014
- _____. *Milenijumski ciljevi razvoja (Kosovo)*, na:
<http://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/mdgove rview>.
- UNFPA, *Rodno zasnovano nasilje*, Priština: UNFPA, 2005.
- _____. *Kosovo (KSKB 1244) sklapanje braka dece*, Priština: UNFPA, oktobar 2012.
- UNICEF na Kosovu, „*Rane godine*” veb stranica, na:
<http://www.unicef.org/kosovoprogramme/children.html>.
- _____. *Poboljšanje zdravlja žena i dece na Kosovu 2007-2010*, Priština: UNFPA, UNICEF, i WHO, septembar 2011.
- Ujedinjene nacije, *Konvencija UN-a o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena*, 1979.
- Vlada Republike Kosovo, *Nacionalni plan delovanja (NPD-a) za sprovođenje Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti UN-a za žene, mir i sigurnost*, Odluka br. 09/168, 29. januar 2014.
- World Bank, *Rezultati analize radne snage na Kosovu za 2013*, Priština: World Bank, juli 2014.

Youth Initiative for Human Rights (YIHR) i Center for Social Group Development, *Sloboda i zaštita lezbijki, gejeva, biseksualaca i transrodnih osoba na Kosovu*, Priština: YIHR, 2013.

Mreža Žena Kosova

Ul. Kadri Gjata, (bivša Feriz Blakçori), II sprat, br. 8

10000 Priština, Kosovo

+ 381 (0) 38 245 850

www.womensnetwork.org

info@womensnetwork.org

[Facebook: Kosova Women's Network](#)

